

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник

Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Технички уредник

Татјана Цавнић

Рецензент

Проф. др Славица Гароња Радованац

Срђан Јовић

НЕМА ПРАВДЕ ЗА ПОРАЖЕНЕ

Нови Сад 2025.

*Ова књиџа љриџаџа најређима. Можџа од њих чак ниједан не живи. То
џи џили они кођи разумеју моџ Заратустру: како џих смео џа се џомешам
са онима за које већ данас расџу уши? – Мени љриџаџа џек суџрашњица.
Неки се рађају џосџхумно.*

Фриџрих Ниче, Антихристџ.

САДРЖАЈ

ПРОЛОГ 9

„КАТАФРАКТ” 19

„ЦРВЕНА КАПЕЛА” 55

„ХОРИЗОНТ“ 103

ЕПИЛОГ 178

Није важно која је година. Уписивање година је људско проклејство. Старење и ништа више од тога. Време не може донети ништа добро; само смрт и понеко сећање, које људи називају успоменама и ипак све док и оне не нестану у ништавицу бесмисла. За мене је време давно престало да тече. Од дана када сам престала да постојим, мерим га уназад. Олује су се стизале, ја сам их преживела, али не и надживела. То не може нико. Време нових олуја живиће ви који сте остали иза мене. Остаће ипак да тумараће у неизвесној бесмислу, све док и вас не проуђају тимине илузија, којима нема краја.

Није дивно на коме се месту у времену налазим док вам ово говорим. Мој глас нема звук. Све што од мене остаје је промукли ехо, што до вас, који мислите да су вас у школама научили свему истинитом, допре из окрвављене прошлости. Због тога ће моју исповест пренети неко друштво – неко ко се сам предодреди за ту дужност. Од мене неће чути оно што је донело време у коме ме слушаће. Од мене, ако желите да макар мало откријете прозоре својих заробљених умова, можете научити о ономе што се заиста збило у прошлости, савременој од мајке, хладноће и на крају – њиховане калкулацијама чисте крви.

Нисам у својој кући, а око мене је измалица. Осећам хладноћу и чујем тишину. Прст пред оком се не види. Понекад само тихо пројекти ветар. Можда је ноћ. Боје су чудне и не успевам да их разликујем. Више се не плашим. Време избрише све осећаје, ја и ипак најбесмисленији – страх од умирања. Човек се нема чега плашити, јер је све предвидиво. Време увек учини своје.

Не дишем. Ја сам мртва. Не постојим. Моја душа лута подземним ходницима. Да, ти ипак тишине стварно постоје. Била сам у њима и још увек тамо боравим. Они су заборав, у који се скривам од њих и од људи. Не знам ни колико је година прошло од дана када сам престала. У ствари, ја никада нисам ни одлазила и све сам сама учинила. Они су ме само научили. Ни њих више нема, свима су душе давно утихнуле. Неки су скончали у асананама, неки на мирисним јесењим пољима, неки су се заувек изгубили у мајки несреће стварице од смрти.

Зовем се Данка Јеремић, али нисам увек била она. У ствари, њу сам измислила пре него што сам је послала у смрт, на истом месту на којем

сам и сама сїрадала. Онде сам заувек осїтала, да самујем и чувам усїомену на једної човека и на борбу која је вечна. Иїак, сви они и даље су са мнош. Сећам их се часїо шїоком свих їрозирних їодина, из којих никако да се искодељам у очекивано нишїавило. Ја их се сећам не заїїо шїїо је сећање дужносїї, већ заїїо шїїо би заборав био увреда. У сївару, ја њих шїако чувам од овоземаљскої зла. Разїоварам са њима, заїисујем њихове врлине и їодвиїе. Несрећа сїрашнїја од смрїїи зове се заборав. Човек живи све док живи реч о њеїовим делима, а ја желим да они осїтану бесмрїїни, їоїуїї боїова у које више нико не верује.

ПРОЛОГ

– Пркос је порок, а он је пркосио достојанствено и увек са осмехом на лицу – рекла је тихо, обавијајући око врата високу крагну капута сатканог од грубе руске чоје. – Био је то несвакидашњи човек – додала је сетним, помирљивим гласом.

Тог хладног новембарског јутра, на самом почетку Божићног поста, док је за мене све почињало, за њу се полако свршавало.

– Због чега смо дошли овде? Глас и руке су ми подрхтавали од хладноће и све што сам у том моменту желео било је да се што пре вратимо кући.

Све време сам наивно цупкао у месту, изненађен њеном жељом да нас двоје сами дођемо до те усамљене гробнице, изнад које се уздизао споменик без уклесане слике, изгребаног имена и датума када је покојник преминуо. Требало нам је добрих пола сата да дођемо до тог места, за које све до тада нисам могао ни претпоставити да постоји. Иако део великог комплекса Старог гробља у Нишу, тај гроб се налазио далеко и до њега се ишло прилично узбрдо. Није ми одговорила, а лице јој се укочило. Од тада она постаде непостојана и одсутна, толико да сам у том моменту осетио као да се сам налазим на гробљу, окружен тим ужасавајућим, старинским споменицима и усамљеним хумкама, прекривеним свежим блатом и коровом што се дрхтаво вије увис и лелуја на ветру. Она је замишљено посматрала споменик огуљен по ивицама, зеленкастим од влаге и маховине, која се годинама накупљала на храпавим угловима. Фиксирала га је погледом, далеким и продорним у исто време. Погледом којим као да је одмеравала сваки његов педаљ и загледала детаље. Изгледало је као да жели да их сачува у сећањима. Како су минути протицали, што је дуже посматрала споменик, мени је изгледала све даља. Тако је било све док ми се у трену, након предугих десетак минута ћутања, не учини да се она губи у прошлости, која, заједно са архаичним споменицима и амбијентом мртвила, неприродно оживљава и обиграва око нас двоје. Тада се и ја загледах у споменик, који је по свему судећи био посебан, па несвесно пожелех да ту посебност пронађем. Име покојника на овом необичном споменику било је изгребано и толико нечитко да се није могло ни наслутити како се човек сахрањен овде звао. Видело се тек толико да је његово име уписано ћирилицом, архаичним стилем, својственим времену у којем је

подигнут. Подсетио ме је на старе ивањичке крајпуташе, али је, за разлику од њих, овај споменик под собом чувао сећање на човека којег је, очигледно, требало заборавити. Био је издвојен, меланхолично пуст и усамљен, отуђен и отргнут од времена, као да је онај који је сахранио несрећника имао намеру да га у смрти заштити од погледа људи, немира и несреће. На месту где се најчешће налази слика покојника стајао је уклесан крст равномерних кракова, као заштитник, који у инат одолева зубу времена и небризи потомства. Иако на споменику није било никаквог натписа, нити симбола, Бог ће га само знати због чега ми је тај крст привукао највећу пажњу. Разлог је највероватније био тај што је крст чинио суштинску разлику између овог и гроба мога деде, на чијој сахрани није било свештеника, а његов надгробни споменик није красио ниједан симбол, већ само његова слика из млађих дана и шкрт епитаф. Трудећи се да уочим детаље, приметих да је и крст био другачији, једнаких кракова, са три обла полукруга на крајевима, а унутар њега беше уклесана некаква слика са кружним словима која се нису могла разазнати. Било је узалуд трудити се, јер гробница није давала одговоре, нити расветљавала тајновитост остареле жене која је стајала поред. Због тога, спонтано одустадох од анализирања необичног места на којем сам се нашао. Увукох руке у џепове и погледах у натмурено небо, намеран да више ни о чему не размишљам. Узалуд, то није било могуће чинити у окружењу у којем сам се налазио. Околина је изгледала мркло и тужно, али не онако како иначе изгледају гробља, већ некако другачије, умирујуће и заборављено. Лица са огуљених камених стубова, који су се извијали увис, изгледала су љуто и чинило се као да прекоравају оне који су их оставили да самују у туробној смрти. Није било могуће не мислити о прошлим временима и људима који су их обележили. Почех да трагам за датумима на околним споменицима, надајући се да ћу успети правилно да проценим време у које ме подсвест води. У околини није било много гробница, чинило се мање од двадесетак, али су све биле издвојене једна од друге, осамљене и запуштене. Изгледало је као да су људи сахрањени у њима осуђени на вечну изолованост, на самоћу и заборав. Све учесталије фијукање ветра, најава скорог пљуска, наводило ме је да помислим како се сваког момента неко може појавити иза мене, док су ћутање и мутни поглед остареле даме, који као да се скаменио на њеном испуцалом лицу, стварали у мени осећај појачане хладноће и мртвог неспокоја. Не, иза мојих леђа није било никога и све је представљало игру илузије, изазване исконским страхом од умирања и заорава, на који је овај безимени покојник, над чијим сам гробом стајао, био осуђен.

Лаганим покретом, уздрхталом и од хладноће помодзелом старачком руком, моја бака коначно из џепа извади танку свећу, завијену у лист новина и даље не проговарајући ни реч, нити мењајући израз лица, који се складно уклапао у амбијент. Дуго се мучила да упали фитиљ, упорно покушавајући да руком заклони пламен од ветра. Посматрао сам је, не усуђујући се да јој

приђем и олакшам јој овај ритуални чин. Чинило ми се да жели све да обави сама. Њен карактер је био такав, надобудан и плаховит. Од када је памтим она је била надмено самоуверена стара дама, апсолутно уверена у то да јој нико ни за шта није потребан и да све може урадити без туђе помоћи. Коначно, када је фитиљ почео да гори, прислонила је свећу на споменик између оронулих глиненних ваза, које само што се истог трена нису распале од старости и њеног додира. Она, међутим, пажљиво и са некаквом ритуалном нежношћу испразни вазе у којима се налазила бајата кишница, притом ни једног трена не гледајући у мене. На крају је у једну од њих спустила ружу, замотану у танку фолију, коју сам јој пружио.

– Ко је овде сахрањен? – наставио сам да испитујем, упорно напрежући очи, како бих прочитао слова и бројеве уклесане испод крста на старом надгробном споменику. Било је узалуд, име покојника није се могло прочитати. – Због чега је његова гробница издвојена од осталих? – упитах, али се истог трена уједох за језик. Добро сам знао коме су намењене усамљене гробнице. Вероватно се у том тренутку крст, који је доминирао на споменику, поиграо са мојом савести.

Окрнула се према мени и ја тада видех онај слатки, само њој својствени, кривуљак на левој страни усана, који је одавао давно ишчезлу лепоту и питому страну њене личности, којим је стицала симпатије готово сваке особе са којом би ступила у комуникацију. То није трајало дуго и она је наставила да ме гледа, за њу неуобичајено сетним погледом, хитро трљајући промрзле руке, које затим нехајно увуче у џепове.

– Упознала сам га лета '44. године. Тада сам први пут дошла у Ниш – коначно је проговорила.

У то време она је била удовица тачно годину дана и сама пребацивши осамдесету. Упркос времену и тешком срчаном обољењу, који су свакога дана остављали покоји траг на њеном лицу, могло се рећи да је изгледала прилично млађе, достојанствено исправљених леђа и издигнуте браде. Тог јутра, на себи је носила раскопчани теget капут преко потпуно црне, ручно шивене хаљине, која се, попут ролке, протезала преко целог врата. Косу јој је прекривала фина тамна марама, прошарана златним ивичним везом, прикладним за помен који је раније тог јутра одавала преминулом супругу – мом деди, Братиславу. Руке јој је још увек красила само златножута бурма, коју није скинула ни након смрти мужа. Иако ју је вид скоро сасвим издао, иза стакала високе диоптрије, крупним очима у боји кестена, чинило се да она потпуно јасно види све пред собом, можда и више од тога или се мени тада учинило да је она у том трену заправо гледала иза себе – у прошлост.

– Тада је већ имао преко четрдесет година – спокојно је наставила – био је висок и крупан мушкарац. Својом појавом привлачио је пажњу – лагано се окренула и погледала у мене. Гледала ме је продорно, одлучно и без трептаја. – Личиш ми на њега – рече и помази ме по образу.

– Не види се његово име. Како се звао? Ко је човек о коме говориш? – желео сам да знам, али више од свега било ми је потребно да са њом разговарам, јер је разговор био једини начин да не мислим на хладноћу, ветар, кишу која само што није почела и језу која ми је тресла тело.

– Звали су га Болничар – рекла је весело, присећајући се младости, а мени се учини као да у тим сећањима она неизмерно ужива. – Заправо је имао неколико имена и надимака. То име му је било у опису посла, боље рећи, записано у његовој карми.

– Лечио је људе?

– Па, тако некако. Спашавао их је, бар оне које је могао – одговорила је замишљено, а баш у том трену небом над нама се проломи снажни тресак грмљавине и изненада прекину њена сећања на младост. Тргла се, несвесно усмеривши очи ка небу, истовремено притежући мараму испод браде.

– Волела си га? – излетело је из мене, а она се осмехнула, гледајући ме.

– Не, ја њега нисам само волела. Ја сам му се и дивила. Него, схватићеш то већ једном. Хајдемо сада, ускоро ће киша – рекла је нежно, додирујући споменик као да се придржава. Не, то није био разлог. Не беше ми тешко да запазим да је ту било нечег јачег и осећајнијег, нечег што личи на опроштајни поздрав са покојником.

Док смо одлазили, пламен свећице, посвећен души покојника са необичним надимком, неким чудом још увек је горео и пружао се увис, као да га сам ветар одржава и распаљује, чинећи га светлијим.

Док смо се возили према породичној кући у Првоборачкој улици нисмо проговорили ни реч. Бака је уморно дремала на задњем седишту, док сам се ја упорно трудио да пажњу усмерим на саобраћај, који је, због пљуска што се појачавао из минута у минут, постајао све компликованији. Ситна и густа јесења киша увелико је лила, отежавајући ми вожњу, али без обзира на то, моје мисли су се без контроле враћале на гроб који сам напустио. Више нисам размишљао о преминулом деди, чији је годишњи помен обележен раније тог јутра. Пљусак, честа заустављања и нервозни возачи на нишким улицама нису успевали да ме одврате од размишљања о томе на који начин је бака говорила о човеку који је умро пре скоро шездесет година. Крајичком ока гледао сам је у стаклу ретровизора. Изгледала је као да спокојно дрема, док је мене узнемиравао унутрашњи глас, који је понављао да је посета гробу човека којег су звали Болничар тек почетак.

Када смо коначно ушли у кућу, на њено инсистирање, одмах смо се запутили ка соби на спрату, тамо где је она волела да проводи највише времена. Предосећао сам да треба само да ћутим и пустим је да ми исприча оно што је наумила да ослободи из себе. Наслућивао сам да се ради о нечему

веома важном и личном. Причала је о њему, о мртвом човеку, са којим као да се опростила тог јутра.

– Пријатељи су га поштовали, а непријатељи мрзели. Заједничко им је било то што су га се и једни и други плашили. Почела је без увода, задовољно се осмехујући, а заправо је само наставила казивање које је отпочела на гробљу. – Говорили су да му је срце црно – наставила је, пажљиво пребирајући по фиоци са некаквим документима и фотографијама, не гледајући у мене ни на секунд. – Ово је он – рекла је након што се окренула, дрхтавом руком пружајући ми пожутелу фотографију на црној подлози, увијену у похабану фолију. Покушаји да се на овај начин очувају старе фотографије давали су само делимичне резултате, те се тако ни лица на њима нису могла јасно видети. На фотографији су једно поред другог загрњени стајали мушкарац и девојка. Обоје су се смејали. Нисам могао да препознам лица, али сам претпоставио да је девојка на слици била моја бака у младим данима. Лепа и елегантно одевена, са светлим шеширом опуштеног обода на глави и локнама које су висле испод, одавала је утисак праве предратне даме, какве сам до тада виђао само у филмовима. Не стигавши ни да јој поставим питање, потврдила је моју претпоставку. Упркос збуњености и чињеници да нисам добио ниједан прави одговор, већ само нова, набацана питања, наставио сам да посматрам фотографију. Лице човека на слици није се могло јасно видети. Његово ржање је било достојанствено и надмено, а став прилично крут. Примакао сам фотографију скоро до очију, како бих је што боље видео и тек тада успех да, колико-толико, одмерим фигуру мушкарца одевеног по мерилима високе моде за ондашње прилике. *Не, ја не личим на њеџа*, паде ми на памет, али се не усудих да наглас изнесем ово запажање. Закључих да је био висок, али брзо се поколебах. Пажљивим погледом приметих да је његово тамно одело било украшено ситним пругама. Онаквим пругама какве обично купују мушкарци који желе да визуелно издуже стас. На глави је носио класичан Федора шешир широког обода, који му је скривао чело, а на ногама двобојне шпицасте ципеле, са којима је, у комбинацији са пругастим оделом и црним кишобраном, који је стезао у левој руци, успевао да остави на посматрача утисак виткости и елеганције. Усправног и крутог држања, са одмереним, шармантним осмехом на лицу, испод педантно обликованих бркова, одавао је утисак својеврсне господствености, отмености и лежерног достојанства. Ти црни бркови изнад усана чинили су га строгим и сасвим сигурно сам баш због њих већ на први поглед помислио како је у питању неки официр, а не лекар. Његов десни ревер красила је ружа, а кравату, чија се боја, због технике сликања и зуба времена, није могла распознати, красила је лепа дијамантска шнала. У левој руци држао је тај гломазни црни кишобран, са резбареном дршком у облику орловске главе и заостреним врхом светлије боје, док је десном грлио даму покрај себе. Када сам мало боље зачкилио у тај необични кишобран, учини ми се као да је дршка можда била

сребрна, али брзо схватих да је то само одраз мог умишљаја, јер на основу слике тако нешто није било могуће одредити. Како год, нешто ми је привукло пажњу на тај кишобран – био је чудан и несразмерно велики. Махинално окренух фотографију, јер лица људи на њој очигледно нису давала одговоре које сам тражио, па је подсвест преузела иницијативу. На полеђини ове дуго чуване успомене, као подсетник, стајала је, писаним ћириличним словима, на брзину исписана кратка посвета, која је, неким чудом, одолела времену.

Нема ѿравде за ѿоражене – писало је.

Није било потписа и осим ове чудне посвете на полеђини фотографије, делимично се могао видети датум. Порука је била исписана 1944. године, а судећи према бледом запису, на којем су сачувана последња слова, закључио сам да је то било у јесен.

– Фотографија ми је стигла касно, али је порука била јасна – рекла је хладнокрвно. – Владимир је био једини човек на свету који је на тако лаконски начин могао објаснити баш све – рекла је, а ја се више нисам усуђивао да постављам питања. Није било ни потребе за њима, јер сам знао да је она већ одлучила да говори.

– Као што рекох, упознала сам га у лето '44. Било је то у хотелу „Европа”, овде, у Нишу. Хотел се налазио у центру града, тамо где је сада главна зграда поште. Заправо би се „Европа” најправилније могла назвати преноћиштем. На спрату су биле собе, а у холу ресторан, у којем су седели гости и Нишлије. Понекад су у њему биле пуштане биоскопске пројекције. Крајем лета '44. године послали су ме у Ниш, са задатком да покренем Операцију „Хоризонт”. Знала сам да се све могло урадити и без мене, али је то био Ђорђевићев начин да ме склони из Београда и пружи ми шансу да се спасем – а то је, драги мој, у тим временима значило да преживим.

Гледао сам је збуњено. *Шта је, кој ђавола, Операција „Хоризонт”?* Нисам је питао, али није било ни потребно. *Ко су Владимир и Ђорђе?* Ништа ми није било јасно.

– Пођи са мном, желим нешто да ти покажем – рекла је одлучно, нагрнувши џемпер преко леђа, а ја је без речи послушах.

Тога дана отворила се прича о људима чије су судбине деценијама биле скриване и којих су се потомци стидели, допуштајући да неприметно и неправедно утону у заборав. Судбине тих људи заиста би се изгубиле у неправди, на коју су поражени осуђени, да није било једне жене, која је себи наметнула обавезу да их по сваку цену сачува за будућност, која је тихо пристигла. Она је живела записујући и скривајући сећања и осећања. Све до тог дана, када је одлучила да их подари мени, како бих их изнео пред очи потомака, оних који ће можда схватити заблуде и спрати грехове.

Све време док смо силазили низ полукружне степенице, дубоко испод површине земље, у подрум, који је ископан из ко зна којих разлога, још пре него што је плац купљен и кућа изграђена, осећао сам страх и непријатну хладноћу. Ону хладноћу која изазива дрхтавицу. Било је то као да одлазим у неку злу, крвљу натопљену прошлост. Нисам знао шта могу очекивати и по први пут она за мене постаде потпуни странац – недокучива и далека, са леденом енергијом, коју је одједном раширила око себе. Веровао сам да језа и хладноћа, које ми обузимају тело и празне ум, не долазе од зиме и подрумске влаге, већ од ње.

Када смо сишли, она је по навици и вођена пуким осећајем, без гледања, притиснула прекидач десно од улаза. Само једна сијалица, обешена о плафон без лустера, била је довољна да осветли просторију и ја приметих да подрум и није тако простран као што сам га до тада доживљавао. Напротив, био је скучен, али функционалан, осредње сређен и углавном чист, изузев ћошкова, који беху прекривени танком паучином. Зидови се нису видели од полица, на којима су се налазиле тегле са џемовима, ајваром, разним салатима и стакленим флашама домаће ракије, на којима је још мој деда педантно исписивао колико је ракија стара, од којег је воћа испечена, и колико гради садржи у себи. Поглед на прашином обложене флаше трајао је кратко, али је био довољан да ме подсети на деду, који је, иако није био неки испичутура, волео да започиње и завршава дане чашама жестоког пића. У угловима подрума стајале су углављене каце са туршијом, киселим купусом и једна бачва вина, која је ту чучала већ три године, скупљајући прашину, мемлу и паучину. Дрхтавим покретима, брижљиво је склањала једну по једну теглу са полице, све док се и последња није нашла на бетонском поду.

– Помози ми да померим ову грдосију – напокон ми се обратила, мислећи на масивну гвоздену конструкцију са дрвеним преградама, на којима су се до пре пар тренутака налазиле тегле са зимницом и џемом.

Учинио сам шта је тражила од мене и без много уложеног напора одгурао полицу у страну. За то време, она из џепа извади ситан кључ, па пажљиво приђе зиду, отргавши једну плочицу са њега. Учинио је то лако и једноставно, иако се чинило да су све плочице истих димензија, боја и орнаментата на оквирима. Одмах је уследило ново изненађење. Испод плочице појавила су се вратанца сефа са катанцем, која она једним окретом налево, затим на другу страну, откључа и широм отвори. Сеф је непријатно зашкрипао, створивши на моменат заглушујућу буку, која нам обома намести гримасе непријатности на лица и натера нас да инстинктивно склопимо очи. Иако је све трајало кратко, осећај непријатности није нестао ни када је она увукла обе руке у дубоки отвор на зиду, са намером да из њега извуче неку тајну. Моментално је завладала тишина, измешана са леденим ваздухом просто-

рије која се налазила испод темеља куће, појачавајући утисак хадовске хладноће.

– Ево – рекла је напокон, вадећи из шупљине зида црну, кожну фасциклу. – Неколико месеци након рођења твог оца почела сам да припремам овај садржај. Биле су потребне године да све лепо уобличим. Не бих могла да поднесем да ово нестане заједно са мном – рече, док је подлактицом склањала прашину са фасцикле.

– Шта је то? – питао сам.

– Унутра се налази све оно што сам желела да испричам, а нисам – рече и пажљиво одвеза траку обавијену око фасцикле. Потом је широм отвори, окрећући је према мени.

Видео сам прву страну. Писало је Операција „Хоризонт”.

– Шта је *Хоризонт*? – упитах.

Насмејала се мојој нестрпљивости и пружи ми фасциклу, у којој су се налазили ручно писани текстови.

– Хоризонт? – поновила је питање, загледана некуд у даљину, док сам ја читао прве реченице исписане испод наслова. – Хоризонт је оно што видиш, а не можеш да додирнеш – тихо је наставила. Он је недокучив, далек, тајанствен. Знаш да постоји, али је недостижан. Гледаш у њега, а ниси ни свестан да је то он – она изненада застаде и загледа се право у мене. – Хоризонт, то сам ја. Недокучива линија између живота и смрти – завршила је театрално, посматрајући ме у очи, леденог и убледелог лица, непомичног, као и њене стакласте, старачке очи.

Стресао сам се од тог погледа и последњих речи које је изговорила, а доња усна ми је махнито уздрхтала. То сам схватио тек када сам се осмелио да скренем поглед и пожелео да проговорим. Нисам могао изустити ни реч. Нешто ми је укочило глас и скаменило тело. Стајао сам тако непомично, зурећи у жену пред собом, коју као да нисам познавао и које сам се у том моменту смртно уплашио. Све је трајало веома кратко и када сам се повратио из стања обамрлости, брзим покретима руку, махинално сам почео листати њене списе из фасцикле. Већина је писана ручно, а по неки текст куцала је писаћом машином, на маргинама ручно додајући, по сећању, закаснеле забелешке. Судећи по рукопису, било је очигледно да се скривала како би прибележила неко сећање или мисао. Наслови су били поређани по месецима, ретко по датумима, насловљени именима мени непознатих људи. То је било све што сам, хипнотисан тренутком, могао да видим.

– Узми их. Захваљујући овим списима сачувала сам истину коју желим да знаш. Колико год она горка била – ћутање је горе. Све прећутане истине постају отровне – рекла је, стискајући ме леденом руком. Била је бледа и тада приметих да је и она дрхтала. – И, молим те, немој се љутити на мене – загризла је усну и звучала као да се због нечега правда или осећа потребу за покајањем. У том тренутку нисам то могао разумети. Ипак, изненада се

насмеја и охрабрујуће додаде: – Они могу бити савршена прича за неког писца – намигнула ми је, запутивши се ка стрмим степеницама које су водиле ка излазу из влажне просторије.

Кретала се споро, а када је коначно изашла осетио сам олакшање. Нисам се усудио да пођем за њом. Махиално сам листао садржај из фасцикле, читајући у себи црвеном бојом подвучене наслове. Тих наслова сам се касније држао, уобличавајући исповест Данке Јеремић и њене истине, које нисмо смели прећутати и заборавити. На тим истинама почивало је све оно што је преостало да се сломи. И сломило се.

Од тога дана, са Данком више никада нисам говорио о њеној младости, нити о људима и догађајима који су је обележили. Обоје смо знали да су текстови из њене фасцикле довољни да разумем све што је она деценијама скривала и потискивала у најмрачније одаје своје намучене душе. У њима је писало све што је она доживела, знала или чула, у данима када су се праведношћу очишћене душе винуле у вечност. Недуго након тог дана и њена болест се почела убрзано развијати. Због ње је последње сате живота провела у Клиничком центру у Нишу, на одељењу за кардиологију. Преминула је на Божић, у сну, услед закрчења срчане аорте. Лекарци су рекли да је имала лаку смрт.

Садржај из фасцикле, коју ми је предала на годишњицу дедине смрти, постао је основа које сам се држао исписујући причу о људима који су се борили за њима знане циљеве и важне идеале. Нажалост, она није доживела да прочита моју причу о људима које је до последњег часа носила у сећању. Неке од њих, сада сам у то сасвим сигуран, чувала је и у свом срцу. Није дочекала ни опроштај, који је, верујем, очекивала. Да ли га је заслужила? Не знам, али да је веровала како је посао до краја урадила како треба и спасила оно највредније уверен сам да јесте. Данка Јеремић сахрањена је на нишком Старом гробљу, поред супруга, са којим је проживела више од пола века, скривајући од њега тајне за које нема опроштаја.

На крају, године и заборав однеле су у неповрат све оно што је она памтила, волела и записивала. Више нема Ниша у који се заљубила истог дана када је први пут допутовала, тог топлог августа '44. године. Нема ни људи који су кројили судбину коју је она живела, сачувала, скривала и на крају је поверила мени, као завештање или бреме. Оно што је остало иза ње сада су само приче – о вољеном граду и људима, о узалудној борби, о правди и неправди, о победи и поразу, о слободи и робовању, о љубави, о смрти, и о животу који из ње настаје.

Приче из фасцикле, које ми је даровала Данка Јеремић, уобличио сам и изнео их на светлост дана, јер је она желела да то урадим. Испричао сам

их држећи се њених сећања, осећања, мисли и онога што је она проживела, видела или чула. Након свега, желим да верујем у то да сам на крају успео расветлити то давно време онако како га је она живела, можда онако како је желела да оно буде упамћено.

„КАТАФРАКТ”

Често се запитам да ли ја све ово сањам. Да ли су ово само они крајки преривајући ума, зародљени у времену оложености, док лежим на рамену бесмртности? Изгледа да је јесен. Чују се сабласни ноћни звуци. То је киша, лелуја онако туста и сива, као злослучни плашћ који се вуче иза смртника што одлази заувек. Тешко се спава у јесен – још теже умире. Најгоре је умрети у јесен. Валим за летњим јућима, али их не осећам. Овде је све мокро и хладно.

Одлазим. Увек сам одлазила, али сам се увек и враћала на сва места која сам тешица срца осећавала. Никада ниједно место није било исто као раније. Никада нисам успела осећати исте мирисе и поздравити исте људе. Или су се мењали или нестали. Прошлост се никада не може осећати два пута. И сада бих радо отишла одавде, али немам куд. Заговорила сам сва реч за собом, сјалила све мисли. Убила сам прошлост, да би други живели. Ни мојих хероја више нема. Слава им! Живели су часно и борили се храбро до самог краја. Сви су одавно мртви и моји непријатељи сада владају.

Ипак, „све на свету може бити исправљено, а сваки јораз јошће оно што сам мола и отишла последњи пут. Некада ми се чини да сам то учинила тако лако и тихо да нико није ни приметити мој нестатанак. А онда сам се поново враћала. Поново сам ти, говорим вам другим јасом, а ви ме слушајте. Моја пријавити вас ојија. Слушајте ме задивљени и чекајте истину коју вам доносим на дар из других светова, из димензија које су достижне само нама мртвима.

Ленка

Последње јутро које сам провела у Београду, пре него што сам се први пут одселила, било је хладно и непријатно. Типично мартовско, скривено испод сивкастог плашта, који ни мирисни ветрови са Дунава нису успевали да подигну увис, нити допусте светлости да уплови у југословенску престоницу. Никада нећу престати да осећам ту хладноћу, која као да се намерно увукла под моју кожу, да је заувек памтим и осећам. Након непроспаване ноћи, пошла сам на посао раније него обично. Није било ни шест сати изјутра, а већ сам се налазила на мрачној улици, пословно одевена и потпуно припремљена за вест која ће бити објављена тога дана. Чело ми је пулсирало од главобоље. Само су ме адреналин и жеља за сензацијом одржавали будном. На улицама Београда скоро да није било пролазника, изузев ретких ноћних радника у униформама кондуктера, курирских службеника или залуталих пијаница, који су се тромо тетурали или склупчани дремали наслоњени на телефонске говорнице, а они најгори џоњали на клупама трамвајских стајалишта, са оклембешеним удовима, који су се клатили кроз ваздух. Једва да сам примећивала та поражена бића, бедне остатке још бедније светине, која је маштала о једнакости. Журила сам, заокупљена мислима о важним политичким преокретима који су наступили. Оштар јутарњи ваздух, мирисан и чист, након окрепљујуће кише, бистрио ми је мисли и освежавао лице. Плочници, светлуцави и мокри, уједначено су одјекивали под штиклама, дајући мојим осећањима неопходну ритмичност и ред. Увек сам волела звук ударања ципела по плочнику. У времену када сам била дете, за мене је то био препознатљив знак зрелости одраслих и увек сам жудела за тим да што пре будем као они. Ни не слутећи да је то време за мене увелико наступило, каснила сам са припремом текста, што ме је чинило нервозном и бесном на себе. Мрзела сам кашњење код других људи, а код себе још више. То је знак непоштовања.

Без обзира на то што су свакодневно стизале вести о догађањима на ратиштима која су тресла Европу, ја сам тог јутра била задовољна због тога што ће мој народ овога пута заобићи ратна страдања. Приступање Југославије Пакту трију сила био је показатељ да је југословенска Влада, упркос политичким, националним и верским супротстављеностима, на крају схватила оштроумност кнеза по питању спољне политике. Опредељења земаља из југословенског окружења била су снажан параметар регионалног позиционирања и додатна потврда исправности одлуке коју је кнез, напokon, doneo. Оправдања оваквим ставовима српске политичке и државничке елите образлагала сам у текстовима који су објављивани једном недељно, у *Самоујрави*, претходних годину дана. Није било сумње у то да је у том моменту Италија била стратешки партнер од прворазредног значаја на приморју, а

поготово добар савезник у сузбијању, потом и уништењу, вештачке државе, која је конструисана пре нешто мање од тридесет година јужно од Србије. Да сам само могла, одавно бих њу заменила Италијом. Италијанске аспирације на Јадрану биле су апсолутно прихватљиве и рационалне, јер су биле усмерене искључиво ка западном делу овог краја, док је препуштање егејске Македоније са Тесалоникијем Југославији, практично Србији, представљало потпуно уверљиву компензацију у евентуалној територијалној расподели земаља у будућности. Немачка је, са друге стране, била не само економски опорављена, већ и супериорна. Представљала је чврст гарант стабилности копненог дела Балканског полуострва и била војни савезник, чији су стратешки и геополитички интереси подразумевали посредну улогу балканских народа – што је убрзани развој дешавања већ потврђивао. Тог јутра сам, по ко зна који пут, у себи понављала нацрт текста који је тек требало откуцати и објавити. Већ су ми се одређене реченице, чак и читави пасуси, дубоко урезали у сећање, због чега сам брже хитала ка писаћој машини у канцеларији уреда *Самоуправе*. Готово да сам летела београдским улицама. Изненада се тргох, опрезно успоравајући ход. Неко ме је дозивао. Ослушнула сам, али нисам могла бити сигурна да некога има у близини, па сам све приписала осећају умора који се поиграва са мојим умом. Наставила сам, али се глас поново јавио, гласнији и сигурнији.

– Ленка! Ленка!

Полако сам се осврнула, али и даље није било никога у близини. Из правца супротног хаустору зграде у којој се налазила канцеларија редакције *Самоуправе*, поново сам зачула храпав мушки глас, овога пута био је тиши, са призвуком опреза. Застала сам и полако се окренула, на петама. Након пар тренутака збуњености, из уличице која је делила две зграде, појавио се човек у сивом мантилу, са шеширом на глави и склопљеним кишобраном у левој руци. Прилазио ми је опрезним корацима гледајући лево-десно и коначно препознах директора редакције за коју сам радила. Био је то др Ђорђе Прокић.

– Пођи са мном – рекао је директно, без руковања и поздрава.

– Куда? – упитих збуњено.

– Објаснићу ти успут. Сада нема времена – говорио је ужурбано, а ја наставих да га испитујем.

– А мој текст? Ако га не прекуцам данас, неће бити времена да... – прекинуо ме је пре него што сам завршила мисао, ухвативши ме за руку испод лакта.

– Касно је. За пар сати те вести неће бити актуелне. Хајдемо – рекао је, суптилно ме повукавши према ауту.

Возио је пажљиво мокрим коловозом, потанко ми објашњавајући све на шта га је претходне ноћи упозорио мајор Теодоровић. Рекао ми је да Пакт неће потрајати, да може уследити интервенција споља, али да то нико не

може потврдити. Напоменуо је како бисмо ускоро сви могли бити у опасности од пучиста и требало је мислити на време о свим опцијама. Промрмљао је нешто о Главњачи, али је то учинио тако брзо и тихо да га нисам добро ни чула, ни разумела. Након тога је само заћутао упола реченице, туробан и замишљен, каквог га никада нисам видела од дана када сам га упознала, прошле године, у касно пролеће.

– И шта сад? – упитах га разочарано, а најтеже ми је пало сазнање да сам за цабе изгубила толико времена на припрему најбоље приче до тада.

– Да ли смо у опасности?

– Још увек не, неће нас дирати бар неко време. Ипак, треба бити опрезан – одговорио је смиреније. – Ноћас, након што сам склонио мајора, позвао сам Птичара. За сваки случај – додао је подозриво. – Његова сугестија је да се повучем и ништа не предузимам. Рекао је да ће се ствари одвијати брзо и да је најбоље да се мало склоним. Надам се да могу пар дана провести код тебе? – питао ме је тако наивно и лежерно, не скрећући поглед са коловоза, као да смо довољно блиски да се тако нешто може подразумевати.

Не, тада нисмо били толико блиски, али сам ја, заведена тренутком неспокоја, ипак пристала. Тада је у ствари све и почело. Најпре сам према др Ђорђу Прокићу осећала дивљење и захвалност. Прво због истрајности и пожртвованости у послу, а друго због шансе коју ми је пружио приликом запослења у *Самоујрави*. Осећала сам да му дугујем и само због тога сам пристала да се тих неколико дана скрива у мом стану. Предосетила сам да је ситуација озбиљнија него што ју је он представио. У супротном, др Прокић никада тако нешто не би затражио од мене – а ово је било нешто ново. *Један ниво више на лествици њовења, које се њостејено развијало* – помислила сам и годило ми је, иако нисам схватала разлог због којег је, од свих других, одабрао баш мене. Лоши предосећаји извукоше из мене онај киселкасти осмех, који увек долази као покушај да се прикрије нелагодност. На срећу, он брзо настави, не дајући времена да мисли разбацујем узалуд.

– Сасвим је извесно да ће покушати да збаце Владу и кнеза. По Теодоровићевим обавештењима, то је већ решена ствар, а с обзиром на то да ни војни ни обавештајни врх неће предузети ништа да то спречи, врло је вероватно да ће битанге успети. Чини се да су сви у дослуху са онима из Ваздухопловства. Што се нас тиче, одлука је донета ван и нико ништа не може предузети да их заустави. Кажу, југословенска позиција остављена је Југословенима. Е, сад, то што ће због тога највише најевати Срби изгледа да никога не занима. Никога осим нас, али шта нам вреди. Морамо се склонити, притајити. Ако је чак и Теодоровић одлучио да сачека, то значи да би сваки покушај био узалудан. Чекаћемо и ми, па шта буде, а изгледа да ћемо им требати касније. Зато нас склањају. Наше повлачење службено су назвали „Катафракт”.

Та реч ми ништа није значила, али сам одмах схватила суштину. – Значи, чувају нас за касније, је л' тако?

– Управо тако, Ленка.

– Ко је мајор Теодоровић? Како то да ми никада до сада ниси споменуо никаквог мајора Теодоровића?

Др Прокић се осмехнуо скупљених усана. – Јесам, споменуо сам га. Сећаш се како сам ти говорио да ме је један официр извукао из Главњаче? – Климнух потврдно главом, присећајући се разговора који смо пре неког времена водили о томе у уреду *Самоуправе*. – Е, то је био он, мајор Теодоровић. Радио је у II Обавештајном, тачније у *M-огсеку*. Како се чини и они су у дослуху са пучистима.

Од тог момента мени се све чинило невероватним и почела сам да сумњам. Нисам се усудила да поверујем у оно што је говорио, али се испоставило да је он, упркос несрећи која се спремала, био за корак испред свих. Чак ни они који су информације добијали из прве руке нису могли пратити његову интуицију и интелигенцију. Једноставно, др Ђорђе Прокић је био паметнији од других.

– Откуд том мајору информације? Од кога их је добио? Како то да ми нисмо ништа чули о припреми пуча? – Испитивала сам га, јер ми је од почетка све било сумњиво.

– Ја сам нешто начуо, али... – Прокић застаде. Заобилазио је одговор на себи својствен начин, одвраћајући ме од онога што је сматрао неважним за мене, говорећи само истине које ми нису биле потребне. – Пустите сад то, није важно. Не знам како он долази до информација. Искрено, не желим ни да знам. Претпостављам да има још неку групу са којом ради или је довољно луд да се сам упушта у ризике. Од њега ме не би чудило ни једно ни друго. Таква је та стара Танкосићева школа. Они не презају ни од чега – насмејао се, овога пута широко, препотентно.

Озбиљно сам га слушала, док ми се пред очима отварао портал који води у прошлост. *Војвода Танкосић? Какве он везе има са овим што се ујраво догађа? Војислав Танкосић је мртвав скоро шридесет година*, размишљала сам.

– Да, да, добро си чула – потврдио је гледајући ме благим погледом, који је вероватно био одговор на изненађење које нисам успела скрити од њега. – Прича се да је он још као млад човек са српском војском корачао путевима са којих се многи нису никада вратили. Док сам боравио у Главњачи, начуо сам од неких жандара како говоре о њему. Наводно је био са Танкосићем на Церу, мада све то могу бити само приче, блебетања и преувеличавања. Плаше га се, а из страхова се свашта рађа. Он о томе никада не говори – Прокић застаде, загледан мало у страну. Изгледао је као човек који се нечега присећа. – У ствари, он иначе не говори ни реч више од онога што сматра неопходним. Прича се да је каријеру започео као болничар у санитарској служби

на Крфу. Отуда му ваљда и тај надимак – Болничар. Оно што је сигурно јесте то да је након рата изучио анатомију, биологију, медицину. Кажу да не постоји човек у Србији који боље од њега познаје отрове, начине за неприметну ликвидацију и изнуђивање информација – објаснио је, неповерљиво подигавши обрве. – Обавештајна група коју поседује толико је неприметна да неки верују у то да је измишљена.

– Служба 11? – упитих.

– Мхм... – несигурно је промрмљао. – Изгледа да група ипак постоји.

– Шта ти мислиш, да ли постоји?

– Наравно да постоји. У ствари ја знам да постоји, само није тако бројна као што се прича. Он ми је то лично рекао – Прокић је и даље говорио меланхолично и утучено, гледајући испред себе и пажљиво усмеравајући вољан. – Поуздано знам да је врло учинковита. Од ноћас сам и ја део ње – рече озбиљно. – Теодоровићу су се изгледа многи замерили, а он није човек који прашта – рече, а глас му постаде дрхтав и одједном га обузе кашаљ, праћен тешким дисањем и грубим испљувавањем секрета у марамицу, од које се није одвајао.

Др Прокић је био астматичар са тешким и учесталим нападима. Говорио је како је болест стекао у апсани, мада је вероватније да је одувек био болешљив, а да су затворски услови само изазвали хронични кашаљ, праћен jakim боловима и упалом плућа. Обоје смо заћутали неко време, а ја нисам престала да размишљам о човеку којег су звали Болничар. Присећала сам се неких избледелих прича које сам раније слушала, више о Служби 11 него о њеном команданту. Било је то пре неколико година, након разбијања групе скојеваца, који су покушали да спрече одржавање скупа Збораша у биоскопу *Тријлав*. Говоркало се тада о официру који неке људе склања из Београда, а неке живе спушта на дно Дунава. То је човек о којем су они најхрабрији писали након инцидента испред *Тријлава* од пре неколико година, али увек изокола, не усуђујући се да спомену ниједно име. Судићи према начину на који је др Прокић говорио те ноћи, била сам сигурна да су стари сукоби претили да оживе у пуном обиму. Пуч је некако морао имати везе са црвенима¹, предосећала сам то. Умела сам да намиришем њихове подвале, јер би увек неко од њих био тамо где несрећа и хаос отварају крваве чељусти. Др Прокић је ћутао и само додао гас, а његово ћутање је почело да ми смета и раздражује нерве. Осећај мучнине у желуцу појчавао се у мени са повећањем брзине. Покушала сам да га наведем да ми исприча нешто о тим догађајима, али узалуд. Ђорђе Прокић није могао или једноставно није жело да говори о догађајима из марта '37. године. Све што сам знала о томе јесте да је покушај комуниста да разбију скуп био осујећен и да је Димирије Љотић неометано говорио пред својим присталицама 27. фебруара. И после неколико година, када сам ја дошла у Београд, говорило се о томе како су припадници омлади-

---

¹ Колоквијални назив за комунисте.

не Збора као трофеје приказивали металне штангле, отете од комуниста тог дана. Након тог сукоба, уследила су масовна хапшења, у којима су поједини студенти и они за које се сумњало да су сарађивали са црвенима нетрагом нестајали. Судећи према чаршијским причама, кафанским трачевима и кулоарским говоркањима, чинило се да су сви спуштани живи на дно Дунава, у металним кавезима, да тамо скончају и нестану у утробама речних авети. *Шта ли се све то дешавало када сви и након толико времена о томе ћуће?* – питала сам се и никада нисам успела да сазнам истину. Претпоставила сам да је тај мајор, у ствари, човек који је својим утицајем и везама у тајности извлачио српске националисте из затвора – и прошле године, након масовног хапшења после инцидента на Техничком факултету, када је и др Прокић ухапшен, па онда, изненађујуће брзо и без суђења, пуштен из Главњаче. Ноставила сам да му постављам питања, али више није одговарао. Његово ћутање било је знак да о томе неће ни говорити. Сукоб са комунистима у јесен прошле године скупо га је коштао. Био је то очајнички покушај да се одупре неправди, изазваној агресијом која је извршена на најважније институције у Југославији. Државне службе на универзитету биле су резервисане за комунисте, којима су циљеви одувек били јасни као дан – ослабити српско национално биће и затровати га морбидном идеологијом. Након убиства краља у Марсеју, за које је др Прокић, у својим текстовима, објављеним у Француској – где је у то време боравио све док га, због десничарских ставова, нису депортовали назад у Југославију – недвосмислено тврдио да се ради о здруженој завери Југословенске интернационале са спрегом у Чехословачкој, агитација је постала брутална, а анархисти се више нису устручавали ни отворене агресије.

Када смо били близу стана, нагло је прекинуо ћутање, али је поново говорио само о томе како ћемо дочекати предстојеће немире. Говорио ми је о старим контактима које је купио још у Француској и Шпанији, посебно о неком човеку из Лисабона, у кога је полагао највеће наде. Тај човек био је посредна веза са Птичаром, његовим старим немачким познаником, који му је пре мање од једног сата потврдио да је време да се стрпи и чека у хладовини. Безбедно место, далеко од дешавања, за њега је био мој изнајмљени стан на периферији Београда.

– Не брини, Ленка – рекао је на крају, трудећи се да звучи сигурно. – Није све изгубљено. Потребно је да одржимо везе и само мало сачекамо развој ситуације из прикрајка. Нажалост, више се ништа не може урадити. Морамо да чекамо. Како год, и мајор се склонио. Јеби га, он би као официр био први на удару. Поготово јер се компромитовао тим испадом синоћ на седници II обавештајног. Након састанка, купио се и дошао код мене. Обојници нам је саветовано да се склонимо и чекамо.

– Зар се не бојиш да опет завршиш у Главњачи?

– Зар и ти, Ленка, побогу?! – Повисио је тон и раширио руке, онако

како то чине пријатељи. – Не, нећу поново завршити у Главњачи. Јутрос на разјаву, Теодоровић ми је поклатио нешто за такву могућност – рекао је, журбано корачајући ка улазу у зграду.

Знала сам добро шта људи из обавештајног света сматрају највећом заштитом за шпијуне, било да се налазе на ветрометини или у заветрини, цијанид. Капсула отрова, за људе задужене да отпусте маглу и повуку се у страну, представљала је својеврсну чланску карту за клуб који се интерно називао Служба 11. Касније сам то уверење потврдила на личном примеру.

Др Прокић

Ноћ пре него што се директор листа *Самоуправа*, др Ђорђе Прокић, склонио у стан своје запослене и сам је узалуд припремао саопштења и текстове за најважнију вест: окончање напетости која је претила да угрози политичку и безбедносну стабилност државе. Само дан раније, југословенски политички лидери усвојили су одлуку којом Југославија приступа савезу држава који је гарантовао мир и неповредивост граница, а коме су раније приступиле готово све државе из њеног окружења. Током читаве ноћи једини звуци, који су реметили муклу тишину у канцеларији доктора Прокића, беху добовање кише по прозорским стаклима, ударање прстима по писаћој машини и хук ветра, који је повремено долазио од споља.

Зидни сат са дугачким клатном изнад урамљене слике кнеза Павла Карађорђевића и календара са манастирима Немањиним, огласио се два пута и др Прокић схвати да је поноћ увелико прошла. Изненада је осетио умор и мучнину и као да тек тада постаде свестан да од претходног јутра ништа, осим кафе и цигарета, није окусио. Успореним покретима он скину наочаре и протрља уморне и надуте очи, упале испод тамних подочњака. Вид му се замаглио, а снажно масирање очију причинило му је само тренутно олакшање. Вративши наочаре на лице, наслонио се у својој столици, протежући ноге колико год је могао испод радног стола. Хронична неиспаваност довела га је до ивице исцрпљености, а поглед на пепељару са опушцима подсетио га је на болест која га је мучила месецима. Упркос тешком обољењу плућа, није успевао да се ослободи омамљујућих чари дувана. Устао је са тапациране столице масирајући врат, који га је, како је време пролазило, све јаче боло. Борећи се са нападом зевања, прошетао је канцеларијом, затим крајњим напорима поспремио радни сто, сложивши текстове које је током дана уредио и написао. Били су сензационални. У то није сумњао, жељно очекујући тренутак када ће их послати у штампарију. Обукао је сиви мантил, натукнуо шешир на главу и припремио кишобран, у намери да оде кући и бар мало одспава. Сутрашњи дан требало би да представља потпуни политички успех, а директор је желео да приступање Југославије пакту буде истакнуто на насловници листа.

Ђорђе Прокић био је човек на почетку тридесетих година, доктор правних наука, који се из иностранства у Југославију вратио крајем тридесетих година. Свој политички ангажман отпочео је неколико година раније. Могло би се рећи да је он био приморан на то, услед непотизма и корупције којима је његова отаџбина била до те мере инфицирана да ју је морао напустити. Природно интеллигентан и амбициозан, веома брзо је напредовао на образовној лествици тадашње Југославије, све до момента када су му, због породичног сиромаштва, врата универзитетског школовања била грубо и омаловажавајуће затворена пред носом. Упоран и незасит личног развитака, тешка срца и уз много одрицања, он је најпре напустио родно село, потом и државу. Школовао се у Паризу. одакле је, након окончаних студија, протеран као политички дисидент. Из Француске је прво отпутовао у Шпанију, где је више од годину дана радио као ратни извештач, од чега је скромно живео. Текстовима и јавним дискусијама, у којима се истицао, скренуо је пажњу шареноликим политичким и обавештајним организацијама широм Европе. И док су га једни желели у својим редовима, а други иза браве, он се пронашао на оној линији умерености која је давала највише шанси онима чије би способности могле бити исправно усмерене и искоришћене за добробит друштва. У међувремену је завршио и докторске студије. Ипак, тек по повратку у Југославију отпочела је права Прокићева борба и агонија. Родом из унутрашњости Србије, сеоског порекла, већ по својој природи Прокић је био жилав и издржљив човек. Црте његовог лица биле су благе и складне, типично српске, а фино обликовани мустаћи, са науљаним крајевима усмереним према горе, давали су му умерену дозу строгаће и озбиљности. Са друге стране, његова нарав била је чиста и племенита, попут небрушеног дијаманта. Његову компликовану личност одликовала је наслеђена правдољубивост и буран карактер, смириван оквирима господске конвенционалности и урођене пристојности. Прилично висок и кошчат, атлетски грађен, увек је изгледао елегантно, отмено и достојанствено, те му је позиција директора и главног уредника новина у потпуности приличила.

Последњи пут проверавајући изглед радног стола, спреман да крене, доктор Прокић зачуо је звоно телефона, које у моменту разбуди учмалу ноћну тишину, омамљену уједначеним звуцима које је споља стварала кишовита ноћ, па и њега самог мало отргну од уморног спокоја у који је последњих минута запао.

– Да – једва је одговорио, малаксалим гласом, који је личио на шапат.

– Остани у канцеларији, доћи ћу за мање од пола сата – рекао је ледени мушки глас са супротне стране. Деловао је наређивачки и озбиљно. Човек се није представио, али је директор *Самоуправе* знао са киме разговара. Напрежући нерве, како би одржао тек онолико концентрације како би нешто

проговорио, он постави питање које је човеку са супротне стране слушалице звучало исувише беживотно.

– Шта се дешава?

– Нешто је искрсло, морамо да разговарамо – наставио је у истом маниру, гласом који не трпи одбијање.

– Зар не може да сачека до сутра? Овде сам читавог дана, не осећам се добро – рекао је очекујући разумевање, којег, међутим, није било.

Човек са којим је др Прокић разговарао остао је непоколебљив.

– Нема чекања, Прокићу, ствар је озбиљна. Долазим код тебе за пола сата – поновио је сигуран у себе и прекинуо везу.

Др Прокић је остао као укопан, једном руком наслоњен на сто, а другом држећи телефонску слушалицу. Стајао је тако неколико тренутака, слушајући уједначено понављање сигнала који га је упорно обавештавао да је веза прекинута.

Невољно се вратио на столицу, скинуо наочаре, извивши главу уназад и махиално склапајући очи, које су вапиле за сном. Човека који га је позвао не може одбити. Дуговао му је и знао је да мора да остане и чека. Слушао је кишу и тону у омамљујући полусан.

Вођене умором и успављујућим звуцима кише, мисли доктора Ђорђа Прокића одлуташе, по навици које се није могао одрећи, у време које је провео у Главњачи, злогласном затвору Краљевине Југославије. Било је то крајем прошле године, а од тада се невољно и увек са мучнином у желуцу сећао тих дана, поготово када се требало догодити нешто лоше.

Телија је била скучена, под блатњав, а зидови су мирисали на мемлу. Унутра се налазио само ниски кревет без јастука, са танким, пробушеним и одрпаним покривачем сиве боје, као и плитка рупа, која је требало да служи као нужник. Никада до тада у свом животу није осетио тако ужасан смрад као у Главњачи, где су и ходници заударали на фекалије и заразу. Гладан, претучен, исцрпљен и неиспаван, лежао би склупчан на ниском затворском лежају и слушао затворенике. У ћелијама поред налазили су се неки млади момци, њих тројица или четворица. Они би увек након преживљене тортуре, коју су над њима свакодневно спроводили жандари, у инат певали из свет гласа.

Дан је био суморан и магловит, а пљусак је и тада био гласан и леден као и овај који је лудовао током читаве ноћи над Београдом. Измешани затворски мириси, батине и несвестица терали су га на повраћање. Грозница га је тресла и није могао да заспи. Тог кишног поподнева упознао је човека који му је доласком променио судбину.

– Имаш посету – изненађујуће љубазно и учтиво му се обратио жандар, који га је свега сат времена пре тога тукао, како му се чинило, из чисте обести или досаде.

Једва придижући део по део изубијаног тела, подигао је поглед и угледао камено лице жандара, обученог у смеђу униформу са цаклеће чистим звездицама, које су светлцуале на еполетама пришивеним на његовим широким раменима. Тешком муком је успео да се придигне, наслањајући се на ледени зид. Оба ока била су му натечена и модра, због чега је тешко гледао, а дисање му је било испрекидано и више личило на звиждуке, који као да су стизали из пакла, а не из његових груди, које је запаљење плућа кидало и задавало расцепљујуће болове при сваком покрету који би учинио.

– Добро сте прошли, Прокићу – зачуо је груб глас човека који му се приближавао и напокон се зауставио изнад њега.

Притиснут боловима у врату и на слепоочницама, успео је да подигне главу тек толико да види његове угланчане двобојне ципеле, црне ногавице и шпицасти врх кишобрана који је човек носио. Није могао усправити поглед према незнанчевом лицу, а није се превише ни трудио да то учини. Веровао је да се ради о још једној углађеној пандурској њушци, која би финим приступом извукла из њега оно најважније: ко га је активирао и да ли иза целокупног његовог ангажовања стоји неко из иностранства? Овога пута се преварио. Човек који га је посетио био је његов спасилац, божји човек, који је дошао да би му омогућио излазак и продужио ангажман. Тек када му се приближио и сео до њега, Прокић опази да му је одело испеглано и да мирише на скуп парфем. Носио је тамну кравату, попрскану једва видљивим украсним туфницама испод прслука и исто такву педантно склопљену марамицу на реверу сакоа. Кошуља му је била блиставо бела, попут јануарског снега, па је читава његова појава одударала од места на којем се налазио. Притом се понашао тако ноншалантно и непосредно као да улази у луксузни хотел, а не у затворску ћелију. Затвореник га је погледао и испод обода широког шешира угледао непознато лице, са упечатљиво црним, продорним очима. Већ тада је помислио да такве очи, када се једном виде, остају урезане у сећање за цео живот. Незнани посетилац је шибицом запалио миришљави дуван, понудивши и затвореника цигаретом.

– Ко сте Ви? – упитао је, лицем прилазећи његовој шаци, у којој је горела шибица. По навици је прихватио цигарету, не размишљајући о томе колико ће му бола нанети. – Чему треба да захвалим овој посети?

– Ја сам онај који ће Вас извући одавде – одговорио је, дубоко увлачећи дувански дим у плућа. Уживао је у цигарети и лежерно наставио. – Прочитао сам Ваш досије, докторе. Могу Вам рећи да ми се допада. Мада, оне уличне туче и хапшење због хулиганских испада некако ми не иду уз вашу личност. Мислим на ваше образовање, инострану каријеру и политичку залеђину коју имате – незнанац ту застаде, посматрајући га испод ока, као да га проверава или очекује од њега потврду. – Па, имате ли је заиста, докторе? Упита напокон кроз благи осмех, а очи му се на моменат скаменише. Како није добио одговор, тихо се насмејао и наставио исто онако лежерно како је

одбијао дувански дим испред себе. – Једном доктору наука не приличи да се туче по улицама, зар не? Због чега сте се упустили у све то, Прокићу?

– Хм... можда због тога што је од свега што сте набројали само то остало, господине – иронично је одговорио, а гласом му је вибрирао гнев.

– Ох, па, не треба бити на крај срца. Има и других начина, потребно је само да их видите, Прокићу – рекао је утањеним гласом, зубима стежући цигарету. – Усталом, ја сам баш зато и дош'о.

Прокић је већ могао јасно препознати незнанчев јужњачки акценат. Обрадовало га је сазнање да је његов посетилац уједно и земљак. Желео је да се осмехне, али због болова у грудима и ранама нанетим пендрецима није успевао. Завладала је тишина. Обојица су процењивачки одмеравали један другог, све док се Прокић није гласно закашљао, јер је дувански дим изазвао неподношљиви бол у његовим грудима. Одбацио је тек начету цигарету, затим гласно пљунуо напред пода, огорчено опсовавши. Човек у црном је и даље пушио, не мењајући израз лица. Изгледао је као да гледа кроз зидове и да га затворски смрад нимало не угрожава.

– Зашто сте дошли? Шта желите од мене? – питао је затвореник, опрезно се придижући.

Незнанац се изненада намрштио. – Желим да наставите да радите оно што најбоље умете. Потребни су ми људи попут Вас, Прокићу. Разумем да сте разочарани и повређени, те да не видите други начин, али верујте ми, за људе попут Вас увек има начина.

Прокић се веома озбиљно загледа у њега, па упита:

– Шта треба да радим?

– Ваши и моји циљеви су исти – одврати – разлика је у методама. Србији су потребни људи са потенцијалом, а Ви то неоспорно имате. Грехота је да трунете у оваквим ђумезима – говорио је, осврћући се око себе, спреман да устане. – Ја већ имам оперативну групу која ради на сузбијању штетних елемената у овој вештачкој творевини од наше државе. Предстоје нам бурна времена и треба их искористити. Морамо бити спремни. Ваш задатак биће обавештајни рад – говорио је кратко, одсечно и јасно. Типично војнички. – Образован сте човек, Прокићу, полиглота, доктор наука са истанчаним даром запажања – савршен материјал за доброг обавештајца. – Коначно је устао, згазивши опушак. – Имате и добре препоруке.

Прокић га је са интересовањем посматрао. – Ко сте заправо Ви, господине? О каквим препорукама говорите? – неверљиво је питао.

– Зовем се Теодоровић. Мајор Костадин Теодоровић, официр војске нашег Височанства, али предлажем да о свему томе поразговарамо када изађете одавде. Овај смрад је неподношљив – арогантно је рекао, запутивши се ка излазним вратима, прислонивши свилену марамицу свом избријаном, намирисаном лицу. – Препоруку ми је дао Птичар, наш заједнички пријатељ. Он жели да Вас извучем одавде, а мени је, верујте, то довољно. Читао

сам и неке текстове које сте писали. Добро то звучи, заиста добро. Била би велика штета да овде иструнете са овим битангама – рече и показа главом према стражарима.

Прокић га је са неверицом посматрао. Није могао ни претпоставити да ће га се Птичар сетити, поготово не да ће се заложити за њега.

– Верујем да сте прихватили моју понуду? – питао је шеретски мајор дубоким гласом, гледајући га право у очи.

Прокић је тек сада схватио колико се његов посетилац у ствари трудио да не покаже осећај одвратности према месту на којем се налазио. *Није гуио издржао*, помислио је, неуспешно покушавајући да се осмехне.

– Коју понуду? Верујте да Вас не разумем – слегао је раменима и дубоко уздахнуо, након чега је уследио нови налет кашља, праћен мучнином.

– Бићете шеф оперативе за Југославију. – одговорио је нестрпљиво и неразговорно, испод марамице којом се штитио од непријатних мириса, одлучан да што пре напусти затворску ћелију. – Пристајете?

– Када ћу изаћи одавде? – упита хладно Прокић, јер му је у том тренутку једино то било важно. *Онај која шаље Птичар не може бити лоша ојција*, помислио је.

Мајор се накашља. – Довољно је само да пристанете и изаћи ћете већ сутра.

– Шта ће бити ако не успем да задовољим Ваша очекивања?

Обузет очајем и несигурношћу у себе, на тренутак је спустио поглед на блатњав затворски под. Поново је пљунуо, овога пута након нешто дужег напада кашља. Како није добио одговор, подигао је главу и бојажљиво погледао потенцијалног спасиоца право у очи. Лице му је било необријано, упало од глади и болести, али су његове очи показивале последње искрице наде. Теодоровић је на трен склонио марамицу са лица. Насмејао се, откривши тим својим осмехом и шармантну страну своје личности.

– Успећете – намигнуо је – али Вам је пре свега неопходно купање. Стражар! – викнуо је, окренувши се ка излазу.

Жандар се на мајоров позив за тили час створио крај Прокићеве ћелије, откључавајући гвоздену браву. – Извол’те госн мајоре – улизички му се обратио, након што је широм отворио метална врата са минијатурним решеткастим отвором на средини. У ставу мирно и са отвореном шаком на слепоочници, повукао се у страну како би га пропустио.

– Потражи ме за неколико дана. Надам се да ћеш се до тада решити ових смрадова – обратио се са осмехом затворенику, престајући са персирањем, затим оштро погледао у стражара, који је и даље стајао у ставу мирно. Ни коме није било јасно да ли је мајор мислио на мемљиву ћелију, љигавог жандара или полицију у целости.

– Где те могу пронаћи? – бојажљиво упита Прокић.

– Распитај се у кафани *Зора* – узвикнуо је мајор, брзим корацима узмичући уским ходником.

Када је снажни бат Теодоровићевих корака потпуно занемео, Прокић се пажљиво вратио на затворски лежај. Гласна шкрипа ћелијских врата значила је да поново остаје сам са својим тескобама. Из удаљених затворских ћелија изненада се зачула песма, коју је једва препознао. Из неумољивих грла његових сабораца све гласније одзвањали су стихови песме победе, испеване у славу душа мртвих сабораца, који као да оживљавају сваки пут кад се у песми спомену.

Након посете новог познаника Прокић осети олакшање. – Птичар – промрмљао је задовољно себи у браду. *Има наде*, помислио је, посматрајући влагу на затворској таваници. Иако болови нису престајали, мириси и хладноћа чинили су му се подношљивијим откако је сазнао да ће ускоро напустити проклету Главњачу.

Из полусна, у који је спокојно запао лагано се њишући на директорској столици, Прокића тргоше гласни кораци пред вратима, исти као они који су напустили ћелију у Главњачи дан пре његовог отпуштања. Придижући се, размрдао је укочени врат и зачуо бучно крцкање. Устао је у тренутку када се на вратима појавио мајор Теодоровић, задихан и сав мокар. Прокића изненади то што су мајоров мантил и ципеле били потпуно мокри, упркос томе што је са собом, као и обично, вукао велики мушки кишобран. Ипак, одлучио је да не запиткује и не износи површна запажања. Мирно је гледао у мајора док је овај лагано, испред врата, тресао кишобран, након чега га је, као са неком духовном, готово ритуалном педантношћу и спокојем, склопио и пажљиво, отмено одложио у угао испод чивилука.

– Здраво. Опрости због ове касне посете – рекао је споро, одлажући мантил. Псовао је и нервозно мрмљао нешто себи у браду, истовремено веома пажљиво смештајући танке рукавице у џепове мантила.

– Седи – рече му Прокић, руком показујући на столицу која се налазила десно од њега. – Јеси ли за неко пиће?

Теодоровић није могао да сакрије нервозу, а изгледало је као да се ни не труди. Одрично је климнуо главом и седајући раскопчао струкирани сако, из којег брже-боље извади сребрну табакеру са кутијом шибица. Не нудећи Прокића, запалио је цигарету.

– Догодиће се нешто лоше, катастрофално лоше – коначно је проговорио, а драматична меланхоличност у мајоровом гласу беше атипична и потпуно неочекивана од њега. Поглед му се постепено сужавао и губио. Изгледао је као да гледа кроз њега, бледо и тупо.

– Они издајници из Ваздухопловства све су већ припремили. Готово је, предухитрили су нас – нервозно је рекао, тргавши се из апатије која је на тренутак заличила на полусан. – Поново ће наместити овај јадни народ на барикаде!

Прокић је пажљиво слушао, трудећи се да разуме о чему мајор говори. Није проговарао. Желео је да чује све, а мајор је у изразу Прокићевог лица читао сва његова питања и недоумице.

– Да, тако је, прво на улице, па на фронт и на крају у пизду лепу материну – није могао контролисати бес који је кипио у њему још од синоћ. – Можда и у нешто горе од тога. У јебену британску колонију! – подвикнуо је.

– Ма шта се, ког ђавола, догодило? О чему то говориш? – нервозно је упитао Прокић убрзано се разбуђујући.

Мајор је грубо притискао пикавац о дно пепељаре и дунуо кроз нос последње трагове дима. – Са војском заузимају поште, радио, железничке и аутобуске станице, све. Sprema се удар на владу и намесништво, а ми не можемо ништа да урадимо. Ето шта се догодило! Иза свега, наводно, стоји војска, а у ствари оне издајничке хуље предвођене Мирковићем и Симићем.

– Добро, нешто се, ваљда, може предузети. Шта кажу наши? Сигурно неће седети скрштених руку – испитивао је Прокић, трудећи се да задржи прибраност.

– Не верују ми и као по обичају разматрају шта је најпааметније, како не би дошло до грађанског рата. Тако ће разматрати све док се британска или црвена застава не развије наред Калемегдана. Сматрају да су обавештења моје групе претенциозна и да нема основа тврдњама да је пуч припремљен – завршио је блажим тоном, покушавајући да примири бес. Одлично му је ишло. Његово лице и држање постајали су пријатнији и лежернији. – Слутим, Прокићу, да су они од раније знали шта се спрема...

– О каквом пучу говориш? – Др Прокић је и раније од њега добијао првокласни обавештајни материјал, слушао приче о уротима и пучу, али никада овако драматично и апокалиптично.

– Те информације сам изнео на састанку *М-одсека* пре три сата – поверљиво је рекао, вешто избегавши Прокићево конкретно питање, затим наставио тихим, пригушеним гласом. Мајор никада и никоме није откривао своје изворе и контакте. – Још када је потписивање било у припреми злотвори су планирали активности за сваки сценарио. Тачно су знали шта ће чинити у зависности од одлуке Владе. Ноћас на састанку официра II обавештајног, на којем је говорио и начелник дирекције лично – ово последње мајор је изговорио спорије, желећи тиме да нагласи важност и поверљивост догађаја којем је присуствовао – нисам их успео уверити да ће доћи до брзе реакције. Једноставно, не желе да чују, чак ни начелник – немоћно је раширио руке. – Искрено да ти кажем, сумњам и на оне у обавештајној, ма и на дирекцију, сумњам на све и на свакога, јебеш им матер – изненада подвикну устајући. – Можда се ради о томе да су сви у дослуху са онима који по сваку цену желе да нас увуку у рат. Изгледа, мој Прокићу, да на сваку двојицу Југословена долази по један комуњара – он се иронично насмеја.

– То значи да смо нас двојица овде и сада безбедни – духовито добаци

Прокић, не могавши да потисне шаљиву страну своје нарави, која се његовом саговорнику није допала, што му је он гримасом на лицу отворено показао.

Приметивши то, Прокић се уозбиљи и устаде. Пришао је прозору и гледао некуд напоље. Киша је јењавала, супротно његовој напетости, која се, изазвана Теодоровићевим претеће озбиљним сумњама, убрзано распламсавала. Схватао је то по подрхтавању прстију. Били су то стечени тикови, који су му остали као вечита успомена на дане проведене у Главњачи. Заправо су његови нерви тако реаговали на батине и неизвесност, будући у њему усађе-не страхове и мрачна сећања, који би се непозвани јављали сваки пут када би осетио нервозу или страх. У овом случају радило се и о једном и о другом.

– Добро и шта ћемо сад? – напokon је упитао, вадећи елегантни швајцарски шафхаузен са ланчићем из левог џепа прслука, не желећи да се надозвује на Теодоровићево излагање и износи му сопствене теорије. Схватао је да би било узалудно и да за то нема времена. Гледао је казаљке на сату овлаш и махинално, свестан чињенице да време за њега више ни не игра никакву улогу и да припремљени текстови за наредни број *Самоуправе* вероватно неће бити објављени. Чак и ако буду, биле би то застареле и неважне вести. Изненађујуће, директору редакције *Самоуправе* више се није спавало. Разбуђен адреналинском дозом коју је мајор убризгао у њега својим стрепњама, запалио је нову цигарету, очекујући да умири све напетије нерве.

– Борићемо се, ето шта ћемо. Ја се нећу тек тако предати, Прокићу – мајор изненада поче, као да се тек вратио из неког далеког пространства само њему знаних мисли, у које је често умео да западне. – Ово нема да им прође баш тако л'ито – промрмљао је симпатичним јужњачким нагласком и завртео главом, устремивши поглед некуд кроз прозор, затим се нагло окрену ка свом забринutom саговорнику. – Могуће је да ће покушати да склоне све присталице споразума, а ја више ни својима не верујем. Да се не лажемо, код тебе сам дошао само зато што ми дугујеш. Наредних дана почеће прогон свих нас који смо на неки начин окарактерисани као присталице супротног табора. Људи из редова војске, поготово официри, биће први на удару, а ја сам се ноћас веома компромитовао – заћутао је посматрајући Прокића исто онако одлучно и замишљено као када је ушао. Уследило је мукло ћутање, током којег је мајор поново вратио ледено озбиљни израз. – Треба ми твоја помоћ – напokon је проговорио.

Прокић је пушио збуњено га посматрајући.

– Како ја могу да ти помогнем?

– Потребно ми је да ме негде склониш – одговори Теодоровић без околишања. – У Београду не смем да останем, а прво где ће ме тражити је мој стан, затим породична кућа у Алексинцу... – застаде и подиже обрве – ...бојим се да не учине неко зло – рече гласом којим је по први пут показао забринутост. – Слушај – изненада се усправи и скоро сасвим нечујно лупи ципелом о под, као да на тај начин са себе отреса злослутне предосећаје –

ово што сам теби рекао многи не знају. А они који би требало да се тиме баве схватају олако, преиспитују, не верују. Наредних дана очекујем да се ствари закувају. Било би добро да се и ти притајиш, ипак си обележен.

– Ако сам те добро разумео, желиш да кажеш да нема никакве шансе да споразум опстане? Предлажеш да се повучемо и чекамо прави тренутак, је л’ тако?

– Тако је. Сваки исхитрен потез могао би коштати главе – одговорио је вративши се назад на столицу. Прекрстио је ноге и запалио нову цигарету, спокојно одбивши први дим ка плафону. – Потребно је да сачувамо макар основу групе. То је директива одозго. Операција се зове „Катафракт”. Знаш, многи ће се сада колебати, неке ће заплашити, неке купити, морамо имати очи и на леђима. Ја сам моје момке већ склонио. До тада сви морамо бити у заветрини. Много је јебено, Прокићу, много. Сада ако им паднемо шака неће бити милости.

Прокић је размишљао. – Ако се то догоди неће изостати ни реакције споља – рекао је гледајући га упитно, погледом испод обрва.

Мајор је климао главом у знак одобравања. – То је оно најопасније, Прокићу – тихо изустуи. – Нико не зна каква би та реакција била, а ја се бојим да ћемо опет најebати ми Срби. Видиш да су закували код нас. Ја желим да то по сваку цену спречим. Нажалост, једино што сада могу јесте да покушам да сачувам групу, како бих касније евентуално могао да радим оно што је већ требало да ураде они педери из *М-огсека*.

– Да ли си се саветовао са неким? – питао је подозриво, а Теодоровић је знао на кога он мисли.

– Свакако, али они се неће умешати – не као иницијатори сукоба. То ми је синоћ јасно стављено до знања – уздахнуо је – и то је оно што највише забрињава. Касније би могло бити много крви, драги мој.

Збуњен нежељеним преокретом, директор је прилично нервозно увукао столицу у радни сто. Желео је да нагласи госту да је разговор завршен и да је време да пођу. Напетост је достигла тачку кључања и неопходни су му били свеж ваздух и широки простор улице. Више се ништа није могло урадити, поготово не у његовој канцеларији, која је постала тесна.

– Шта ће бити са твојом службом? Ипак си ти официр краљеве војске, не можеш се тек тако изгубити преко ноћи, тражиће те – говорио је као да је тек сада схватио шта Теодоровић заправо од њега очекује.

– Јебеш ти такву службу и чин, мој пријатељу – нехајно одбруси. – Сигурно неће штети да ме пензионису – гласно се насмејао, трудећи се да хумор искористи као средство за олакшавање мука. Прокић је ћутао. Није му више било до шале. – Не после свега што сам им синоћ сасуо у оне њихове покварене њушке – наставио је пркосно и озбиљно, примећујући Прокићеву забринутост, коју није успевао да омекша. – Ја служим другој војсци, драги мој, оној којој су служили мој отац и деда. А то да ће ме тражити,

тражиће ме сигурно. Мислим да ће покушати и да ме се реше, у ствари, да већ то покушавају, али цаба им то, знам све њихове трикове – рекао је поново се осмехнувши, а сваки наредни његов осмех откривао је шарм који је красио његову иначе грубу и пркосну личност. – Ипак, било би добро да нестанем пре него што почне лудило. Не треба баш чачкати мечку. Поготово не сад – наставио је да се смешка отпхнувши и последњи дим цигарете, па се енергично окрену и са пуно енергије и елана упита: – Дакле, кад крећемо Прокићу? – проговорио је, причвршћујући шешир на чело.

– Што пре, мајоре, што пре – одговори му Прокић треперавим гласом, након чега се обојица упутише низ улицу.

Када су изашли, киша је већ престала да пада, а ваздух беше освежавајуће чист и пријао је Прокићевим болесним плућима. Директор *Самоуџраве* дубоко уздахну и осети тренутни ужитак окрепљујућим прохладним ваздухом. Више није осећао ни умор ни глад. Само је још страх лелујао његовом душом, као опомена.

– Возим те на станицу. Одатле ћеш првим возом за Ниш. Када стигнеш, иди у Островицу и тражи Келебију. Она ће ти дати кључ моје породичне куће. Тамо више нико не живи и можеш у њој боравити колико год буде потребно – уравнотежено озбиљним гласом говорио је Прокић, без непотребног увода. Он је на час погледао у мајора и истог момента схватио да је овај збуњен контактом на који га је упутио. Показао је то широко раширивши зенице испод набраног чела.

– Келебија је најстарија Циганка у селу – поче Прокић да му објашњава спорим, академским гласом. – Она је бринула о мојој мајци док сам ја боравио у Паризу.

На крају, она се побринула и за њен погреб – сетно рече, уздахнувши. Сећање на мајку га је у трену уморило, а Теодоровићу се учини као да његов пријатељ изгледа пар година старије. Грижа савести због тога што није био покрај мајчине постеље, макар на самрти, изједала га је дубоко у душу сваког дана. Тргао се, свестан да ноћ одмиче и да је времена све мање.

– Рећи ћеш јој да сам те ја послао. Дај јој ову табакеру и неће те много испитивати – говорио му је Прокић док су корачали ка његовом аутомобилу.

– Како да нађем ту жену? Упита мајор, пажљиво загледајући позлаћену табакеру са угравираним иницијалима. Била је то стара, ручно рађена табакера, која по својој изради подсећа на стари кујунцијски занат, по коме је град у који се упутио од давнина био познат.

– Ма она ти је већ баба, пребацила је увелико седамдесету – настави Прокић да објашњава. – Њихова кућа је на крају села. Чим пређеш мост који води узбрдо, прва кућа коју угледаш на брду је њена. Црква ти остаје са леве

стране главног пута, а мост води десно, према узвишењу. Она ту живи са породицом. То је стара ромска кућа, а њена и моја фамилија су одувек биле у добрим односима. Они ти могу помоћи, само немој дозволити предрасудама да те спутају у томе да будеш добар са Келебијом и њенима. Знаш, они су такви кави су, јеби га, врдалама и прејеботине, али срдачни и поштени... – Прокић се насмеја ономе што је изговорио – под условом да им се свидиш, наравно – он настави да се смешка, присећајући се детињства и дружења са Келебијиним синовима. – Међутим, као и међу свима, и код Рома има свакаквих. Келебијини су добри, честити људи, бар ће такви бити када сазнају да си мој пријатељ. Да се разумемо, они се неће потући за тебе, то не очекуј, али могу ти прибавити информације, оно најпотребније. Њих има много и налазе се свуда. Јеби га и сам знаш, циганска посла. Све знају. Они су на пијаци, у кафанама, биртијама, има их и међу ученом господом из високог друштва. Бањске Циганчице су одувек биле добре у стицању тих веза. Могу те снабдевати првокласним обавештењима. Могу бити твоји курири, писмоноше, уходе. Укратко, твоје очи и уши у Нишу, ма све. Само према њима буди поштен и помогни понекад, заштити их кад можеш, пружи неки динар, они то воле. Тако показујеш да си господин и онда те цене.

Након пар минута тишине, наставио је сетно, са извесном нотом носталгије у гласу. – Моја Островица ти је мало, али прелепо планинско село – говорио је за тон тише, са изражајном дозом романтичне носталгије у гласу. – Обавезно отиди у цркву, помоли се и запали једну свећицу и за моју мајку. Заслужила је, покој јој души. Не пропусти да одеш и на највише брдо, изнад села. Са тог брда се види цео град, а само на том месту можеш удахнути најчистији ваздух који си икада осетио – закашља се Прокић сувим, дубоким кашљем, који му је остао као стална успомена на Главњачу. – Мојој болести би свакако више пријао него теби. У Островици се сви знају. То су добри и честити људи, са којима нећеш имати проблема, али за сваки случај, потруди се да се не истичеш превише. Не излази ако није неопходно.

– Хвала ти за ово, Прокићу – искрено рече мајор када су пристигли на станицу.

– Ма хајде, није ово ништа. Знамо се ми из старих панталона, мајоре – одврати Прокић паркирајући ауто. – Е, па, сад, овде се и наша комуникација завршава, бар за неко време. Ако икада више буде било могуће, знам где ћу те пронаћи – рекао је Прокић, сматрајући да је тиме разговор завршен.

Преварио се, а таман када се машио браве аутомобила, мајор га грубо пресече, упечатљиво леденим гласом.

– Ништа се још не завршава, Прокићу. Ја не намеравам да им останем дужан, а многи су ме већ добро задужили. Уосталом, ово није крај него почетак, а крај ће доћи онда кад ја то одлучим – говорио је пажљиво, вадећи неки замуљак из унутрашњег џепа. Прокић је опазио да је то неки скривени и сасвим мали, прошивени џеп на дну гардеробе. Из замуљка мајор

извади прстен са црним каменом на врху и пружи га Прокићу. – Узми ово. То је део стандардне опреме моје групе. Да, да, Службе 11 – потврди он, на Прокићев збуњени поглед. – Она постоји, само нас нема једанестиорица. Од вечерас, ти си тек пети – насмејао се. – У прстену, испод камена је отров. Злу не требало, нек' ти се нађе, јер из будућих апсана, ако у њих заглавиш, нико те више не извади, мој Прокићу – шаљиво одбруси мајор, али је у његовим речима било сасвим довољно истине, која је стресла удове Ђорђа Прокића. – Што се тиче наше комуникације, ни она неће престати, само ће ићи заобилазним путевима. Видим да и ти размишљаш дугорочно. То ми се свиђа – нехајно рече, па брзо пређе преко те опасности. – Мој човек налази се у Мадриду – мајор застаде и погледа на сат – али већ кроз пар сати биће у Лисабону. Тај град је сада седиште свег европског олоша и право легло шпијуна. Зато је и најлакше тамо се прикрити, међу дроце и коцкаре. Са њим ћеш се чути сваког петог дана, почевши од сутра. Зове се Карлос. – Прокић га је пратио пун пажње и ишчекивања, док је Теодоровић исписивао некакве бројеве на танкој цедуљи. – Погледај и памти – даде му у руке цедуљу са читко исписаним бројевима. Чекао је не више од једног минута, након чега узе папир из Прокићевих руку, изгужва га и запали. Прокић је посматрао дим из пепељаре испод волана, у којој је мајор већ тресао пепео са миришљаве цигарете, мешајући га са остацима цедуље на којој су били исписани бројеви. – Е, тако. Дакле, сутра у једанаест ујутру обавићеш први позив. Након тога ћеш сваког петог дана позивати исти број, у различито време. Систем је следећи: пет сати унапред, значи у шеснаест часова, потом три сата уназад и тако све док се, надам се, не сретнемо поново. Да ли си схватио?

– Јесам.

– Одлично. Пази, он ће водити разговор, ти само прати. Биће то неке потпуно уобичајене ствари, не брини. Тек када буде потребно да нешто конкретно предузмеш он ће поменути мене. Иначе, ја сам Болничар.

– Добро – каза Прокић мало изненађено. Није више могао да издржи напетост коју му је мајор Теодоровић уносио тим шпијунским речником, шифрама, тајновитошћу и непознатим лисабонским контактом. – И да знаш, никада више нећу завршити у апсани – непланирано излетеше из Прокићевог грла речи које није могао да контролише. Рекло би се да су истргнуте из најдубљих делова његове душе, из страха који је превазилазио све друге осећаје који су га тиштили. Погледао је у мајора који је мирно гасио ко зна коју по реду цигарету те ноћи, снажно је окрећући и притискајући о дно пепељаре, која је, сва умазана од пепела, висила испод волана, ширећи непријатни мирис загушљивости. Ћутао је, изашао из аута и снажно залупио вратима. Прокић учини исто.

– Боље би ти било – одговори му кроз осмех. – Немој да идеш са мном на станицу – рече потом одлучно. – Најбоље би било да се негде склониш, по могућству ван града. Бар на неко време – пријатељски га је посаветовао.

– Не брини за мене, снаћићу се. Срећно, мајоре – рече Прокић пруживши руку и истог тренутка осети Теодоровићев снажан стисак.

– Нема ово никакве везе са срећом, докторе – озбиљно одговори мајор. – Па, нека „Катафракт” почне. До скорог виђења! – довикну, машући у знак поздрава. – И ништа не брини, на крају ћемо ми њих да зајебемо – отпоздравио је, намигнувши на растанку, желећи и мимиком да потврди оно што је изговорио.

Без кофера, са шеширом на глави и великим мушким кишобраном у десној руци, мајор Костадин Теодоровић достојанствено и грациозно запутио се према перонима. Није се окретао. Изгледао је одважно и самоуверено, попут човека који одлази на давно планирано путовање у познате крајеве, без обзира на то што је, заправо, пошао некуд где никада до тада није боравио. Упркос крутом и препотентном држању, мајор је био очајник, човек који је због заклетве самога себе бацио у прашњаву неизвесност. *Можда највећи очајници баш тако и изледају*, помисли Прокић, када је силуета мајора Теодоровића постала једва видљива тачка међу ретким путницима, који су, чинило се, неправилно бауљали међу перонима, као сенке. У том лелујавом амбијенту он се савршено уклапао. Губио се и нестајао, па се изненада поново појављивао међу возовима који су непомично стајали, све док коначно у Прокићевим очима није постао прозирна, неухватљива и непостојана фигура – она која се губи између живота и смрти. Гласни звук пиштаљке изненада је пореметио спокојну тишину кишне мартовске ноћи и Прокић више није могао знати која од сенки прати ход мајора Теодоровића. Није се више ни трудио да скупља очи и тражи сенку која са собом вуче кишобран. Стресао се од изненадне хладноће и махиално навукао крагну високо преко врата, упутивши се према ауту.

Болничар

Након ноћи у којој су се растали на железничкој станици, мајор Теодоровић и др Прокић никада се више нису видели. Током дугог клацкања возом до Ниша, мајор Костадин Теодоровић више није постојао. Спалио је стара документа, а са њима као да је нестао и читав један живот. Седео је тако, потпуно сам, гледајући у исфлекана стакла купеа, кроз која, од мрака, није могао видети ништа осим сопственог потамнелог одраза и лица без очију. У том интермецу, када није постојао, даровао је себи тренутке преко потребног ништавила. Одмарао је ум и опуштао нерве, који су били на ивици пуцања, све док, негде пред зору, са појачаним еланом, није откључао дршку црног кишобрана. Учинио је то еуфорично, али му покрети беху стабилни, научени и рутински. Унутра се налазила стандардна опрема припадника Службе 11, а испод ње документација, пажљиво умотана у храпа-

ву црну фолију. Полако, врхом перореза, он је истргао фотографију правог власника и уметну своју, вешто изгребавши средње слово, и првобитно *Д* лако и брзо претворио у *В*, ради појачавања утиска аутентичности. На још пар места је намерно оштетио лични документ из истог разлога. Знао је да то није урадио најбоље, али се надао да ће послужити, бар за прво време. Пасош му није био потребан и зато одлучи да га одмах спали. *Владимир В. Дисџерло, рођен 1901. године, 11. јануара у Београду*, прочитао је своје нове податке смешкајући се. Врло брзо осмислио је и основну биографију, професију, занимање, породични статус и све што иде уз лажни идентитет. *Има нечеј изоловано иривлачној у ироменама иденитишетиа*, помисли напуштајући купе у моментима када је воз прелазио надвожњак на улазу у Ниш.

И тако, док се мајор спокојно клацкао спорим путничким возом у свој нови живот, престоница коју је напустио – или боље рећи, из које је побегао – спрема се да изгори у пламену безумља њених становника, увлачећи српски народ у рат који му није био потребан.

Болничар је првим јутарњим возом стигао у Ниш пре поднева, 27. марта, са именом човека којег је претходне ноћи живог спустио у Дунав. *Склопнише се мало, мајоре*, сећао се савета који му је, након неуспеле седнице врха обавештајне службе, добронамерно упутио пуковник Јакшић. Сви су саветовали исто, а у пуковника је имао поверења, због тога што га је познавао још из времена када су Србијом из сенке управљали чувени Црнорукци. Живота Јакшић био је један од њих, прекаљени учесник оба балканска и Великог рата, који је тридесетих година службовање наставио у II Обавештајном. *Несћани док ово не ирође. Увек иостјоји неки излаз. Овај иосао ии је као живои – радиш док си жив, а живиш док радиш*, говорио му је Јакшић и био је у праву. Све је било и више него јасно. Зло се спремао дуго и више се ништа није могло учинити да се оно спречи.

Пре него што се обратио Прокићу и отишао у његов кабинет, мајор се морао побринути за *ираињу*. Била су то двојица момака који су били задужени за њега. Ликвидације утицајних официра из сиве зоне Краљевине Југославије су почеле и требало их је обавити у тишини. За разлику од других, мајор их је спремно сачекао и обрачунао се са њима у препознатљивом стилу Службе 11. Пре него што су скончали на дну Дунава, привезани у металним кавезима, двојица скојеваца рекли су све што су знали. На челу црвене илгале налазио се човек којег су звали Лептир. Његов идентитет био је тајна за све, а према речима заробљених комуниста, он тек што је дошао из Москве. Његова веза био је неко из *М-одсека*. Било је то довољно да се мајор Теодоровић побрине за то да се Служба 11 исте ноћи склони у завертину. Трагови припадника групе уклоњени су заменама идентитета. Свих

једанаест оперативаца, укључујући и мајора, раштркали су се ван престонице са новим именима. Свако од њих постао је неко од раније ликвидираних реакционара и комуниста, чије исправе су се чувале баш за овакве прилике. Мајор је преузео идентитет последњег убијеног – Владимира Д. Дистерла.

Долазак у Ниш, осим честог заустављања воза и спорог, монотоног путовања, протекао је без тешкоћа. Још само да се главобоља из минута у минут није појачавала, могло је то бити и пријатно путовање. Није било начина да се реши мигрене, па је одлучио да би било најбоље да о боловима ни не размишља. Све што му је сада требало било је да што пре стигне у Островицу, пронађе Келебију и добро се наспава. Глад и главобоља имали су и својих добрих одраза: више није размишљао о пучу и људима који су га припремили. Током кратког путовања до села у близини Нишке бање прелистао је новине, не задржавајући се дуго на текстовима. Летимично је читао наслове, ни сам не знајући шта тачно у њима тражи. Вести су биле штуре, неодређене, а једино што се из наслова могло закључити јесте да су се страх и паника већ увукли међу Београђане и да се убрзано шире и на становништво у провинцији. Мрзовољно их је одбацио и склопио очи, жудећи за јаком црном кафеом, која би га у том тренутку окрепила више од било које хране.

Када је изашао из аутобуса, сунце је већ било високо и најављивало је леп дан на селу. Островица је била баш онаква каквом ју је Прокић описао – мало планинско село са пријатним ваздухом и срдачним људима. Стигао је до уског моста ограђеног ниском, жутом оградом. Ту је застао, уживајући у погледу на планине које се простиру око Ниша, као да га штите и заклањају од небеског свода. Свукао је мантил и обавивши га преко руке упутио се ка последњој кући узбрдо, држећи се Прокићевих упутстава. Кућа у коју се запутио била је приземна, са великим травнатим двориштем и уском, али дугачком терасом пред улазним вратима, издигнутом на два висока степеника. Травњак пред кућом је био велики и већ на први поглед неуредан. На њему су биле разбацане дечије играчке и алати, а на крају дворишта налазила се фино резбарена бетонска чесма. Стаза која је водила према улазу у кућу била је блатњава од свеже кише, која претходне ноћи није заобишла ни југ Србије. Док се кретао ка улазу, краичком ока опазио је велики воћњак, који се развлачио уздуж иза куће, уз брдо чији се крај губио негде далеко, стварајући утисак као да крошњама додирује ниске облаке и стапа се са блиставом линијом хоризонта у даљини.

Прилазио је одлучно и већ из даљине на тераси, у сенци под тремом, угледа жену која је седела сама, спокојно пушећи на дрвеној муштики. Из даљине није могао проценити колико је имала година, али му је осећај говорио да је то Келебија, Циганка код које се упутио. Пошто је капија била широм отворена, спазила га је још пре него што је закорачио у двориште, одмеравајући га полуотворених очију, са руком заклоњеном преко чела.

– Здраво, живо – поздравилас гласно мајор, довикнувши још са улаза – може ли се?

Циганка није одговарала. Чкиљила је одозго у њега, натукнувши наочаре на очи. Трудила се да га препозна, али није устајала.

– Тражим Келебију – рече када је пришао до степеница које воде на терасу. Прилазећи, гледао је жену одевену у дугу, широку хаљину црвено-црне боје, са упечатљивим дезеном разнобојних цветова, који су је украшавали и стварали снажан флуоресцентни контраст, непријатан његовом оку. Када устаде, Келебијина хаљина додирну под и она је невештим покретима скупи и задржа у рукама. Онако ниска и незграпно грађена, са крупним тамним лицем, прошараним дубоким борама, изгледала му је комично, попут биоскопских реклама у паузама немих филмова.

– Здравом живо – узврати Циганка поздрав, издижући слободну руку, како би заклонила сунце, које јој је сада тукло право у очи. Није га могла препознати, а судећи према годинама, изгледао је као да јој може бити син. – Којим добар?

– Е па, сад, да је добро и није, ал’ ај’ да га не кваримо одма’ – одговорио је вешто, прилагодивши речник саговорници.

– Ја сан Келебија. А ко си ти, шта ти дође Келебија? – отворено упита, без увијања и персирања.

– Зовем се Владимир Дистерло. Ђорђе Прокић ме је послао код тебе – одговорио је заставши.

Оног тренутка када је споменуо име свог пријатеља стара Циганка устукну и Болничар одмах примети да је нагло променила расположење и израз лица. Застала је и из бојажљиве срдачности постаде непријатна и љута. Коса и чело били су јој скривени иза шарене мараме, увезане отпозади, а лице, са ситним очима, повијеним носом и неприродно упечатљивом рупом наред браде, показивало прве знаке страха. Искусно лекарско око загледало се у њено лице, готово несвесно и рутински тражећи знаке болести. Била је то професионална деформација, захваљујући којој је веома брзо око Циганкиних очију и усана уочио испуцалу кожу и скупљене, ситне боре – танке, бледе, развучене до средине образа, што је био сигнал да она има проблема са бубрезима – и то већ дуже време.

Посматрала га је озбиљно и забринуто, па му се због тога учини као да се старица одједном, без посебног разлога, наљутила на њега. Преварио се – она је била љута на човека чије је име споменуо.

– Сиди – рече, показујући руком на малу дрвену столицу са наслоним, који су држала два танка, једноставно резбарена стуба. На столици беше прекривач, шарен и прашњав, али Болничару то није сметало. Сео је, не испуштајући из руку дуги мантил.

– Је л’ за за кафеу? – упита Келебија, нагнувши се изнад њега, одржавајући равнотежу тако што се придржавала једном руком за сто, док је у другој и даље држала скупљене крајеве своје хаљине.

Мајор љубазно прихвати и спусти шешир на сто. Чело му је било наквашено знојем, а врхови косе мокри и неуредно разбарушени. Лаким по-

кретом поправи фризуру, склонивши косу према горе, затим марамицом обриса лице и дубоко уздахну. Искусно и превејано око старе нишке гатаре одмеравало га је од главе до пете. Странац се држао круто и гоподствено, али је био притиснут тешким мукама. Своју пажњу најдуже је задржала на његовим очима. Знала је да се ту највише чита о човековој прошлости и судбини, а странчева је сасвим сигурно била бурна и испуњена тешким ломовима душе. Видела је то по начину на који је гледао око себе – испод ока. Била је то навика коју је давно стекао, али која је откривала његов усађе-ни опрез. Келебија посумња да бежи од нечега или од некога, јер му поглед беше уморан и сетан, али прилично дубок и опасан. Тим својим погледом, сатканим од уроњене надмености и стечене проницљивости, као да је обухватао читав простор који се пред њима налазио, а очи, црне и неприродно уске око зеница, биле су очигледан знак да дуго није спавао. Одједном се странац, ничим изазван, намршти и изазва страх који јој протрча телом. Келебија у том трену у тим истим уморним и сетним очима опази некакво демонско севање, којим ју је пресекао на пола. Тим погледом говорио је да схвата да га процењује и да му се то не допада. Све је трајало нестварно кратко и она несвесно скрену поглед надоле. *Овај чово са собом носи несрећу*, помисли гледајући га и окрену се.

Одело, понашање, господствено и пријатно лице могли су заварати неког другог, али не и Келебију. Периферним погледом приметила му је ципеле. Имала је шта и да види – остатке скорелог блата, које је захватило и дно странчевих ногавица. *Овај човик је у Остјровицу дош'о да њобеће од з'рџи, неки који ња чека или неки који је сам учинио*, била је сигурна у то. Више и не обраћајући посебну пажњу на његов изглед, она краичком ока примети црне кожане рукавице које су вириле из џепова његовог мантила, који му је све време висио пресавијен преко ногу. Нешто јој је било чудно у том мантилу и рукавицама, али није знала зашто су јој важне биле рукавице да би их поново погледала. Незвани гост у њеној кући изазивао је само осећаје nelaгоде, страха и необјашњиве непријатности. Пожелела је да је неко од њених у кући. Није желела да остаје сама са незнацем који се представио као пријатељ Ђорђа Прокића. *Од з'рџи човик мож' и да њобеће ал' од судбину – јок*, помисли, усиљено му се осмехнувши, гасећи остатке цигарете која јој је све време горела наслоњена на тацну у којој је тресла пепео.

Пушио је загледан у свеже покошени светлуцави травњак. То га подсети на детињство и време које је провео у кући у којој се родио. Била су то бледа и недовршена сећања, тиха и спонтана. Имао је свега осам година када је остао без оба родитеља и наставио да живи са млађом сестром, о којој је бринуо све док није ступио у војску. Тада је она отишла да живи код једине преостале родбине, коју су имали у Сокобањи. Беше то једини начин да обоје стекну какве-такве шансе да преживе. У међувремену, обоје су се некако снашли. Његова сестра се удала у селу у околини Алексинца, где са

својим супругом и двоје деце живи већ десетак година. Болничар је само на трен пожелео да их посети, јер иначе то ретко чини, поготово последњих година, али је брзо отргнуо ту жељу из себе. Није дозволио носталгији да се ушуња у његово срце. *Боље је да нико и не зна да сам жив, свима је боље без мене*, помисли, а необјашњиви терет му притисну груди и изазва још један дубоки уздах. Сећања као да су се на силу будила, па му, изазван њима, јак и оштар бол из груди проструји кроз тело, да би се најдуже задржао у пределу потиљка и горњег дела врата. Јако је зажмурио, како би ублажио nelaгoду, истовремено масирајући чело и врат. Олакшање је било тренутно, али му је помогло да поново не утоне у прошлост и узалудна размишљања. Разгледао је пејзаж који се простирао пред њим и дисао свеж пролећни ваздух.

Сва њланинска села су слична, њрохладна и усамљена, помисли у тренутку када је Келебија изашла. Насмејао јој се из љубазности, усиљено, али је ипак био задовољан због тога што више неће мислити на оно што му ствара терет. Отпухну миришљави дуван у страну, гледајући своју домаћицу како на бакарном послужавнику носи џезву са шољицама, посуду у којој су се налазиле коцкице блиставог шећера и две ораснице са стране. Домаћица му принесе кафу и он задржа поглед на њену тамну руку, украшену шареним прстењем на сваком прсту и наруквицама које су звецкале. Болничар се осмехну у знак захвалности, док је Циганка тромо и пажљиво седала прекопута њега, брижљиво сипајући кафу у шољице. Он отвори табакеру и без речи је окрену према њој. Келебија прихвати необичну цигарету браон боје, па је затворених очију омириса, пре него што ју је прикачила за муштиклу.

– Узми си орашнице, сама ги прављам – понудила га је, не пропуштајући прилику да похвали свој производ. – Уместо ратлука. Што да купујем кад су орашнице бољи – говорила је тек да нешто каже и избегне непријатно ћутање. – Рекла би да дуго неси јео. Ајде, јеш' нешто док не стигне ручак – рекла је, а Болничар узне Келебијину домаћу послатицу.

Савршено му је пријала уз кафу. Грицкао је споро и са уживањем, тек да завара глад.

– Одакле те Ђорђе посла код мене? – коначно изусту увлачећи први дим цигарете. Није му рекла, али Болничар схвати да је уживала у дувану, који је у трену терасом раширио пријатни мирис ваниле.

– Рекао је да ти имаш кључ његове куће овде у Островици – избегао је да јој пружи одговор, говорећи оно што је њему било најважније.

– Имам кључ, тако је. Да није мене и мог Рамадана све би опустело – рече са горчином у гласу.

Игнорисао је њен тон и наставио.

– Потребно ми је неко време да боравим на чистом ваздуху, предложио ми је да дођем овде – слагао је по навици. *Никада не њовори истину ако дежиши*, сетио се савета који је добио на обукама.

– И сад, така дојдеш, не знајем ни који си, ни шта си и ја ти даднем кључ

инат, нешто јој је говорило да се не противи. Учиниће то што од ње тражи. На крају крајева, то и јесте Ђорђева кућа, а он га је послао да дође. Не говорећи више ништа, Келебија устаде и поново уђе у кућу. Вратила се за пар минута, носећи кључ окачен о танки ланчић.

– Ево ти, последња кућа лево уз...

– Знам која је кућа – прекину је незнанац узевши кључ. – Хвала Келебија. Насмејао се, спреман да крене.

– Него, ти мени не реко куде је Ђорђе с'г?

– У Београду. Ради тамо. Не брини за њега, сигуран сам да ће доћи чим буде могао. Овде му све недостаје. Разумем и због чега – искрено рече, осврнувши се око себе. Уживао је у погледу што се спуштао низ брдо, где се налазила кућа у којој је био лепо дочекан. Циганка се опет, као хипнотисана, загледа у незнанчево лице.

Овом човику фали дом, била је сигурна у то.

– Остани да ручаш, синко. Јео ли си шта?

– Снаћи ћу се – одговорио је вративши шешир на главу.

– Немој да се снађеш него дођи си после на ручак. Спремам капаму – Циганка склопи прсте и снажно цокну у њих – прсти да полижеш и таман да упознаш мојега Рамадана – насмеја се искрено – и још малко да се попричамо. Могу ти бацим и карте, у олов' да ти гледам. Ајд', сврати касније.

Након разговора, незнанац јој је изгледао пријатније, а нешто у њему будило је у старој Циганки мајчинске осећаје.

– Договорено – рече Болничар, узвративши јој осмех. Знао је да ће наредних дана често виђати Келебију, а Рамадана је свакако морао да упозна. – Доћи ћу сигурно. Одавно нисам јео капаму.

– Овакву никад неси јео – рекла је гласно, испраћајући га до ивице терасе.

– Келебија... – окрену се Болничар и обрати јој се као да је нешто веома важно заборавио да је пита. – Је л' Рамадан сад код куће?

– У град је, ал' брзо ће он – одговори.

– Ако дође раније, је л' би могао да прошета до мене?

– Ја ћу му кажем, па он ако мож' ће дође.

– Хвала ти пуно, Келебија.

Махнула му је и остала наслонена на гелендер док се он удаљавао. *Нешто ња орасиложило. Можда му добар онај ваздух с бање, можда штој штој је помислило да је иде'о, а мож' и ко зна што*, мислила је, док га је гледала како одлази.

Сеоски амбијент, спор и миран начин живота, учинили су да мајор бар на кратко завара садашњост и одлута у некакву бајку коју је сам осмислио. Островица му је и личила на изоловано место из бајке. Далека, усамљена и тиха, у дирљивом спокоју, изгледала је као савршено место за шпијуна који тек што је изронио из буре. Мајор Теодоровић, алијас Владимир Дистерло, отиснуо се низ улицу корачајући господствено, као што је и дошао.

Изненада, у часу када је напустио Келебијино двориште, уследи снажни налет ветра, а сунце у трену нестане. Обоје погледаше ка небу које би прекривено огромним модрим облаком. Са њим као да се и нека претећа сенка спустила на Островицу. Спремала се киша и Келебија, када је незвани гост изашао на уску улицу, примети велики кишобран, који му је све време био скривен испод мантила. Зашто јој је кишобран скренуо пажњу није знала. Можда зато што га је скривао, али зашто би неко скривао кишобран? Поготово у време када су кише очекиване и честе. Не, нешто је друго у питању. Од самог његовог доласка нешто је у вези са овим странцем било чудно. Можда то што га је у Островицу послао Ђорђе. Можда његове очи или испуцале руке. *Зашто му из џепова од мантила висе рукавице и зашто с' собом није ионео никакав кофер?* Питала се. *И како се, дођавола, онај велики црни кишобран одједном искорји?* Присећала се његових очију и начина на који је посматрао све око себе. *Ни, његове очи није ни уморне ни сејне. Тужан је што човек. Он у њим очима носи тужбу, тужбу што му душу иризе к'о ошров. Крије се он у Островицу, дејо. Беја ал' штој од чеја он мисли да се скриве и да побегне, дејане нема. Од своју судбину нико не побегне,* размишљала је, гледајући га како се удаљава. И што јој је био даљи, као да је од свега могла видети само обресе тог ђавољег кишобрана.

Ленка

Мартовске демонстрације дочекала сам са Ђорђем Прокићем, у стану који сам изнајмљивала док сам живела у Београду. Тих дана дешавања смо пратили из прикрајка. Пред нашим очима дешавало се тачно оно што је мајор Теодоровић предвидео и на шта је, немоћно, упозоравао врх обавештајних служби Југославије. Коначно, официри Војног ваздухопловства успешно су извели пуч, збацили владу и намесништво, похапсили министре и именовали малолетног Петра II Карађорђевића за краља. Владу је саставио нико други него лично Душан Симовић, проверени агент испоставе *ИС-а* за Југославију. Лондонске агентуре су, под паролом слободе, поново успеле да обману наивни српски народ, на бесраман начин извршују стару српску пословицу *Родом икад, иродом никад* у бесмислено урлање: *Боље ирод него род*. Испоставило се да су Срби на улицама Београда копали сопствени гроб, доприносећи борби за опстанак других. Већ на почетку је било јасно да пуч није имао циљ смењивања власти, нити формално напуштање пакта трију сила од стране Краљевине Југославије. Не, једини циљ организатора пуча било је увлачење Југославије у рат, ради слабљења позиција непријатеља оних који столују у Лондону. Провокација је успела и било је питање дана када ће се на Србију сручити товар непотребног рата. Нажалост, у том моменту није се могло ништа учинити да лудило престане.

– Изгледа да су сви у Београду потпуно полудели – рече Прокић спуштајући слушалицу. – А он им је лепо говорио да је у томе штос и да ће покушати са провокацијама. Узалуд, све је узалуд – мрмљао је малодушно, нервозно шеткајући по соби са рукама у џеповима, док су се са улица чули бука, урлици и скандирање парола којима се призива рат.

– Шта ћемо сада? – питала сам га када се примирио. – Шта мислиш о томе да се обоје мало склонимо из Београда? Тражиће те.

Ђорђе Прокић је ћутао и не седајући почео прелиставати новине. Мрзела сам ту његову ћутљиву одсутност, али нисам настављала. Била сам савршено свесна чињенице да су му нерви напети до крајњих граница. Напади нервозе и беса постајали су чести и већ сам их могла наслућивати по изненадном црвенилу његовог лица и рупицама које су се појављивале по средини упалих образа. Упркос свему, увек је успевао да сачува прибраност и уљудно се одаљи од мене кад год би пожелео да виче или снажно удари по столу или футерима. Лице му је и тада било озбиљно и напето, као да је очекивао да у новинама види нешто посебно. Изгледао је неприродно и чудно тако погрбљен преко стола. Изненада се придигао и пришао прозору. Дан је, као за инат, био пријатан, па су се демонстранти могли окупљати са свих страна. Улице су биле пуне оних који нису схватали политичку ситуацију и хрлили у пропаст.

Одједном се окренуо и погледао ме право у очи. – Ти ћеш отићи, а ја остајем у Београду, бар још неко време. Врати се у село код мајке. Не брини, биће све у реду. – Знала сам да је то рекао само да би ме смирио и на моје изненађење изгледао је прилично сигурно у оно што је изговорио. – Бићу овде, у твом стану, али нико неће ни приметити да сам ту. Нешто ми говори да ће се све ово брзо завршити.

Нешто или неко – помислила сам. Чинило ми се да му је тај човек са којим је управо разговарао телефоном ипак рекао нешто што је прећутао.

– Видиш – наставио је пружајући новине према мени – чини се да ни ови нису сигурни шта желе, након што ову фарсу доведу до краја – рекао ми је показујући прстом на један од ситних наслова при дну. Схватих да је мислио на официре из ваздухопловства.

– Више нисам сигурна ни у шта можемо веровати – одговорих му, након што сам пажљиво прочитала чланак, у коме је писало да нове власти неће поништити ниједан од споразума које је потписала кнежева влада. – Сад свако пише шта му је воља.

– Не знам, Ленка. Не би ме чудило да покушају да купе још мало времена. Него, то сада није најважније. Пази, ја сам управо разговарао са нашим човеком из Лисабона. Због тога морам да останем још неко време у Београду. То је Теодоровићев контакт. Од сада ћу са њим разговарати сваки пети дан. Он верује да ће све ићи много брже него што се очекује и да ћемо ускоро поново бити на ветрометини. Знам, свима нам смета ово скривање – рече,

гледајући ме немоћно, очију истурених преко наочара. – Нисмо очекивали да ће се ствари овако одвијати, јеби га. Чудно је мало све то, знаш... – застаде замишљено.

– Шта је чудно?

– Па, то, сви говоре исто и позивају на стрпљење. Птичар, овај Карлос из Лисабона, па и сам Теодровић ми је то рекао, не знам... само... бојим се да ће се и на Балкану отворити фронт – коначно преломи и рече оно чега су се сви бојали. – Због тога мислим да ти треба да одеш. У том случају, Београд би свакако био на удару, а ја морам да сачекам бар још тих пет дана, највише две недеље. Судећи према ономе што ми је Карлос рекао... – заврте Прокић главом па настави – ...планови за Балкан постоје у оба табора. Изгледа да наши процењују да то може бити шанса.

– Шанса за шта?

– Шанса да Југославија нестане – одговорио је након дужег ћутања.

Та идеја ми се допадала у било којој варијанти, али је опасност лежала у томе колико би та привилегија коштала. – По коју цену? – упитала сам га.

– Цена је већ сада довољно висока, Ленка, али више нико не може почистити оно што су наши засрали пре много година – рече бесно, као да се гади сопствених речи. – Још данас ћеш отићи кући, а ја ћу остати овде да пратим како ће се ствари одвијати наредних неколико дана, у реду?

– У реду, надам се да си у праву – прихватих невољно, али сам била сигурна да он зна шта ради и да чини оно што је најбоље за мене. У том моменту нисам била свесна да сам постала део неформалне обавештајне групе, коју је Прокић окупљао и контролисао мимо свих постојећих служби. *Сигурно ће ме позвати када за твоје време и ја ћу наставити да се давим новинарским, оним што најбоље умем* – мислила сам.

– Понећеш са собом и већину новца. Мени ће остати тек толико да могу да скрпим месец-два, за сваки случај. Мислим да је најбоље да се што пре спакујеш и одеш.

Разгрнух завесу. Желела сам да упамтим поглед који се пружао на Београд са мог прозора. Није ми се одлазило, али сам знала да тако мора и била сам уверена да ће то бити на кратко. Гледала сам у масу људи која се кретала споро, спорадично, узвикивајући пароле од којих сам се гнушала. Нисам желела да тако запамтим Београд. Нико нормалан не може пожелети рат уместо пакта.

– Не дао Бог да се оствари ово што руља прижељкује – рече као да је прочитао моје мисли, док је из удобности стана слушао избезумљено узвикивање идиотских парола.

– Хоћу ли моћи да одем у овом лудилу? Све су блокирали још јутрос – констатовала сам.

– Показаћу ти како ћеш изаћи из града, не брини. Ићи ћеш мојим аутом. Мени ионако више није потребан.

– Не, отићи ћу превозом. Сигуран си да желиш да останеш? Знаш да можеш са мном, зар не?

Покушала сам да га одговорим од намере да остане у престоници оба-вијеној предатним лудилом. Свако од нас се могао склонити било где, а Београд је, поготово за бившег дисидента и директора десничарског листа, био најризичније место за чекање нечега што се није могло потврдити. Беше узалуд. Др Прокић је остао непоколебљив. Сви су му саветовали да буде стрпљив и да сачека још мало, али он је у свему што се догодило видео шансу због које вреди ризиковати. И тада је био испред других. Унутрашњи глас ми је говорио да он зна нешто што није рекао никоме, ни мени, ни Теодоровићу. Можда би се и одлучио за бекство да му то није потврдио лично Птичар – човек кога је познавао још из Француске. Веровао му је.

– Да, сигуран сам. Остаћу у Београду, не брини – поновио је стежући ми руку, а испод бркова му је затреперио благи осмех. – Позваћу те када се све смири.

Др Прокић

Најважнији задатак у шпијунажи јесте – не бити ухваћен; а најважније правило је не прелазити линију. Никада. Ово правило др Ђорђе Прокић усвојио је након изласка из затвора и држао га се као пијан плота. На крају му се то и исплатило. Његови разговори, које је по редовној формули водио са Карлосом, сводили су се на устаљене фразе, које су значиле наставак агоније чекања. То му је нарочито тешко падало јер се све време налазио у Београду, за који се знало да ће ускоро постати мета. Одлуку је одавно донео и није имао куд. Морао је чекати до самог краја, па шта буде. Уосталом, и сам је био свестан тога да је самостално пристао на ризик. Питање је само било колико ће времена проћи до неминовног напада. Узалуд беху Карлосови савети да напусти престоницу. Др Прокић је, водећи се инстинктом, остао одлучан у намери да остане у Београду, надајући се да би касније то могао добро наплатити.

Није дуго чекао. Реакција на пуч у Југославији била је брза и енергична, а као што су многи предвидели, дошла је споља. Свега дванаест дана било је довољно да се вероломна Југославија казни и стави на своје место – у пепео из којег је изникла. Бомбардовање Београда др Прокић је посматрао из мемле, укопаног земљаног подрума, у којем се скривао заједно са осталим станарима зграде у којој је боравио. Ледени ветрови рата, који су са запада, из својих утроба, издували Герингове *шйуке*, осетили су се већ почетком априла и тако заувек месец пролећа претворили у подсетник на смрт. Ратне дане Прокић је провео у подрумима и склоништима. Слабо је јео, свега по комад хлеба и конзервирану храну која је преостала. Оно без чега није могао

тих дванаест дана били су алкохол и његова стара бољка – цигарете. Због њих му се здравље убрзано погоршавало, али он за то није марио. Смрти се више није бојао. *Све је боље од Главњаче* – мислио је. *Радије дих умро у русевинама са овим њолусветиом, који се до њре неки дан разметио храброшћу и њозивао на рати, а сада се, њојуи њодара, скрива у мемли и њрашини, не њо да ѡрунем још сѡо ѡодина у ћелији.* Мисли о затвору, у тренуцима када је слушао завијање авијације, чувале су му разум и одаљавале га од страха и хистерije у коју је околина запала. Са другима није говорио и трудио се да увек заузме најмрачније ћоше подрума. Чак му ни прљавштина није сметала. *Нишѡта није мо ѡло биѡи шѡрокавије од собичка у коме сѡаваи њоред соѡсѡвеноѡ измеѡа* – мислио је гледајући људе који се гнушају паучине расуте по ћошковима и влажног, неудобног пода. У вртлогу рата и опасности која је била и те како присутна и чинила да људи ни не обраћају много пажње једни на друге, успео је да остане неприметан.

Генерал Недић ѡѡрешио је за свеѡа два дана – помислио је, сећајући се извештаја који је прослављени официр поднео влади у време док је обављао функцију начелника генералштаба. О том извештају, исцрпном и сурово реалистичном, писала је, између осталих, његова *Самоуѡрава*. Генерал Милан Недић известио је тада државни врх о томе да би Југославија издржала немачки напад највише две седмице. Мислећи о данима који су претходили појави немачких војника на улицама престонице, Прокић је исправљених леђа стајао у ходнику изнајмљеног стана Ленке Искреновић и чекао да му се јави веза из Лисабона. Са Карлосом није комуницирао све до тог дана – 17. априла, када су борбе дефинитивно престале, као и постојање државе коју је презирао. Није дуго чекао да Карлос подигне слушалицу, али већ при првој речи осетио је нервозу у његовом гласу.

– Мислио сам да си мртав – рекао му је, након кратких и нељубазних речи поздрава, па га затим надмено, шефовски укорио – морао си редовно да се јављаш.

Прокић заусти да му понуди објашњење, али га Шпанац предахитри. – Ниси једини који је био у Београду. Други су се јављали – био је категоричан. – Него добро, нећемо сада о томе. Важно је да си ту. Слушај – почео је пре него што је Прокић ишта рекао. – Са Југославијом је готово, али ви нећете проћи баш добро због овога. Немци су сада добили шта су желели, али ће проблем бити да то задрже неко време. Бесни су због тога што су се уопште морали бакћати са вама, али сад – шта је ту је. Ово је, у ствари, добро за тебе. Њима Југославија никада није била циљ као таргетиран простор за војни напад, па зато нико није ни предвиђао да ће бити потребе за отварање фронта на северном Балкану – Шпанац тада опсова, па настави. – Немци немају унапред одређене људе који би тамо успоставили ред. Вероватно ће у почетку то чинити сами, док не пронађу права решења. Нас двојица данас завршавамо. Твоја директна веза од сада биће Птичаров кабинет. Он има

дугорочне планове за тебе. Твој нови контакт биће доктор Клаус – Ернест Клаус. Ускоро можеш очекивати да ти се јави. Буди на старом броју.

Прокић је ћутао и слушао Карлоса, као војник који беспоговорно прима наредбе од надређеног.

– Моја веза са вама остаје Болничар – Карлос настави мало блаже, али су упркос томе нервоза и љутња још увек лелујале његовим гласом, који је постајао храпав. – Њега за сада немој да зовеш, пусти да се све мало слегне. Људи као што је он најбољи су када је најтеже, а за сада... – Прокић је чуо како његов саговорник склања слушалицу да би се накашљао – ...за сада, све иде по плану. Здраво, Прокићу. Срећно.

– У реду, здраво – одговори му Прокић тек да би нешто рекао, али не беше сигуран да ли га је Карлос уопште чуо.

Након завршеног разговора он остаде збуњен Карлосовом ужурбаносћу и категоричношћу, која се, како му се чинило, граничила са неправедним прекором. – Ја сам седео у граду на који падају бомбе, а не ти – промрмља он љутито у слушалицу, из које се чуло само тупо сигнализирање да га нико више не слуша. Тек тада Прокић схвати да још увек у руци држи подигнуту слушалицу и љутито је залупи о постоље, па приђе бифе-орману који се налазио у дневној соби. Покушавао је да натера себе да више не размишља о разговору који се управо завршио и у коме као да није ни учествовао. Ђорђе Прокић није био човек који ће само слушати и извршавати наређења. Надао се да ће бар његов немачки пријатељ имати више такта и културе од надменог шпанског шпијуна.

Прошло је нешто више од месец дана од последњег разговора који је Прокић обавио са Карлосом и у коме му је Шпанац рекао да га више не позива. За то време, од новог оперативца за везу није било ни трага ни гласа, а осим тога, проблем који се јављао био је егзистенцијалне природе. Остао је без пребијене паре и морао је нешто предузети по том питању. Вести које су до њега долазиле биле су спорадичне и као по правилу претенциозне, а све што је знао било је то да је Југославија подељена на зоне, да је у Србији уведена Комесарска управа и да су немачки војници они који одржавају ред и мир. Ни након окончања рата није често напуштао стан. Намирнице је набављао једном седмично, његови дневни оброци постајали су скромнији и ређи, а највећи немир изазивала је несташица лекова, које није могао да набави, а без којих би му плућа могла бити потпуно уништена.

Увече, 20. маја, чинило му се да је *пријусило*, како је то Карлос рекао, па је одлучио да окрене његов број у Лисабону. Вољом богова или провиђењем судбине, тек што је закорачио у ходник телефон је зазвонио.

– Молим – одлучно је рекао ставивши слушалицу на лице.

Глас са супротне стране био је груб, али одмерен и учтиво послован. Човек са којим је Ђорђе Прокић разговарао представио му се као доктор Ернест Клаус, СС капетан и шеф службе РСХА за Југославију. Одмах се позвао на Птичара и у кратким цртама образложио Прокићу план за његов будући ангажман.

– Да, у реду је, да, хвала, разумем, наравно – понављао је Прокић у слушалицу, потврђујући да је сагласан са свиме што му је Немац говорио. Разговор је трајао мање од пет минута, али је Прокићу то било довољно да схвати како је ризик останка у Београду и одржавања везе са човеком из Лисабона био исправна одлука. Задовољно се осмехнуо сазнању да је именован за шефа Оперативне Службе државне пропаганде за борбу против комунизма.

Др Клаус је био категоричан. – Званично, бавићете се информативним порталима Комесарске управе за борбу против Црвених, контролисаћете и усмеравати рад српских медија. Незванично, активирајте групу која ће бити мобилна 24 сата и која ће деловати на терену – рекао му је на крају разговора.

Прокић је прихватио понуду коју је у себи прижељкивао током свих дана неизвесности и превирања. Подигао је главу увис и гласно уздахнуо, истовремено стежући шаке у песнице, којима је замахнуо кроз ваздух.

– То је то – узвикнуо је са олакшањем. *Сада њреба њоново акѡивираѡи „Самоуѡраву”* – помислио је, развлачећи лице у осмех пун поноса и самопоздања.

„ЦРВЕНА КАПЕЛА”

Зиме су овде дује. Снегови веју и по неколико дана заредом. Можда су по и месеци. Не знам. Време је илузија. Хладно ми је. Лежим на снегу и ледам у небо. Једва га проналазим међу најуклим крошњама. Не, по не могу бити ја. Ја сам мртва. То је она друга жена, она коју сам заробила у мртвилу да би други живели. Нема ни снега ни хладноће. Ничега нема око мене. Свуда само шрејери измалица, кроз коју лелујају сећања на несрећу.

Добро је у живоју имати вере, али је појудно веровати. То се не може научити, јер нема везе са разумом и знањима. Веровања креирају нејоснојеће светове. Никада нисам била верница. Знам, многим је по чудно, али оно што морате знати о мени јесте по да сам увек ишла ка врлини. Моје врлине су праведности, снага и мера. Врлина твори стварање и изражи борбу. Ох, да, највише волим борбу. Она је нејестано стање неустрашивих, а ми смо увек били такви.

Веровања су за осакћене, слабе и болесне, телом или душом, свеједно је. Бој је пошредан младима, јер нуди спасење које нико не бива свестан. Збој поја је Он мртав. Убили смо га ми који стварамо свети који се може додирнути, удахнути, омирисати. Једино свесности живога и живљења има стваралачку снагу. И сада, док лежим мртва, ја стварам и распурам као дете, иако сваки по изнова и изнова. Зато сам их и мртва све надживела. Смејем им се у лице и ледам у небо, недодирљива и бесмртна.

Ленка

Сат је откуцао поноћ. Сећам се те ноћи као да је било јуче. Клатно се померало лево-десно и ја сам га чула. Нисам ока склопила те ноћи, јер је све што се дешавало око мене и у мени наговештавало несрећу. Било је хладно и нисам могла да спавам. Данима ме је морила брига о томе шта ћу даље са својим животом. Мени није место на селу, знала сам то, али сам морала да останем. На крају бих увек дошла до признања сопствене кривице, зато што је, како год да окренемо, свако одговоран за оно што ради и мора носити бреме својих одлука. Ја сам себе окривљавала због тога што сам послушала Ђорђа Прокића. Никада није требало да напустим Београд, али је за кајања, као и увек, касно. Није се јављао. Прекршио је обећање и ја сам била бесна због тога што сам му поверовала.

Новембар је најгори месец у години. Најављује зиму, доноси хладноћу и слугу на смрт. Најгоре је умрети у јесен. Те 1941. године, у јесен, пред мојим очима се отворила провалија. Дошла је са новембарском олујом и снежном бујицом, која је трајала кратко, али је била довољна да остане запамћена, чак и у времену смрти. Био је Митровдан, а са свецем је дошао и први, неочекивани снег. Ноћ је пала рано и била је бучна, олујна и ледена. Сеоска идила за мене је била гора од пакла. Нигде никога и ничега. Сви су се скривали у кућама и подрумима, молећи се да паравојске које су луњале Србијом заобиђу село. Ни са ким, осим са мајком, нисам се виђала тих дана. Избегавала сам људе, а чинило ми се као да и они избегавају мене. То ме је бар мало радовало. Никада нисам волела то малограђанско окружење, у којем свако познаје свакога и поседује највиши степен некултурне слободе да упита било шта. Чим сам стигла из Београда претплатила сам се на „Ново време“, али је достава новина готово увек каснила по два-три дана, а ситуација се убрзано мењала из дана у дан. Информације су престајале да буду актуелне када би дошле до мене. Ипак, био је то макар мали подсетник на живот који сам имала, који ме је испуњавао и којем сам кад-тад желела да се вратим. Једино што сам успевала да закључим из тих ретких вести које су стизале у село било је да се револуција марксиста ширила Србијом као шумски пожар. Домаћи комунисти мудро су сачекали лето да отпочну *револуцију*, а где другде него тамо где се новим божанствима треба на дар поднети највеће жртве у крви и месу. Наравно, на плећима Србије, у сред Шумадије и Поморавља. Ко ће боље ако не Срби платити цех југословенске илузије, резоновали су они и били су у праву. *Барбароса* је био сјајан изговор. Немачки напад на СССР разбудило је успавану Интернационалу широм смирене Европе, у којој су, коначно, бар у њеном континенталном делу, биле враћене чисте вредности најстаријег континента. Иако је све што су партизани чинили било бацање бомби на возове или немачке војнике, пуцање у леђа српским полицајцима или немачким куварима на бициклама за њих је било довољно, јер је изазивало одмазде.

– Није бијно ко убија српску њаишчаг, бијно је да их на крају буде шиио мање – говорио је касније вођа Црвених.

Бес је у мени киптео и бивао све већи како су дани пролазили. Поготово након оне подметачине у Крагујевцу. Чекала сам позив да се вратим у Београд, али од др Прокића није било ни трага ни гласа месецима. Напокон, у ноћи након Митровдана десило се оно што је дефинитивно определило моја уверења. До тада сам, захваљујући дружењу са др Прокићем и приступом литератури комунистичких идеолога, дубоко проникла у теоријску суштину револуције на коју су марксисти позивали. Од те ноћи сам на својој кожи осетила практичну страну идеје која је долетела на крилима смрти.

Изненада, у сред ноћи, зачула се галама са улице. Придигла сам се, огрнула џемпером рамена и два пута обавила врат вуненим шалом. Моја мајка је већ била напољу. Видела сам је како разговара са групом људи, окупљених на каљавом друму, о нечему што у први мах нисам могла схватити. Прилазила сам полако и сваким кораком чула јасније гласове, који су се преламали један преко другог. Једни су предлагали да се сви вратимо у куће, други да се заједно склонимо у сеоску задругу и тамо дочекамо јутро, а трећи, којих је било најмање, сматрали су да је неопходно одмах позвати полицију. Наслућивала сам да се нека од војски, о којима смо до тада слушали, сада појавила и у нашем селу. Уплашила сам се, али је страх у мени одувек стварао адреналински набој и изоштравао ми чула. Тада, међу окупљеном групом, приметих и ону непознату девојку која је направила пометњу и била увертира у мој емотивни и мисаони пакао који је уследио. Чучала је гологлава међу људима и дрхтала, стежући некакву капу обема рукама. Била је млађа од мене. Клатила се и зурила у једну тачку, исколачених очију, као избезумљена. Њено бубуљичаво лице, помодреле усне и подочњаци говорили су да је претрпела неко велико зло, али нисам могла ни наслутити какво, све док ми то касније сама није испричала. Пришла сам јој, подигла је и обавила јој раздерани врат својим шалом. Мој долазак као да је осоколио људе да брже донесу одлуку. Послали су двојицу дечака у најближу станицу полиције и одмах се склонили у куће. Незнанку сам ја, без пристанка мајке, повела са собом. Рекла ми је да се зове Даница, као звезда. Била је мртвачки ледена и бела као креч. Све до јутра била је у шоку и тек када сам јој помогла да свуче прљаву гардеробу – боље рећи униформу – да се окупа, пресвуче и утопли, почела је да прича. У почетку је то чинила неразговорно и споро, потом све сигурније.

– Јаоој мени, шта ћу ја сад?! – закукала је. – Куда ћу ја сад?

Није било начина да је смирим, па јој допустих да се исплаче. Моја мајка, Драгиња, донела је чај за све и остала са нама. Покушавала је да јој приђе, али узалуд. Даница је понављала једно те исто и остала једнако претрављена.

– Они ће ме наћи. Они ће ме наћи... – полако се прибрала. – Ја... ја... ја то нисам могла... ја нисам желела то.

– Шта то? Испричај нам шта се догодило, дете? – моја мајка је имала више стрпљења од мене. Спустила јој је руку на раме и благим погледом навела је да говори. Тада се из душе ове мученице отворио Тартар.

– Ја сам и раније ишла са њима. У ствари, ја сам ишла са њим. Ишла сам због њега. Он је старији од мене и у партији је дуго. Због њега су сви били добри према мени, али оно... оно синоћ... – зарила је лице у руке и поново закукала. – Раније смо посећивали партијске састанке, делили летке и исписивали пароле по зидовима. Када је отац сазнао да се виђам са комунистима претукао ме је и ја сам отишла. Побегла сам од куће. Требало је да се удам, али нисам желела. Породица тог младића је имућна, као и моја. Оцу је то важно, али мени не. Желела сам да сама правим своје изборе и ето шта сам учинила. Све је већ било уговорено, али ја... ја сам желела да одем са њим, било где. И тако сам се уписала у партију. Желела сам да сама изаберем мушкарца са којим ћу бити, а партија је била једина која је нудила избор. Нисам желела живот као моја мајка. Не, бити домаћица и рађати децу човеку којег не волиш је највеће понижење за жену. Да би девојка избегла ту понижавајућу судбину потребно је бити комуниста, а то није тешко, бар у почетку није било... – поново је застала. – Не, не... ја нисам желела то – наставила је дрхтећи као смрзнута птица. – Они су говорили о сигурном животу, друштву без окова наших очева и попова, праву на избор, на слободну љубав, право да и ја, као жена, радим и живим са оним којег сама одаберем. А ја сам одабрала њега... – поново плач.

Слушала сам је и било ми је жао ове несрећнице. Нисам је прекидала. Желела сам да чујем исповест до краја.

– Синоћ сам бацила пушку и побегла – застала је када је то изговорила и гледала у нас као да чека некакву реакцију. Не, обе смо ћутале и чекале да она настави. – Али пре тога сам учинила нешто ужасно, нешто ужасно... – клатила се рукама кидајући гардеробу на грудима, не би ли се ослободила од немира и тескобе која јој је кидала сваки део тела. – Од летос нисам одлазила својој кући. Са њима сам отишла у шуму. Тамо је формиран штаб, из којег смо отпочели борбу за слободу и нападали фашисте где год смо стигли. Ја сам увек била уз њега и ничега се нисам плашила. Све до ноћас он је био мој херој и једина моја слобода. Оно чему сам посведочила синоћ није за људе. Не, ја нисам могла испунити оно што су од мене тражили и... ја сам... ја сам побегла.

– Шта су од тебе тражили? – питала сам је.

Даница је плакала и *шресла* се као прут. Затим је полако наставила:

– Никада пре нисам одлазила у акције. Увек сам остајала у штабу, док су они... али прошле ноћи је штаб премештен и морала сам да пођем са осталима. Штаб је неколико пута мењао локацију од јесенас. Почели су да нас хапсе

и убијају. Многи су побегли, многи су мртви, а највише их је похапшено прошлог месеца. Остали су само најхрабрији. Ноћас сам својим очима виде-ла шта раде. То није... они су... они су... и он је... сви су...

– Убили су некога? – нисам више имала стрпљења за њена пренемагања. Желела сам да чујем све пре него што дођу жандари.

– Горе од тога. Ушли смо у кућу тог човека. Рекли су да је помагао четницима, да им је уступао кућу и да их је хранио. Његови синови су били са четницима, због тога смо отишли баш тамо. Затекли смо породицу како седи окупљена око једне свеће, иконе, чиније напуњене житом и једном чашом црвеног вина. Обележавали су Митровдан. Мушкарце смо одмах савладали, старца везали и онда... онда је почео зулум. Оборили су икону, попили вино, церили се као помахнитали и мокрили по свећи и храни, а онда... – Даница је заридала. – Онда су... онда су злостављали ћерке и жену оног човека... – није издржала. Гушила се од плача и јецаја који су јој раздирали груди. – Нисам могла то да гледам, али ми нису допустили да одем.

– Прави комуниста нема осећања за четничку фукару – рекао ми је, док су остали уживали у мукама несрећника на чије имање смо провалили. То су могли бити моји родитељи. *То сам мојла бијии ја* – помислила сам и излетела из те куће. Нисам знала куда бих отишла, али ми је било потребно само да одем што даље одатле. Стигао ме је, зграбио ме за обе руке и окренуо према себи. Гледала сам у његове очи и нисам га могла препознати. То је био неки други човек. Више није било оног слаткоречивог младића у чијим сам рукама провела небројано много ноћи. Изгледао је као авет и говорио скупљеним уснама, претеће и неуљудно.

– Немој сада да ме разочараш, Данице – рекао је, прстима ми додирујући лице. Срце је већ тада хтело да ми искочи из груди, а до даха никако нисам могла доћи. Сlike силовања, у којима је и он учествовао, нису напуштале мој ум, а он се све време смешкао.

– Хајде, Данице, знам да ме нећеш обрукати пред друговима – рекао је и ставио ми пушку у руке. – Прави комуниста постаје тек када убије. Не брини, жене нећемо дирати, треба неко и да нас упамти, али са чичом ћеш ти завршити. Хајде, другови већ сумњају да си мека. Докажи да нисам погрешно када сам те увео у Партију.

Схватила сам да је дошло до краја. Галама је надјачавала кишу и грмљавину, а из куће су се чули и први пуцњи. Сва покретна имовина ове домаћинске куће пакована је на брзину и одношена у штаб. Била је то увежбана акција.

– Ништа од тога није зарађено, све је отето од народа, а ми смо ти који ће вратити онима којима припада – говорили су, а ја сам веровала у то све до те ноћи, када сам сопственим очима видела немилосрдну отимачину. Вратити народу оно што су капиталисти згрнули за себе, уз допуштење двора, звучало ми је као племенита мисија. У већини случајева и јесте било тако,

племенито и преко потребно, али од тог момента све на свету је изгубило смисао.

– Сачекај ме ту, Данице. Идем по њега – рекао ми је, сигуран у себе и кренуо да изведе старог домаћана да му ја пресудим. За мање од минута он га је вукао за собом, везаног као кера, са смрдљивом чарапом у устима. Када га је ставио испред мене све што сам видела био је празан поглед човека који је на смрт чекао као на олакшање – рекла је и тада настаде тишина.

Зора се распукла над селом и све се утишало. Снег је престао да пада, а ветар као да је на тренутак заћутао, само како би она наставила.

– Убила сам га – мукло је проговорила, затим је исте речи поновила још неколико пута, скривајући очи испод помодрелих капака, те клонула. – Један метак у потиљак био је довољан. Пао је лако, као да је лутка, а глава му се распрсла на хиљаде комада. Тада сам бацила пушку и отрчала. Нико ме више није могао стићи.

Даница није убила домаћина куће у коју су бандити провалили. Не, рекла нам је да је убила мушкарца са којим је побегла. Оног којег је волела и због кога је напустила све и отишла са комунистима у шуму. Пуцала му је у потиљак и отрчала. Шта се након тога догодило она није знала, али се бојала да ће је њени бивши другови тражити и да ће је пронаћи. Била је сигурна да су некога послали за њом и због тога је одлука да се позове полиција била добра. Надлежни су стигли пре јутра и одмах обезбедили село. Таман након Даничиног признања, жандари су дошли у нашу кућу. Одвели су је на моје очи, а ја никада нисам заборавила израз њеног лица и начин на који ме је гледала – поражавајуће, тужно, немоћно. Као да је од мене очекивала спас.

– Молим те, не дај ме! – завапила је. – Нисам знала. Ја нисам крива! Нисам крива! Реци им! Реци им да нисам ја крива! Ја сам га убила! Убила сам га!

Са презиром сам је посматрала, али сам ипак одлучила да поступим исправно. Да, истини за вољу, она и није била крива што је, заведена слатким момачким речима и примамљивом марксистичком доктрином, поверовала у слободу. Зауоставила сам жандаре и испричала им све шта се претходне ноћи догодило. Поновила сам и оно што нам је она казала, а жандар је изгледао као разуман човек, који ће поступити праведно.

– Није то био једини инцидент прошле ноћи, госпођице – забринуто ми је узвратио. – Синоћ је извршен напад на воз у покрету. Штета је велика, али не брините. Сада смо ми ту.

– Јес' сад сте ту, а шта ми да радимо кад ви одете? – у том часу се умешао један од старијих мештана који се у том моменту задесио на друму и убрзао Даничин одлазак. – Где ћемо тада, госн жандар?

– Сва несрећа једном прође, господине – спремно је дочекао жандар. –

Ако мене питате, не идите ни са ким. Тако је сада најмудрије. Немојте ни за мном. Ово ће се завршити, а оно што треба, јесте да опстанемо и останемо.

Нисам слушала њихов разговор до краја. Све што се до тада десило престало је да буде важно. Завршено је и поводом тога се више ништа није могло учинити. Не постоји код за добар живот, али је зато лична амбиција водила ка њему. Моје време ускоро наступа, предосећала сам то. Унутрашњи глас или немир, ни сама нисам знала шта је тачно од тога, говорио ми је да ће судбину мог живота одредити оно што тек треба да се деси. Утрчала сам у кућу и пожелела да вриснем. Била сам бесна, али више од свега љута. Да, љутила сам се на ситуацију у којој смо сви заглавили, али највише на њега, на Ђорђа Прокића. Уместо да стојим на страни борбе док ми отаџбина гори, ја сам седела и чекала позив, који никако да уследи.

Дане након што је Даница, као весник зла које је пристигло, дошла и заувек нестала проводила сам у самоћи. Размишљала сам више него раније и тражила објашњења у оскудној литератури која ми је тада била при руци. Ни сама не знам да ли је била срећа то што сам на тавану, поред старе збирке Ракићеве поезије, нашла Аристотелову *Полиџику*. Верујем да би било боље да сам тада имала Ничеа, али је и овако испало добро. У ствари, ништа не може бити боље од тога да основ филозофске мисли буде Атињанин који је утемељио питања моралности и усагласио их са природним социјално-политичким односима. Сада сам апсолутно сигурна у то да не можете погрешити ако одговоре на суштинска питања потражите међу древним мислицима Старе Грчке. А суштина је заправо у томе да се људи деле искључиво на владајуће и робујуће. Ниједна права различитост нема везе са годинама, образовањем, пореклом, националношћу и етиком. Не, све се практично заснива на интелекту, снази и вољи појединца. Тако је било од почетка, тако ће остати заувек. Први су они који интелектом предвиђају, док други телесном снагом остварују оно што је предвиђено. Тачка. Само будала може поверовати у слободу за оне који су ниским интелектом предодређени да робују.

Никада нисам сазнала шта се на крају догодило са Даницом. Касније сам прочитала да је банда која је починила зулум и напала воз само делимично савладана. Део те партизанске групе је ухапшен, док су се неки спасили бекством и инфилтрирали се међу обичне људе, симпатизере и пријатеље Партије. Иронијом судбине и зле среће, ти људи су пар година касније дочекани као ослободиоци, а њихови страдали другови и дан-данас се славе као борци за слободу народа или као незнани хероји. Њихови споменици расути су широм Србије као знамење, али су заправо сви они само пуки симболи једне универзалне, лаковерне Данице.

Грађански рат у мојој отаџбини се наставио. Несрећа проузрокована веровањима тек што је узела маха, као злослутна Апата, која осмехом распаљује хорор. Највише штете тих дана, између Митровдана и Аранђеловдана, претрпело је суседно село. Казнене експедиције за посебне случајеве нису

довођене у питање. Био је то немачки начин да се угуши устанак. Нажалост, веома суров и само делимично ефикасан. Као што рекох, партизанима није било важно ко убија Србе, било је важно само да их буде мртвих што више. Немачка команда то никада није успела да схвати, а српске власти нису поседовале неопходног ауторитета да стану на пут машинерији дисциплине, одлучности и челично снажне воље. Испоставило се да је пожар те јесени само на кратко утихнуо, како би се касније, са новим ветровима, још јаче развио и усисао у себе све што је преостало.

Средином новембра коначно ми је стигло писмо из Београда. Тада се за мене све из темеља променило, уздрмало и ишло током који је уместо мене усмеравала карма.

Коначно ме се сећих – помислила сам, узимајући велику белу коверту из дрхтавих, мртвачки хладних руку мајке. Од како сам послушала савет Ђорђа Прокића и вратила се у Марковац догодило се много тога, али ништа од онога што сам прижељкивала. Заправо се све променило, али су те промене мене, као за инат, заобиле. То је можда било и добро, јер ко зна шта се могло догодити да сам остала у Београду. Вести од шефа „Самоуправе” нису стизале и већ сам се почела бојати оног најгорег – да је ухапшен одмах након мог одласка или да је мртав.

Писмо из Београда ме је оживело. Послато је директно из владе генерала Недића, на моје име, адресирано на село Марковац, без улице и броја. Једва сам дочекала да прочитам шта ми пише, потајно се надајући да ме зове да се вратим. Усредсређена на текст, који сам читала по други пут, широко се осмехујући, нисам ни приметила мајку која је све време била испред мене. Текст је био кратак и написан формално, што је и личило на Ђорђа Прокића. Ипак, иза академске и пословне формалности успела сам прочитати и оно скривено.

„Уваженој госпођици Л. Искреновић,

Са дужним поштовањем и дубоким извињењем, а са уверењем да ћете разумети моју заузетост, усуђујем се обратити Вам се на овај начин. У својству шефа оперативне Службе државне пројекције за борбу против комунизма у влади генерала Недића и познајући и ценећи Ваше интелектуалне, умне, новинарске и моралне вредности, а нагласе Ваш високи и хвале вредан степен родољубља, слободан сам да Вам понудим зајослење, на позицији генералног секретара за информисање из иностраног сектора, при канцеларији шефа оперативне Службе државне пројекције за борбу против комунизма, односно моје маленкости, др Ђорђа Прокића. Како бисмо издвојили

нейоїредну форму, која би изазвала евенїуална одлаїања, уколико је Ваш одїовор їозїїїиван, молим да се у їрви уїїорак након чїїїања ової їисма ја-виїїе лично у зїраду Владе, у канцеларију бр. 11, у временском їериоду између седам и десетї часова. У суїроїном, смаїїраћемо Ваш одїовор нейовољним.

У нади да ћемо обновїїїи сарадњу и још одлучније и храбрије наїїави-їїи нейресїтану борбу која нам је суђена,

Др Ђорђе Прокић,

Шеф канцеларије оїератїїивне Службе државне їроїаїанде за борбу їро-їїив комунизма у Влади народної сїаса.

У коверти, поред писма, налазила се и пропусница у провидној фолији. Писана је на српском и немачком језику, са печатом Гестапоа на дну и пот-писима шефа специјалне полиције, господина Божидара Бећаревића, као и шефа Гестапоа, СС пуковника Вилхелма Фукса.

– Ко ти то пише? – зачула сам пригушено забринути глас мајке. Подигох поглед са фине хартије и угледах жену са црном марамом преко главе, која укипљено стоји и чека одговор. Снажно сам је загрлила, не испуштајући писмо из руке. Тада сам била истински срећна и нисам размишљала ни о чему другом, осим о предстојећем успеху, у који нисам ни мало сумњала. Дошао је тренутак који сам месецима чекала. Испунио је обећање и позвао ме је да се вратим.

– Коначно, коначно – усплахирено сам говорила, привијајући хартију на груди.

– Шта се догодило, ћерко, шта коначно?

– Опет сам добила посао у Београду. Коначно се враћам.

– Ах, тако, напушташ ме значи... – одврати она нерасположено, а ја се изненадих њеном одбојношћу – и толико се радујеш што одлазиш одавде – тужно је констатовала, али ја у том моменту нисам могла разумети њену тугу и страхове. У ствари, ја о њима нисам ни размишљала, све до тренутка када сам се нашла на ивици, у подземљу, у којем сам заувек остала заглавље-на.

– Мајко, радићу у влади – нисам скривала радост и очекивала сам да и она осети исто усхићење због мене.

– У којој влади ћеш радити, дете?

– Како у којој? Па у нашој влади. Враћам се у Београд – покушала сам да јој објасним, али она то никада није могла разумети.

– Ко ти је то писмо послао? Дај да погледам – рече, истргнувши ми писмо из руку. Читала је адресе на коверти, затим ме збуњено погледала. Као да је тек када је својим очима видела писмо схватила да је оно заиста послато из канцеларије владе. Имало је печат, меморандум и датум слања. У њеним очима приметих страх због речи исписаних и на немачком.

– Не брини, писмо је од мог некадашњег шефа. Говорила сам ти о њему, то је др Прокић. Писала сам текстове у његовој редакцији, у *Самоујрави*. Сада је он шеф оперативне службе за пропаганду у борби против комунизма. Видиш – прстом сам прешла испод места на коме је исписан назив Прокићеве функције и његов својеручни потпис. – Радићу у његовој канцеларији. Схваташ? То је одлично – била сам поносна на себе као никада пре тога.

– Немој да идеш, Ленка – рекла је када је пажљиво прочитала сваку реч коју је разумела. – Немој да се петљаш у то. Зар не видиш шта се дешава? Цео свет је полудео. Седи и сачекај да све ово прође, па после иди где год хоћеш – молећиво је говорила, али јој је гласом вибрирао страх. Знала је да се нећу предомислити. Мајке то увек знају.

– Наравно да ћу ићи – инстинктивно сам јој одбрусила. – Ово је оно што месецима чекам. Помислила сам да ме је заборавио. Сада ћу имати прилику да радим оно за шта ме је судбина одредила.

– Не мешај се, дете, у то. Каква црна судбина! Сачекај да ово прође, па после иди куд те ноге носе – рече, а међу нама истог часа завлада мучна тишина и створи тренутну отуђеност. Била сам љута на њу, али нисам могла ни наслутити да ће оно што је настало у том трену постати наше заувек.

– Ово је моје време мајко. Тата је то у своје време радио најбоље што је умео. Због успомене на њега, сви смо у обавези да наставимо и урадимо оно што се може... – нисам завршила, јер је она већ заплакала.

Мрзела сам плакање. Отац никада не би плакао, а он је све радио исправно. Сузе су за слабе, а слабима места нема у свету који сам ја желела да створим. На трен сам се сажалила на њу, али баш када пожелех да јој приђем она рече оно што није било истина и ја се тргох. Љутња у мени се разбуктала.

– Била су то друга времена, дете. Никада он није хтео да иде, цео живот је радио само оно што је морао и увек за друге, никад за себе. Он је морао да иде, био је у војсци, сви су били, али сада... – застала је покушавајући да заустави сузе. Била је свесна да неће моћи да ме задржи у селу, али није одустајала. Избацила је из себе све што је заиста осећала према моме оцу.

– На крају тај није урадио ништа! Увек се враћао као победник, али је губио најважније битке. Увек смо ми трпели због његових уверења.

– Био је частан човек, а за мене је то најважније! – нисам дозвољавала да о моме оцу ико говори ружно. – Ја ћу урадити оно што могу и хвала Господу па ми се та прилика пружила.

– Шта да се уради и за кога, Ленка? Зар не видиш да ни децу не штеде... а ти, ти си женско. Твоје је да будеш у кући и да се удаш. Оно што се од жене очекује је да рађа дечицу и чува кућу. Мушки нек се брину за државу.

Отишло је предалеко и нисам се могла суздржати. На заблуде се мора одговорити истином. – Нису то деца, него комуњаре. Они који пуцају и бацају бомбе не могу бити деца. Знаш ја добро још од раније на шта су те пропалице

спремне, олош! И не, нећу да седим у кући и чекам да ме удаш. Не, ја вредим више од тога! И заслужујем више!

Након мојих речи разговору је дошао крај. Као и увек, моја мајка би се повукла и препустила се плакању, ономе што је најбоље умела. Увек када би се нечему требало одупрети она би загнурила лице у мараму и заридала. Никада нисам била као она, нити бих икада себи допустила да попуштање и слабости буду модел мог понашања. За њу је повлачење било утеха, линија мањег отпора, коју сам ја презирала. Ипак, у том моменту као да сам предосетила да се може догодити нешто лоше. Прогутала сам кнедлу и загрлила је. Иако је загрљај био механички и изнуђен, она ме је прихватила искрено и са љубављу. Осетила сам то по снази њеног стиска и додира рукама по мојој коси и потиљку. Приврженост као да се вратила истог часа када смо се додирнуле.

– Мајко, ја одлазим. Коначно могу допринети нечему у чему сам добра и у ономе што умам да радим – рекла сам гледајући је у очи.

– Ленка... – сузе су јој лиле низ образе и она ме поново снажно загрли – Шта ћу ја ако и тебе изгубим? – плакала је и стезала ми струк и леђа, као да је тиме желела да ме задржи макар још мало.

Чини ми се да сам успела да схватим њен страх. Био је то онај најснажнији страх који кочи све у човеку – страх од губитка најмилијег, а за њу сам то била ја.

– Хеј, па вратићу се ја, шта ти је? Знаш да сам већ одлазила. Хајде, смири се, па ово је добро – покушала сам да је примирим. – Па и плата ће бити добра, видећеш. Ја ћу поново само писати текстове, не брини. Ово је одлично – хтела сам да је орасположим, али сва уверавања беху узалудна. Није престала да јеца, снажно привијена уз моје груди.

– Сада је другачије, Ленка. Ко зна на шта ће ово да испадне. Не иди сада, немој. Баци то проклето писмо и заборави те људе, молим те – грцајући ме је молила, али ја нисам ни разматрала могућност да је послушам.

– Јесте другачије, али баш због тога морам да идем. Ја желим да идем. Нећу дангубити овде само зато што је тебе страх да останеш сама. Нећу, поготово не сада, разумеш? – Налет страсти и одлучности је поново испливао из мене, а ја их тада нисам умела контролисати. Нисам желела да продубљујем расправу са њом, али су ме мисли о оцу натерале да поново проговорим. Причала сам и као и сваки пут уживала у оживљавању сећања на њега. Желела сам да будем као он, да будем достојна њега, његове крви, његових гена које сам носила и аманета који ми је од њега остао. Често сам размишљала о оцу, човеку којег нисам честито ни упознала, али сам га поштовала и волела. У ствари, ја сам могла волети само успомену на њега и оно чиме је он задужио породицу и отаџбину. Све док живи успомена на оно што је неко учинио ни смрт не може доћи по њега.

У том трену мајка се нагло одаљи од мене, загледајући ме. Брисала је лице, па се одједном благо осмехнула, пружајући руку ка мени. Попустила је.

– Добро. Иди, али се чувај, молим те. Знаш, ти си у ствари иста као он. Тешка ко црна земља и тврдоглава ко мазга. Слика и прилика тог уображеног ветропира – мазила ме је по образу и смешкала се. Сећала га се и ма шта о њему говорила знала сам да га је волела. Такве људе немогуће је не волети. – Иди, Ленка, али се чувај, ко Бога те молим. И врати ми се што пре.

Завршила је и тада уследи још један налет искреног плача и снажни загрљај. Наш последњи. Веровала сам да моје жеље нису илузија. Знала сам то. Моје кораке ни илузије не би могле да прате, јер сам увек журила. Увек сам била испред њих, јер ме је тамо негде чекао најлепши загрљај. Загрљај живота.

Према препоруци из писма др Прокића, у Београд сам допутовала у први наредни уторак, након више од шест месеци проведених са мајком на селу. Стрепела сам од тога какав ће Београд бити када му се будем вратила. Заправо сам се све време бојала да ћу га затећи у рушевинама, оронолог и уништеног. На радост, било је супротно од свега што сам замишљала. Престоница Србије одисала је животом, који као да је изронио из туробне и мукле апатије у којој се налазила када сам је напустила, пре више од пола године. Пријали су ми велеградски мириси и хаотична ужурбаност. Још од првог тренутка када сам крочила на железничку станицу заборавила сам сеоску тишину и учмалост, уклопивши се без потешкоћа у велеградску вреву. За мене је ово био нови почетак. Почетак који сам месецима прижељкивала и полагала у њега велике наде.

Док сам стигла до канцеларије Ђорђа Прокића легитимисали су ме чак три пута: два пута сам легитимацију морала показати немачким војницима испред улаза и једном Прокићевој личној секретарици, испред његове канцеларије. Када сам га напослетку угледала осетила сам олакшање, али сам већ након уводних минута разговора неколико пута променила расположење, од усхићене радости што сам опет са њим, до неочекиваног разочарења. Већ на први поглед изгледао је другачије, али томе нисам желела да придајем значај. Учинило ми се као да се променио и остарио од последњег пута када сам га видеала. Ипак, задржао је ону учтиву срдачност и одмах показао задовољство што ме види. Загрлио ме је и изљубили смо се три пута. Одмах пошто ми је помогао да одложим капут, упутио ме је ка удобној, кожној фотељи. Према његовим покретима могло се закључити да жури некуда или да је веома нервозан.

– Е, па, добро ми дошла, Ленка – први је проговорио, смештајући се на столицу иза радног стола, гледајући у сат који му је, као и раније, стајао у цепу прслука. Ту непристојност понављао је све време.

– Боље те наша. Било је већ време. Да знаш да сам помислила да си заборавио на мене.

– Није било прилике раније. Надам се да си се снашла у међувремену – рече др Прокић изврнувши обрве. – Борбе су вођене широм Србије и сви су били заокупљени тиме – звучао је као да се правда. – Сада је, хвала Богу, са тим свршено. Бандитске групе су ликвидирани, похапшене или су се стихијски распале након наше интервенције. Ти беше говориш немачки? Изненада скрену са теме.

– Да, немачки и шпански, а са руским се фино сналазим.

– Одлично. Види, звао сам те јер ми је потребан неко као ти – застаде и припали цигарету, па одмах пређе на ствар. Сада је било очигледно да неку-да жури и да ће разговор са мном завршити неочекивано брзо.

– У Берлину је формирана посебна обавештајна јединица, која увелико ради на разоткривању совјетских шпијуна. Они су размештени широм Европе, а постоје недвосмислене индиције да нису заобишли ни Београд. Због тога се од нас очекује да се прикључимо оперативи у Берлину, а мене су задужили да одговорност тог посла преузме „Самоуправа” – поносно рече истичући груди и браду напред. Урадио је то потпуно несвесно, али сам успела да приметим колику он важност придаје овом задатку. – Неопходно је, дакле, да формирам оперативу, проверене и способне људе за ту врсту деликатних и суптилних послова. Биће то група од свега неколико људи, која ће обављати вишеструке задатке. „Самоуправа” ће, као и раније, превасходно обављати информативну делатност, али ће, такође, бити и нешто попут дипломатског одељења у престоници Немачке. Знаш да због целокупне ситуације влада нема министарство дипломатије – рекао је поново, подигавши обрве, а мени тај покрет заличи на неки стечени тик, којег није било раније. Слушала сам пажљиво. – „Самоуправа” ће, дакле, обављати и административне послове, јер је замишљена као својеврсна претеча српском конзулату у Берлину. Ипак, иза свега, али најважнија делатност биће обавештајни рад, за сада – лукаво се насмејао.

– Бојим се да не разумем – била сам искрена, знајући да се са њим другачије не може сарађивати. Било ми је потребно да знам шта се конкретно од мене очекује.

– Види, немамо много времена, али ћемо се ускоро поново видети и о свему детаљно поразговарати. Оно што је важно да знаш сада јесте да ћеш бити део јединице састављене од свега троје-четворо људи и да ћеш наредних неколико месеци провести у Немачкој – рекао је и поново погледао у сат.

Сећам се да ми се ништа од онога што је говорио није допадало, поготово не та надмена ужурбаност. Изгледало је као да жели да са мном заврши што пре, јер има важнија посла.

– Да, али како обавештајни рад у Берлину?

Прокић је нетремице гледао у мене као да размишља да ли да ми сада све објасни или да то остави за неки други пут.

– Види, ви ћете у Берлину контактирати са немачким службама безбедности, али ћете бити директно повезани са мојом канцеларијом овде, односно са Олгом. То је госпођа коју си имала прилике да упознаш пред вратима. Она ми води сву документацију, просто не знам шта бих без ње. Дакле, ви ћете званично организовати посете наших људи немачким званичницима. Обавештајни задаци неће бити они класични, шпијунирање, потказивање и слично. Не, ви ћете са немачким обавештајцима разматрати информације које ми будемо слали одавде. Како будемо разоткривали совјетске радио-станице, прослеђиваћете дезинформације тамо где процените да ће се најбоље примити. Али полако, о том потом. Научићеш све веома брзо – рекао је, потпуно уверен у своје речи. – Како стојиш са руским? – поново је упитао изненада и брзоплето.

– Солидно, рекох ти малопре – круто одбрусих, стављајући му до знања да ме није пажљиво слушао. – У ствари, разумем када слушам, али га теже говорим – појаснила сам.

– Добро, није важно. Опремићемо екипу према способностима и вештинама. Олакшавајућа околност је то што ће информације које буду стизале до вас бити директно везане за Србију, али о томе ћемо такође други пут – устао је и поново погледао на сат. – Не замери, молим те, у великој сам журби. У последње време се овде скоро све ради у последњи час. Надам се да си прихватила посао? – рече на крају тако лежерно да нисам могла закључити да ли је поставио питање или је то била само банална констатација.

– Заправо, не знам – одговорих споро, а у исти мах сам опазила Прокићеву збуњеност. То га на тренутак заустави. – Искрена да будем, нисам ништа прихватила. Збуњена сам и ово је за мене велико изненађење и све је некако брзо. Поготово након толико времена...

Почех да појашњавам, али ме он нагло прекину. – Сада се све ради ужурбаном, Ленка, а ми морамо бити у приправности. Спремни на све, разумеш? – наставио је не допустивши ми да говорим. – Радићеш исто што и раније, само не у Београду, него у Берлину. Плус – насмејао се – проћи ћеш најбољу обуку за контрашпијунажу. Пре него што одеш у Берлин, провешћеш два-три месеца у ХанOVERу. Тамо ће те свему научити. Не брини, опусти се за ово време док си у Београду. Морам да идем сада, опрости. Закаснићу.

– У реду је – прихватила сам извињење. – Где те могу пронаћи? И када?

– Све ће ти објаснити Олга. Јави јој се кад изађеш. Телефонирај ми у току дана, да ми јавиш шта си одлучила – самоуверено је рекао подижући слушалицу. – Да ли је стигао? – упитао је грубим, скоро љутитим тоном. – Одлично, да ли је све припремљено? – говорио је у слушалицу, а по свему судећи Олга је са супротне стране само потврђивала. Без поздрава је прекинуо разговор рекавши само како ће одмах поћи и тада схватио да је наш саста-нак завршен. Тада се некако нагло успорио. Изгледао је као болестан човек, који чак и обичне ствари, попут облачења, ради користећи се крајњим напорима. Посматрала сам његове троме покрете док је облачио тешки капут

од чоје. Радио је то споро и изгледао као човек који при сваком покрету рукама осећа неки непријатан бол. Видело се то по гримасама које је правило. Увелико сам размишљала о понуди коју је изнео и више од свега пожелела да попијем неко жестоко пиће.

Чим смо изашли из канцеларије др Прокић успут издекламова Олги нека рутинска наређења, на која нисам ни обратила пажњу. Наместио је шешир на главу, пажљиво склањајући косу на страну, па без поздрава изашао, очигледно заокупљен нечим што га је чекало да заврши тог дана. Тада сам се и званично упознала са Олгом и са њом разменила неопходне инструкције добијене од шефа. Она је очигледно променила расположење када је њен шеф залупио врата за собом. До тада камено и безизражајно лице постало је пријатно.

– Изволите, седите – рекла је љубазно. – Ово је господин Прокић припремио за Вас – наставила је истим, опуштеним тоном, стављајући на сто папире спојене хефталицом. Ипак, у свакој њеној речи, а поготово у говору тела, осећала сам пасивни притисак. – Ово је Ваш уговор о раду. Молим Вас потпишите овде – рекла је показујући врхом оловке линију на дну документа откуцаног писаћом машином.

– Какав је то уговор? – питала сам, махинално читајући прве реченице.

– Бићете запослени у канцеларији Службе државне пропаганде за борбу против комунизма. Ево, овде пише – пришла је како би ми руком показала трећу тачку уговора. – Радићете на уређивању вести, пропагандних плаката, оглашавања на радију, новинама и томе слично.

Нисам успевала проценили да ли јој се може веровати. – Али господин Прокић ми је рекао нешто друго.

– Знам, ништа не брините. Ово је само формалност. Морате најпре бити запослени у служби. Све остало ћете се договорити са шефом. И не брините – рече Олга осмехујући се отворено и знатно слободније него на почетку. – Господин Прокић полаже огромно поверење у Ваше способности. – глас јој је био стамен и сваку реч је изговарала правилно и круто, желећи да ме увери да ради исправну ствар.

Колебала сам се. – Ипак бих још мало размислила. Могу ли понети уговор са собом? Господин Прокић ми је наговестио да ћемо се видети вечерас. Могла бих му тада вратити уговор, са потписом или без њега – узвратила сам јој осмех.

– У реду. Ако тако желите, изволите. Овде су и бројеви телефона на којима можете контактирати канцеларију – завршила је круто, пружајући ми посетницу.

Прихватила сам и кренула ка вретима.

– Госпођице Искреновић... – обратила ми се када сам пришла излазним вратима. – Господин Прокић је рекао да ћете желети да размислите – Олга се смешкала – али да ћете на крају ипак пристати. Будите уверени да је посао који Вам је понудио као створен за Вас.

Када сам напустила Прокићеву канцеларију пиће ми је постало потребније него икада. Осећала сам да је одлука коју морам донети она која мења све. Са једне стране налазила се шанса коју пружа неизвесност, а са друге сигуран, али учмали, живот у селу. Први кафе налазио се на мање од стотину метара иза зграде владе, али ми се није допао. Био је кичаст и препун људи у оделима и униформама разних боја. Била сам сигурна да у њему одседају само високи функционери и официри, а никако нисам желела да будем у друштву са тим сојем људи, док не донесем коначну одлуку о Порокићевој пословној понуди. Наставила сам да шетам и успут размишљам о обавештајном кампу у ХанOVERу, о служби са немачким обавештајцима у Берлину и разоткривању руских шпијуна, који су се вероватно већ лепо сакрили у Београду. Несвесно почех да мислим о њима и била сам сигурна да се ради о српским русофилима, заблуделим Совјетима или старим руским избеглицама који сада, Бог те пита зашто, раде за црвене. *Веровајно збој новца или уцене* – мислила сам, убрзавајући корак према бифеу изнад чијих врата је писало, великим ћириличним словима, *БИСТРО*. Прокић је другачији. Постао је хладнији и пословнији него раније. *Као да је за ових њар месеци најло осјарио* – пролете ми кроз главу. *Па још њај њик изнад ока. Шта ли се њо са њим дојодило у међувремену* – питала сам се.

Заиста, Ђорђе Прокић је изгледао уморно, а његово старо плућно обољење као да се одражавало и на том упалом, академском лицу са финим мустаћима, учвршћеним уљем и гелом на крајевима. Није ми се допала промена коју сам видела, али ипак су инстинкти и интуиција говорили да он ради праву ствар. Он увек ради праву ствар. Сада је практично био министар без министарства, дипломата без дипломатских инсигнија и шеф оперативе за националну пропаганду и информисање, директно подређен страном сили. У пракси, Ђорђе Прокић је и даље био обавештајац, али овога пута на највишем нивоу. Трудила сам се да разумем његове реакције и да убудуће, уколико се одлучим да поново радим са њим, морам поштовати његово време.

Бистро у који сам ушла испоставило се да је био баш оно што ми је требало. Мала и тиха просторија без гостију, у којој се може попиту пиће и на миру размислити. Унапред сам знала да је одлука донета још када сам решила да дођем у Београд и сада се још само оно мало подсвести што је остало играло са мојим осећањима. Размишљала сам о Берлину и желела да што пре позовем Прокићеву канцеларију. Одустала сам. Нисам му хтела допустити да помисли како сам баш одмах прихватила. Не након онолике његове дрскости. Након другог џин-тоника могла сам, опуштених нерава, да позовем број са посетнице коју ми је дала Олга. Да, учинићу то, одлучила сам и подигла слушалицу. *Што њре им јавим одлуку биће ми лакше и нећу*

размишљајући о нечему што је њенова ствар – мислила сам, чекајући да неко са супротне стране подигне слушалицу.

– Канцеларија господина Прокића, изволите – зачуо се увежбани женски глас са друге стране и одмах сам препознала Олгу.

– Ленка Искреновић. Господин Прокић очекује моју одлуку о запослењу.

– Ах, Ви сте госпођице Искреновић – рече Олга гласом који је показивао симпатије. – Господин Прокић се још увек није вратио, али ћу покушати да Вас спојим. Будите љубазни и останите на вези, молим Вас. Одмах ћу Вам пребацити линију.

Нисам дуго чекала.

– Хало, Прокић је на телефону.

Његов глас преко телефона звучао је промукло. Учинило ми се да је болестан и помислих како се његова болест плућа у међувремену погоршала. Заправо је све било последица прекомерне употребе цигарета, вероватно и пића, била сам сигурна у то.

– Здраво – одговорила сам након ћутања које је трајало дуже од оног које би се могло сматрати учтивим. – Одлучила сам. Спремна сам да отпутујем чим ми припремиш документацију – рекла сам без увода. Желела сам да то што пре изговорим наглас, али не због Прокића, него због себе. Веровала сам да ће одлука само тако и дефинитивно бити потврђена у мојој глави.

– Одлично. Документи те већ чекају.

Насмејох се. – Знао си да ћу прихватити?

– Наравно да сам знао. Па, ово је прави посао за тебе. Дођи вечерас после осам у стан. Тада ћеш преузети опрему и уједно ћемо разрадити све детаље – био је кратак и јасан, као да поново некуда жури.

Изненадио ме је. – У стан?

– Да, да, у твој стари стан. Требало је можда још јутрос да ти вратим кључеве, али у брзини потпуно заборавих на то – рече сада као да се правда. – Жао ми је, али до вечерас морам још доста тога да обавим. Уосталом, ја тамо одлазим само да преспavam – додао је. – Где се налазиш? Послаћу ауто по тебе и мој шофер ће ти дати кључ и одвести те у стан – наставио је, не чекајући одговор.

– Хеј, како се зове ово место? – махинално сам се, склањајући слушалицу са ува, обратила конобару, који је, окренут леђима, ређао флаше по полицама.

– *Бисиро Код Коске* – одговорио је исто онако мрзовољно и лењо као што је и обављао посао.

Поновила сам назив места у слушалицу и након потврде са супротне стране Прокић је прекинуо везу.

Марта Младеновић

Прокић је у стан стигао касно, али то ми није сметало. Искористила сам време да одспавам, средим тоалету и распакујем гардеробу. На крају напорног дана испијала сам пиће и слушала тиху мелодију са грамофона, опуштено гледајући кроз мокре прозоре у кишу, која није престајала да лије још од поднева. Ноћ је постајала спора, а ишчекивање полако преузимало примат у односу на сва друга размишљања којима сам тог дана била заокупљена. Више није било шансе за нагодбу са судбином. Одабрала сам свој пут, па су и мисли о мајци, која ме је у сузама испратила, биле замењене замишљањем онога што је требало уследити: зима на северу Немачке – Прусија снегом прекривена, ледена и мрачна, далеко од вољене отаџбине. Био је ту и тај камп за обуку обавештајаца, канцеларија за анализу обавештења и припремање егзекуције за државне непријатеље.

Иза поноћи зачула сам звоно на вратима. Звучало је као крик злослутног гаврана у тихој ноћи. У моменту ме је разбудило из омамљујућих мисли, које су ме увелико одвеле у далеке пределе. Био је то Прокић. Коначно, промрсила сам и одмах кренула да отворим, привезујући успут дугачку собну хаљину тамних боја, украшену златним везом око ревера. Још при уласку у стан, Прокић је мрзовољно повао кишу, истресајући у ходнику натопљени кишобран и шешир. Невреме је било толико снажно да је, за само тих неколико метара које је препешачио од аута до улаза у зграду, било довољно да му накваси ногавице, рукаве и обод шешира. Кишобран очигледно није био од помоћи и он га нервозно одложи, изу мокре ципеле у ходнику и тек након дубоког уздаха се упути ка пространој дневној соби.

– Опрости, Ленка. Никада не могу предвидети када ће се послови завршити – рече и са осећајем олакшања седе на удобни двосед. Села сам наспрам њега и чекала да настави. – Претпостављам да не може да сачека до јутра – наставио је, слутећи хиљаде питања на која сам очекивала одговоре. Са осмехом сам климнула главом лево-десно, а он тада нагло устаде и запути се у купатило. Све што се од тада чуло био је шум воде коју је пустио. У дневни боравак се вратио за нешто мање од петнаестак минута, одевен у широку кошуљу пребачену преко панталона и са кућним папучама на ногама. Испод мишке је носио велику фасциклу. Насмејала сам се. Ко би још осим Ђорђа Прокића чувао документе у купатилу. Хитро се сместио у двосед и одмах почео да разврстава папире разних величина по ниском сточићу. Док их је са пуном пажњом листао, изгледао је као човек који тачно зна шта ради и знала сам да он тражи неки посебан документ.

– Ево – огласио се напokon, пружајући према мени хефталицом спојене листове грубе хартије – овде је све што треба да знаш о операцији „Црвена капела”. Узми и ово, под тим именом ћеш путовати за Немачку – слушала сам гледајући у нову личну карту и пасош.

Била сам збуњена. *Шта је, кої ђавола, „Црвена капела”?* – питала сам се. *Младеновић Марџа, рођена 14. 5. 1920. године у Београду* – прочитала сам генералије, испод којих се налазио регистарски број личне карте. На пасошу је све било исто, а разлику је правио једино регистарски број, који је био за пар цифара дужи. Места за слике биле су празна.

– Олга ти је урадила документацију, слике ћемо накнадно додати. Таман да научиш како се то ради – наставио је да прича са смешком.

– Пише да су издати пре две године – приметих сумњичаво.

– Знаш, али то није важно. Документи су аутентични, та Марта је сада на Бањици – рече то сасвим природно, наслањајући главу уназад, скинувши наочаре и грубим покретима масирајући очи, испод којих су се видели дубоки, модри подочњаци. Испод личних исправа стајао је прихефтан документ од неколико десетина куцаних страница, насловљен као *ојерација „Црвена капела”*. Реч је била о плану за сузбијања шпијунских делатности у Немачкој и земљама савезницама.

– Зар је ово неопходно? – питала сам мислећи на лажни идентитет.

– Није, али ја волим да будем опрезан. Ово је као ходање по снегу када не знаш да ли те неко прати. Паметно је прикрити трагове – објаснио је уз осмех. – Уосталом, то је принцип на коме инсистирају и наши немачки пријатељи.

– Добро. „Црвена капела” – прочитих наслов документа наглас, листајући без реда странице, покушавајући да проценим његов обим. – Шта је „Црвена капела”? – затражила сам објашњење од њега, како бих избегла, можда сасвим непотребно, читање прилично обимног текста.

– Наша активност не почиње одмах, у ствари твоја активност – поче Прокић да објашњава изосола. – Моји агенти већ увелико раде. Постоје индиције да се у Београду налази совјетска радио-станица која је повезана са централом НКВД-а у Берлину. Наводно су све руске радио-станице у Европи повезане са том главном у Берлину, одакле информације одлазе вероватно за Москву. Наш задатак је да их пресрећемо, проналасимо и хапсимо оне које их шаљу, а после ће Немци знати како да их испитују. То је, укратко, операција „Црвена капела”. Ми смо посредно део ње. Прошлог месеца мој агент је лоцирао и елиминисао једну руску радио-станицу у Нишу. У ствари, то је Болничар, за њега си чула раније, сећаш се?

– Не, никада нисам чула за тог човека – одговорила сам прилично сигурна у себе.

– Ма знаш, мајор Теодоровић. Сигурно га се сећаш бар из приче. То је човек...

Тада се сетих приче о тајанственом Прокићевом спасиоцу. – Ах, да, знам о коме се ради.

– Уосталом, није ни важно – он неочекивано пређе преко приче о Болничару. – То је посао за обавештајце и безбедњаке, међутим, мени је „Црвена

капела” важна због нечег другог. – рече овога пута поверљиво, скупљајући очи у ситан, помало злобан поглед – Због тога сам тебе позвао. „Црвена капела” почиње у прави час. Да смо бирали не бисмо изабрали погоднији тренутак. Ја, Ленка, желим да је искористим за оснивање наше дипломатске испоставе у Берлину. Немци инсистирају на здруженом обавештајном раду, вероватно због тога што су свесни да је совјетска мрежа сачињена и од домаћих комуниста, не само од убачених агената, иако то никада неће отворено признати. Притом, сигуран сам да испреплетеност војних и полицијских служби у Немачкој ствара тензије и изазива неповерење. Птичар жели мале групе које ће одрадiti најзахтевније послове. Зато он од мене очекује да формирам тим за Србију. Без обзира на формалности, он је сива еминенција њихове тајне службе и практично се ништа не ради мимо његовог одобрења. Ја сам одлучио да тамо иде група од вас двоје, плус један обавештајац, који је већ радио на техничким уређајима за прислушкивање, шифровање, ухођење и проваљивање у друге системе. Ви ћете с пролећа отићи за Немачку и проћи све њихове обуке за контрашпијунажу и контролу техничких справа за комуникацију. Позвао сам те раније да бисмо избегли сумњу и љубомору других запослених. До тада ћеш радити за моју канцеларију, писаћеш чланке, пропагандне текстове, политичке и економске анализе... Због тога мораш најпре бити запослена у мом уреду. Потписала си уговор о раду? Упитао је уздижући поглед.

– Потписаћу – рекох кратко, јер ми је у том моменту било најважније да пажљиво саслушам све што је намеравао да ми каже.

– Добро. Важно је да ово схватиш озбиљно, јер ћеш у Берлину радити веома важан посао. Хм... увертира за будућност, рекао бих – Прокић се изненада осмехну, али се видело да се и даље мучи са умором и потребом за сном. – Знаш, ово лудило ће једном проћи и биће неопходно да Србија добије своје испоставе у свету. Мислим на праве, званичне амбасаде. Предуслов тога је министарство за спољне послове – све ми је постајало јасније и тада сам успела да схватим његову амбициозност и визију коју је имао. Желео је да постане министар. – Дакле, добићеш најбољу обуку за обавештајни и контраобавештајни рад и бићеш део, за сада незваничног и прилично тајновитог, српског конзулата у Немачкој. Тебе сам позвао како би створила везе. Знаш да си одлична у томе, одлично опажаш, знаш када се говори, а када ћути, тактична си, стрпљива и најважније... – Прокић застаде, загледан директно у моје очи – верујем ти.

То његово *верујем ти* тада ми је значило много. Била је то неформална потврда исправности свега што ћу убудуће радити. Прокић је био геније, нисам сумњала у то.

– Добро онда, договорили смо се – потврдила сам – само... ти руски обавештајци... шта са њима?

– Совјетска шпијунажа је присутна и ту се не може ништа – Прокић

рашири руке и мало се придиже, тражећи свом уморном телу прикладнији положај. – Птичар је, међутим, одлучан да их раскринка и похапси. Ја то разумем. Будимо реални, њима је то приоритет – наставио је споро устајући. – Обавештења која цуре у Москву отежавају им ратну позицију, а диверзије слабе немачку власт у Европи. Они то морају да спрече, а једини ко то може је Птичар. Он не верује ни немачким службама, највише зато што су гломазне за његов укус. Тако ми је рекао када смо последњи пут разговарали. Отворено сумња у Абверовце, а како сам сазнао, покренуо је и активно шпијунирање Милера. Можеш ли замислити, Ленка, каква је то збрка у њиховом обавештајном раду?

Не, у том моменту нисам могла замислити ништа од онога што је говорио. Касније, када сам постала део те гломазне апаратуре, све ми је било отворено као на длану.

– Ако би Црвени агенти сазнали колика трвења постоје у врху немачке тајне службе могли би неометано да раде само у Немачкој. Овако, још увек се прикривају широм Европе. Е, видиш, због тога је и покренута „Црвена капела”. Птичар жели што пре да се реши совјетске шпијунске акције и да агенти НКВД-а казни за пример, пре него што отпочне главна офанзива. Што се нас тиче, ми већ радимо на разоткривању радио-станица код нас. Неке смо већ похватили. Рекох ти за ову последњу у Нишу, али проблем је то што они стално мењају локације. Сумњамо на то да праве радикалне промене тако што када откријемо групу, на пример у Београду, они се преместе у други град, као што је Букурешт. То је само претпоставка, јер не успевамо да откријемо фреквенцију централе. Поједини обавештајни официри сумњају у њену статичност, сматрају да агенти НКВД-а премештају и њену локацију. Ове наше комуњаре које похватамо или буду толико фанатични па не успевамо да их спречимо да изврше самоубиства или се испостави да не знају ништа – он застаде и зубима извади чеп на флаши, па настави сипајући себи пиће. – Идеалисти, не може се ништа учинити са таквим фанатичима. Некада ми се чини да их Совјети свесно шаљу у наше руке, не упозоривши их ни на најосновније мере безбедности, по систему: ако нешто сазнају одлично; у супротном, послаћемо друге – рече када је сипао себи пиће и покретом руке понудио мене. Прихватила сам, иако сам већ попила више него обично. У набоју адреналина, алкохол је на мене деловао инспиришуће. – Изгледа да се и они плаше, па раде на брзину. Нису очекивали све ово. Ја то посматрам као знак слабости, иако се Немци са тиме не слажу. Разумем их – кисело се осмехнуо. – О њиховим гузицама се ради. Мислили су да ће и с Русима завршити брзо и ушетати у Москву као у Париз. Време ће показати како ће се и једни и други снаћи у овим ратним играма – завршио је отпијајући добар гутљај жестоког пића.

– Добро. Све ми је јасно. Када почињем?

– Одмах – истог трену сам добила одговор. – Сутра ујутру се јави Олги.

Она ће те упутити даље, даће ти теме текстова које треба објавити, форму, обимност, оштрину. Уосталом, то је оно што већ умеш да радиш, она ће ти само бити од помоћи првих пар дана. Ленка, ја морам да легнем, сваки сат сна ми је драгоцен – Прокић изненада промени тему, видно исцрпљен. – Спаваћу на каучу, у трпезарији. Спаваћа соба је, као некада, твоја – потрудио се да усне рашири у осмех, али све што је успео био је кратки смешак затвореним устима. – Лаку ноћ, Ленка – рече, пре него што је за собом затворио врата, не допустивши ми да ишта више кажем. – Видећеш и сама, Немачка пружа неограничене могућности – завршио је пун сигурности у своје речи.

Клара Штајгмајер

Фебруарско јутро када сам допутовала у престоницу Немачке било је ледено, обавијено сивом измаглицом, која се лепила за кожу. Аеродром је подсећао на рат, о којем нисам ни размишљала током последње две недеље проведене у кампу за контраобавештајце, скривеном у подруму бомбама срушене зграде у Хановеру. Налазила сам се у друштву нових колега и једног немачког официра задуженог за наш пријем, у канцеларији из које ћемо радити наредних годину дана – колико сам потписала уговор. Наравно, све је одрађено под новим идентитетом. Прокић је био у праву када је рекао да Немци инсистирају на стаменој пракси прикривања трагова. У ту сврху, моје немачко име било је Клара Штајгмајер. Никада нисам сазнала да ли је жена са тим именом постојала или су је измислили за мене, али то је, такође, био део процедуре. *Je weniger sie wissen, desto länger werden sie leben*² – рекао ми је надлежни официр из Хановера чим сам стигла. Била сам ратно сироче из претходног рата, дактилографкиња из Нирнберга и стручњак у области графологије. Имала сам две године више од онога колико сам заиста била стара. То је све што сам знала о свом новом идентитету, а више ми није било ни потребно.

По изласку са берлинског аеродрома, на паркингу су нас сачекали широки фолксваген аутомобили, са шоферима у лепим црним униформама. Мене су сместили у ауто са официром којег нисам познавала и Ангелином, девојком која је била део хановерске групе. Ангелина је била млађа од мене, али је већ савршено говорила словенске језике, превасходно руски и пољски језик, а прилично добро се разумела и у начин функционисања краткоталасних радио-станица. Ангелина је било њено шифровано име и никада нико из групе није сазнао њен прави идентитет. *Мера ојреза и наша сигурносћ за касније. Правило којеј се Немци сјројо ѿридржавају*, баш као што је Прокић казао пре него што сам се упутила у Немачку. Прилично одбојног изгледа,

---

² *Што мање знаш, дуже ћеш живети.* (нем.)

кратких ногу и незграпно здепасте грађе, Ангелина се облачила искључиво у црну, мушку гардеробу, што је посебно истицало њене крупне, изразито плаве очи и неприродну белину њеног тена и косе. Њена улазница у свет шпијунаже било је богато искуство у раду радио-безбедносне службе у Србији, као тајног одсека исте немачке јединице, у којој је радила на прислушним уређајима за пресретање тајних сигнала.

Током вожње до главног уреда у Берлину, која се одужила на добрих двадесетак минута, најчешће сам гледала кроз прозор, јер су сви у ауто били прилично ћутљиви и једва да су проговорили по неколико речи. С времена на време бацила бих поглед у ретровизор, проверавајући да ли је ауто којим су путовали мушкарци из моје групе био иза. Берлин је био огроман. Диван северњачки град, педантно уређен, са достојанственом архитектуром. Колоне возила биле су дугачке, што је био једини разлог дугог путовања до зграде у Вилхелмштрасеу, где нас је, како су нас претходно обавестили, очекивао Птичар лично.

Тренутак у коме сам упознала непосредног шефа шпијунске мреже Немачке никада нисам заборавила. Био је то мушкарац који је пленио енергијом више него изгледом, иако је био прилично леп. Сусрет са њим, из неког разлога, доживела сам сувише лично, а оно што сам у тим тренуцима осећала могло би се најближе описати као својеврсни дежаву. Све време док сам разговарала са њим имала сам утисак као да сам некада раније била баш на том месту – пред тим човеком, који ме посматра ситним, немирним очима, лукавим као у лисице. Изнад свега, био је то заиста леп човек – висок, курпулентан и импресивно грађен, са широким пуним уснама боје презреле вишње. Једино што је одударало од његове пријатне спољашности био је дугачак, благо повијени нос, као у неке грабљивице. Чим нас је угледао, Птичар је истог трена устао и тек тада сам могла приметити његове прилично танке и дугачке удове, који учинише да заличи на паука. Када се руковао са мном схватила сам због чега сам одмах имала утисак да сам га раније видела. Иако физички потпуно супротни, енергија коју су ширили око себе Птичар и Ђорђе Прокић била је подједнако ледена и усмерена искључиво ка послу којим су се бавили. Свим гостима Птичар се обратио на немачком, најпре колективном добродошлицом, потом и свакоме појединачно. Говорио је гласом који је био превише висок за човека тако горостасне грађе, а његове су мисли биле савршено прецизне и јасне, док су реченице биле кратке и одмерене. Када је остао насамо са мном, најпре је преиспитао мој професионални кредибилитет, питањима о минулом раду, образовању, а нарочито о раду у „Самоуправи“. Када је окончан део разговора којим су испоштване друштвене конвенције, Птичар је говорио о потреби за продубљивањем система контрашпијунаже и политичкој тајној служби планираној за иностранство коју је стварао. Све време је изгледао као човек који се налази у великој журби, што беше још једна сличност са Прокићем. Једи-

но што је разликовало њих двојицу било је то што је Птичар покушао и мене да надахне таквим расположењем, у чему је за кратко време и успео.

– Бићете део трочланог тима. То су људи које познајете. Чујем да сте били најбољи у ХанOVERу, госпођице Штајгмајер. Честитам – озбиљно је рекао и ја се поносно насмејам, са благим наклоном. – Од данас ћете радити дупле послове. Заправо, господин Прокић ме је упутио у то да сте изузетно добри у писању текстова, анализи, обликовању вести. Те вештине су нам сада потребне, али их свакако морате проширити. Но, о томе ћемо други пут, када буде било више времена. Допустићемо Вам да се мало одморите и привикнете на наш начин функционисања. Дакле, – Птичар се накашља и даље севајући ситним, птичјим очима – пре подне радићете у канцеларији која се бави ишчитавањем европских и светских новина до којих успевамо да дођемо. Касније, након саветовања са нашим службеницима у министарству за пропаганду, уметаћете чланке из нашег кабинета међу масу оних безначајних вести. Други део вашег ангажмана почињете по подне, после ручка, у канцеларији за математички одсек радио-безбедности. Тамо ћете радити у сектору за дешифровање. Заправо ћете се тада придуживати тиму са којим сте допутовали. Ваша група ће комуницирати директно са уредом генерала Тила. Наравно, не треба да Вам напомињем то да ћете на крају сваког радног дана издвајати по пола сата или сат времена како бисте саставили извештај, који ће бити достављан лично мени. О тим извештајима нећете ни са ким говорити. Пажњу треба посветити искључиво совјетској шпијунажи – он настави као да од мене није захтевао ништа неуобичајено, нити поверљиво. – Њихове активности појачане су овде, али и у Вашој земљи. Постоје индиције да све радио-станице Црвених шаљу сигнале у правцу једног центра. Чини се да су и Ивани³ постали опрезнији – коначно се и Птичар насмејао. – У последње време слали смо им искључиво тачне информације, морамо их мало опустити, а главни удар уследиће врло брзо. Ваша секција биће део операције „Црвена капела”. Бићете задужени искључиво за слање сигнала у Југославију – Птичар застаде и ја сам била сигурна да је уловио моју љутиту гримасу. Брзо се исправио, не попуштајући сопственом ауторитету. – Мислим на простор некадашње Југославије, разуме се.

Одмах сам прешла на ствар, желећи да још на почетку сарадње истакнем сопствену одговорност и озбиљност. – Каква је наша повезаност са људима на терену, у ствари са онима који ће физички пратити комунисте и црвене шпијуне?

Птичару се питање допало.

– Нама су циљ бандитске групе које добијају задатке – одговорио је категорично. – Поред тога, потребне су нам прецизне дојаве о кретању трупа на фронту, о правцима снабдевања, бројности, опремљености и мора-

---

³ Колоквијални назив којим су Немци у периоду Првог и Другог светског рата називали Русе.

лу Црвених. Наравно, ово говорим у контексту информација које се тичу фронта, међутим, када је у питању оно што Вас интересује – иронично рече – неопходно је стећи увид у њихове припреме за евентуалну контраофанзиву на Балкану. Према томе, дејства бандита и њихова координација са централном радио-станицом о којој Вам говорим од кључне је важности за спречавање диверзија и у Вашој отаџбини. Имате ли можда још питања или недоумица? – круто упита када је завршио излагање.

– Када ћу и на који начин Вама достављати извештаје?

– Радни дан код нас се завршава сат времена након поноћи – рече катерично. – Извештај од Вас преузимаће мој ађутант, тачно у 2.15 изјутра. То ће увек бити иста особа, тако да нема потребе да бринете. Као што видите, спаваћете веома мало, јер ваше јутарње обавезе почињу у 7.30 часова.

Радно време ми се нимало није допало, али се уздржах. – Да ли ћу контактирати са људима у Београду? – брзо упитах, желећи тако да отргнем мисли од чињенице да ћу наредних годину дана радити скоро непрестано.

– У те појединости ће Вас упутити у Вашем сектору службе, али сте свакако слободни да контактирате са људима из Србије за које сматрате да је потребно – љубазно рече и ја закључих да он мисли на породицу, пријатеље или родбину.

Осетила сам потребу да појасним питање. – Мислим на људе из службе која ме је овде послала?

– Свакако, госпођице Штајгмајер, са њима ћете комуницирати веома често. Верујте да ни Србија није потпуно смирена, иако нам Ваши безбедњаци то тако представљају. – Птичар се по други пут насмејао, али је врло брзо на лице вратио официрски озбиљан и оштар израз – Можда и сами у то верују. Ако је то све... – он благо повиси тон на крају и устаде.

Нисам се усудила да узвратим коментаром. Уосталом, предосећала сам да је Птичар у праву. Србија дефинитивно није била смирена, а чак и да јесте, професионална обазривост то није смела прихватити без резерве. Опрез, неповерљивост и стално напети инстинкти једине су гаранције неопходне снаге и потврда постојаности оперативца. Биле су то најважније лекције из Хановера, које никада нисам заборавила.

– Вечерас ћете сви присуствовати коктелу који приређује рајхсмаршал. Пре коктела, у осамнаест часова, имаћете свечану аудијенцију у његовој резиденцији. Биће то лепа формалност. Рајхсмаршал воли да парадире у својој раскоши – пакосно је добацио, а мени се то учинило као недвосмислена назнака контрадикторности и отворених ривалстава унутар служби Трећег рајха, на које ми је још у Београду Прокић отворено скренуо пажњу. Извештаји на којима је Птичар инсистирао и који ће одлазити лично њему посебно су наглашавали неповерење које влада унутар Зихерхајтсдинста.

Пред растанак, на моје изненађење, Птичар је показао и другу страну своје личности – ону академску и господствену. У тим гестовима, који су се

и касније понављали, као на длану су се видели његови префињени манири, које је, у то нисам сумњала, стекао у морнаричкој школи у Килу, где је започео успон младог немачког родољуба. Пажљивим покретом прстима, широм је отворио стаклени застор полице иза себе и у једном маху извукао две ствари, увијене у једнобојну фолију. Били су то унапред припремљени поклони за новајлије. Пружио ми их је и на први додир схватих да се ради о књигама.

– Не, немојте их отварати овде. Сачекајте док се сместите – рекао је, љубазно се осмехнувши, а ја сам га послушала. – Нека то остане вечна успомена на Ваш ангажман у мом уреду, а зашто да не и на мене лично. Волео бих да мисли које ћете пронаћи у њима постану Ваше животне смернице, а сазнања водичи ка Вашим будућим успесима. Остављају снажне печате на људске душе и умове. Уверићете се и сами у то када их проучите. Немојте никада калкулисати са циљевима које постављате. Нека увек буду највиши. Не допустите себи да Вас величина циља застраши – застао је на трен, свестан да је променио тему, истовремено извивши обрву изнад десног ока. Застао је, али је то потрајало само један часак, у којем ме је продорно погледао, раширених зеница, спутивши чело сасвим мало, онако како је само он умео и потом злослутно додао: – Једино чега треба да се чувате, госпођице, јесте оно што уследи након момента када остварите циљеве и одете толико високо да обичну светину не можете ни опазити. Тада ћете стећи много лажних пријатеља и искрених непријатеља. Верујте ми да су и једни и други подједнако опасни – завршио је усиљеним смешком и одвише меканим тоном, а ја сам била уверена у то да је био искрен и добронамеран. Начин на који ми је тако великодушно уделио савет показивао је како је сваку изговорену реч поткрепљивало неко опоро лично искуство, а ја тада схватих да је и загонетни Птичар, у ствари, само још један амбициозни обавештајац, кога брине само како да, у временима која не слуте на добро, очува позиције које је муком дограбио.

Баш као и др Прокић – помислила сам, не успевши да исконтролишем осмех, изазван мислима које су ме вратиле у времена када сам са њим сарађивала у „Самоуправи”.

Знатижеља изазвана неочекиваним поклоном од домаћина расла је у мени до граница нервне треперавости у шакама, али сам успела остати доследна ономе што је Птичар од мене тражио. На крају смо, уместо руковања, једно другом упутили дистанциране поздраве, испруживши десне шаке увис, након чега је он господствено наклонио лице у страну, па учтиво пошао за мном до врата, да ме испрати. Чини ми се да сам тек тада, на разстанку са њим, постала свесна да сам управо постала део гломазне организације која пружа заштиту, а заузврат очекује само једно – лојалност. Заправо, ја никада нисам занемаривала своју лојалност према отаџбини и Ђорђу Прокићу, али ме је ово претенциозно стављало под окриље идеје која је превази-

лазила мој дотадашњи свет. Постала сам део нечег великог и вредног – нечег што истовремено плени, надахњује и ослобађа. Знала сам да је тог момента моја обука завршена. Из Птичарове канцеларије изашла сам срећна и потпуно спремна да идеји подредим све што је преостало.

Чим сам закорачила у ходник стана који сам добила на коришћење за време које је требало да проведем у Берлину, нестрпљиво стргох фолију са књига које сам добила од новог шефа. Обе књиге писане су на немачком и обе су пробудиле у мени усхићење и жељу да што пре уроним у тајне које су исписане између тих тврдих корица са једноставном графиком и оскудним колоритом. Било је очигледно да су издавачима од естетике биле важније мисли и поруке које су аутори истицали у својим животним делима. Од Птичара сам на поклон добила дела: *Тако је говорио Заратустра* и *Моја борба*. Прво је било са његовом, а друго са личној посветом аутора. Да, Птичар је био у праву. Иако писани у два недодирљива временска оквира, ови радови постали су основ мојих животних принципа, уверења и модела живљења.

Касније истог дана, током свечаног пријема у резиденцији рајхсмаршала, коме су присуствовали и неки веома високи државни званичници, наставила сам да размишљам о човеку који није био присутан. Била сам сигурна да је његово одсуство имало значење. Све што има везе са оваквим церемонијама има неко значење. На таквим скуповима постојала су стриктна правила, етикеција и уштогљеност које су се морале строго поштовати: слушала сам када би неко говорио, притом сама причајући веома мало и одмерено, смешкала се приликом упознавања, а током разговора била учтиво одмерена и озбиљна. Пила сам сасвим мало, а од хране узимала тек толико да не повредим осећаје гостопримљивог домаћина, иако господин рајхсмаршал није штедео и био је баш онакав каквим га је Птичар представио у самој једној реченици.

Свечаност се одиграла у пољској вили рајхсмаршала, североисточно од Берлина, названој по његовој преминулој супрузи, Швеђанки Карин Геринг. Веома лепо и раскошно здање, намењено рајхсмаршаловим ловачким потребама, налазило се на месту бујне вегетације и пријатног северњачког ваздуха, смештено између језера Гросдолнер и Вускерс. Изграђена у шведском стилу, једносратна вила Каринхал је још са улаза наговештавала монументалну хладноћу и војнички прецизну уређеност. Пријем је организован у великом холу застртом дебелим теписима, са тешким намештајем и тамним гредама. Све је мирисало на чистоћу и блистало од угланчаности. Из просторије поред, сасвим тихо, са грамофонске плоче, чуле су се очаравајуће ноте непоновљивог Штрауса. Главни салон, у којем се касније домаћин обратио званицама, била је раскошно уређена просторија, са украшеним зи-

довима, а на столовима су стајале кристалне зделе са бисерима и разним драгоценостима, за које сам била сигурна да датирају из античких времена. Рајхсмаршал је био човек префињеног укуса и дубоких џепова. Уопште није чудно то што је управо он био главни финансијер и добављач средстава за финансирање партије. *Није случајности њо шито су ја називали „краљем црних берзи”*, помислила сам, сећајући се неког старог новинског чланка, у којем је неки злуради новинар писао о господину Херману Герингу.

Након што су се званице и агенти тајне службе окупили у салону, отворила су се двокрилна врата, иза којих се појавио домаћин, одевен у гиздаву маршалску униформу, са палицом коју је држао обема рукама и којом као да је покушавао сакрити изражајни стомак. Театрално је закорачио у салу са званицама, изазвавши тишину и пуну пажњу присутних. Херман Геринг био је човек који је у свакој прилици привлачио пажњу. Иако гојазан, поприлично задриглог лица и дебелог врата, он је својом појавом уливао поверење и ширио позитивну енергију. Без обзира на то што његов осмех није био нимало леп, чак ни симпатичан, за разлику од Птичаровог, он га је сјајно користио како би привлачио пажњу, притом, ниједног јединог тренутка не допустивши да ауторитет његове фигуре буде доведен у питање. Након уводних речи добродошлице, он је, попут вештих политичара, искористио прилику да одржи прави правцати митинг и хвалоспев, најпре немачкој авијацији, а потом безбедносним службама, у чији рад не да се само отворено мешао, већ је имао и директног учешћа у доношењу одлука. У монологу који је одржао те вечери пред агентима недвосмислено је нагласио своју врховну надлежност, истичући, притом, да су сви остали само део његовог оперативног штаба. То и није било далеко од реалног стања у коме су се налазиле службе безбедности Немачке, а конфузија њихове међусобне повезаности била је драматичнија од оне каквом ју је описао Прокић. Те вечери сазнала сам да је управо он, Херман Геринг, уз помоћ неких стручњака из редова морнарице, развио целокупни систем за контролу свих телефонских и телеграфских саопштења без изузетка. То је, у пракси, значило да је буквално сваки телефонски разговор на територијама које су биле под директном или посредном контролом Рајха могао бити пресретнут, прислушкиван, па чак и блокиран. Ипак, у свом говору он је највише пажње посветио проблему контрашпијунаже, подвлачећи да је *активности њоштив Црвених њриоритетив свих њриоритетива* – како се изразио. Рајхсмаршал је отворено говорио и о недостацима и слабостима у организацији обавештајних сервиса, као претходнице која мора трасирати пут контраобавештајцима и специјалним јединицама, на којима се убудуће мора радити. Нарочито је нагласио слабу контролу СД Аусленда, при чему је био прилично оштар. Тада сам дискретно разгледала лица присутних и покушала да откријем да ли се неко осећа прозваним. Било је очигледно Птичарово одсуство, јер се ова критика односила директно на његову инострану мрежу, у којој је рајхсмаршал уочавао

слабости. Као закључак, наметала се потреба Немачке да све обавештајне службе из иностранства – међу којима је дефинитивно била и служба Драгомира Јовановића, као и индиректно Ђорђа Прокића – чврсто интегришу у централну канцеларију у Берлину.

Након коктела, домаћин нас је примао у задњем делу виле Каринхал, преуређеном у канцеларију коју је само он користио. Током тих пар минута свечаности он је показао умерено интересовање за мој досадашњи рад, поставио ми је неколико формалних питања везаних за време које сам провела у ХанOVERу и на крају, уз срдачан осмех правог домаћина, пожелео ми успех у будућим заједничким пројектима. Чинило се да је господин рајхсмаршал у потпуности уверен у успех *Црвене кайеле* на дугорочном плану. На крају, сваки агент је, као знак његове личне пажње, добио на поклон кутију у којој се налазило уникатно оружје, са посветом и иницијалима НГ. Мој поклон био је златноцрни пиштољ кратке цеви, марке „Веста”, са блиставобелом дршком од чисте слоноваче, на којој је, изнад иницијала, био уклесан симбол Рајха. Уз пиштољ је ишла и кутија метака, са ручно резбареним радом исте симболике и иницијала.

Током зиме и пролећа 1942. године рат против совјетске тајне службе напредовао је задовољавајуће брзо. Месецима смо пецали црвене шпијуне и увек били корак испред. Брзи рат постајао је још бржи. Наши момци господствено су марширали непријатељском територијом на свим фронтима. Срца нас који смо из сивила трасирали пут *џанџерима* и Вермахту горела су попут земље коју су наше трупе остављале за собом где год би прошле. Пuteви европске слободе били су отворени.

Тим шифровано забележен као *Офинјер*, чији сам и ја била део, веома успешно је развио системе према којима смо релативно лако лоцирали радио-таласе Црвених, док је немачка мрежа прислушкивача олакшавала географско лоцирање бандитских група у унутрашњости. Захваљујући нама откривен је низ курирских путева за усмено преношење наредби и радио-станице инсталиране претежно уз западну границу Србије. Тим *Офинјер* до најситнијих појединости је усавршио емитовање обавештења која су сла-та црвенима, а они, сигурни у себе, најчешће нису ни били свесни превара. Кључна активност наших акција није била подметање лажних обавештења, како се чинило, већ откривање онога што је било предмет непријатељских интересовања. Од посебне користи било је разоткривање илегалне мреже коју су они поседовали у иностранству, конкретно у Београду. Тамо су обрађиване информације и потом, посебним шифрама, пренешене наредбе партизанским групама на периферији. На простору Србије њих је заиста било занемарљиво мало, након успешних акција током јесени 1941. године,

због чега су кретања усмерили према простору Босне и Херцеговине. Од тада је спашавање и склањање Срба из НДХ постао један од практичних приоритета владе Србије и њених служби задужених да трасирају практичну предност јединицама на терену.

Радио сигнал из Београда намерно смо пустили да неометано ради, како бисмо непрестано добијали првокласна сазнања о кретањима преосталих партизанских јединица. Током зимских месеци радио-центар у Београду био је скоро потпуно неактиван. Изузев устаљених јављања, није било ничега конкретног све до почетка априла, када је емитована порука која се загубила током преноса таман онолико да буде преслушана, а завршила је у околини Зворника. Повезаност овог сигнала са кретањем Десетог добровољачког одреда према Дрини, са задатком да изврши препад и преведе српске избеглице на слободну територију, био је довољан сигнал за сумњу да се спрема напад на добровољце у покрету.

Лично сам дојавила ову информацију и бојазан да се сигнал изгубио негде на потезу уз Дрину, између Челопека и Малог Зворника. Тај сигнал сам редовно контролисала све до једне априлске ноћи, када се дефинитивно изгубио. Веровала сам да је радио-станица уништена или тренутно искључена. Одлучила сам да одмах обавестим надлежне о овој промени.

На телефон у Прокићевој канцеларији, као и обично, јавила се Олга.

– Потребно је да обавестите полицију у том крају, јер постоји могућност да се нешто припрема.

– У том правцу се јутрос упутио Десети одред – мукло ми је одговорила и ја закључих да је све схватила и да неће бити потребе за другим објашњењима. – Тамо је у току акција извлачења избеглих цивила из НДХ. Они скотови не престају са зулумима – завршила је, а глас јој је дрхтао од напетости и узбуђења. – Надам се да ћемо стићи на време да их упозоримо – Олга је завршила и без поздрава ми залупила слушалицу.

– Ето, сада видите због чега је добро да се та радио-станица у Београду не уклони – обратила сам се свима, а то је у ствари био одговор на њихово раније инсистирање да се радио-станица заплени, а агенти који раде на њој похапсе.

Сви су ћутали и окренули се својим пословима када сам се склонила у страну. Цигарета ми је била неопходна, кад је већ алкохол забрањен у канцеларијама и у току радног времена. Без речи сам изашла на уску терасу коју смо користили за паузу и предах. Више ни о чему нисам могла размишљати, осим о томе да ли ћемо успети да извучемо те јадне људе из усташког обруча.

– Шта мислиш да о овоме извештимо Птичара? Упитала ме је Ангелина, изашавши на терасу са рукама обавијеним око себе због хладноће која јој није пријала. За разлику од мене, огрнуте у капут, лако пребачен преко рамена, она је изашла само у танкој кошуљи, без џемпера. Приметих да је узнемирена.

– Тешко је у овом тренутку доћи до њега – одвратила сам јој, наслућујући проблеме. Никада је нисам волела, а највише ми је код те жене сметала похлепна амбициозност, која није имала никакве етичке границе. – Ако сматраш да га можеш пронаћи и да се може још нешто учинити, ја немам ништа против – нисам сакрила цинизам, знајући да њу нимало не интересује оно што се дешава у отаџбини.

– Нон-стоп говоре о политичкој шпијунажи – промрмља Ангелина, изашавши сасвим на терасу, ближе мени, не обазирјући се на хладноћу – али чему информације о политичким активностима ако их нико не користи? Питала је више за себе, али сам је чула.

– Информација је сама по себи благо и никада не знаш до кога те може довести. То што оне које разоткривамо не хапсе и не убијају значи да могу одвести даље на линији мреже. Шта мислиш, где се налази крај „Црвене капеле“? – Ангелина ме је гледала бледо и учини ми се као да ме није ни слушала. Преварила сам се. – Чини ми се, драга, да „Црвена капела“ нема краја – одговорила је, не мењајући израз лица. – Изгледа да је крај Москва, Берија лично – сада се она насмеја, не верујући ни сама речима које је изговарала тоном који је наговештавао неумесну шалу.

Узвратила сам и пружила јој цигарету. Прихватила је, након краћег двоумљења. Обе смо пушиле, не гледајући једна другу.

– Тако је – потврдила сам – „Црвена капела“ нема краја. Шпијунажа је посао који се никада не завршава. Мењају се играчи и технике, али суштина остаје иста. Информација је благо, а брзина њеног протока право богатство. Сви они желе да знају више од других само како би тим знањем трговали међу собом, а ово што смо ми мало пре урадили зове се дејство. Нажалост, не зависи од нас, осим... – у том моменту сам одлучила да не допустим да се све заврши само на претпоставци којом би избеглице биле препуштене чистој срећи. Ипак се могло још нешто учинити.

Не довршивши цигарету, улетела сам у канцеларију. Брзо сам активирала радио-станицу и започела пренос порука. Ангелина уђе за мном, а када виде светлуцање осигурача преко кога се шаљу сигнали у централу НКВД-а она гласно подвикну, покушавајући да ме заустави у намери да се поиграм са нашим Црвеним друговима. Није то било први пут да неко из групе шаље лажне дојаве у Москву, али сам овога пута то учинила самостално, не консултујући се ни са ким. Ангелина ми грубо додирну раме. Био је толико снажан њен стисак да сам је морала одгурнути из све снаге од себе, како бих наставила да шаљем преносни сигнал.

– Ако овима из Москве најавим војну акцију у околини Зворника, на китим мало са бројем трупа и механизацијом, можда их могу приволети да то дојаве онима у Београду – говорила сам не скрећући поглед са њиховог шифрарника, који смо поседовали дуже од два месеца. – Ако су променили радио станицу или је преместили негде где ми не можемо одмах да је уло-

вимо дојавиће им да обуставе напад и наши ће успети без борбе да преузму избеглице.

– Све је под „ако”, Клара! – подвикивала је Ангелина, а када су схватили шта радим, прикључише јој се и остали. – Ова лудача шаље сигнале у Москву! Због овога ће нас најурити одавде, знаш да је стриктно наређење да се не...

– Не постоји наређење које је претежније од спасавања живота, људи. Уосталом, ако ово успе, напаковаћемо црвенима такву сачекушу да неће знати шта их је снашло – рекох јој и кажипрстом одлучно притиснух тастер последњи пут. Из груди ми излете уздах и осетих велико олакшање. Тек тада сам била сигурна да сам урадила све што је било до мене. – Готово! Сад још да сачекамо да се другови упецају.

– Клара, ово је тежак прекршај... – Ангелина опет не стиже да заврши мисао. – Није требало...

– Ма шта, бре, није требало, моји су – одбрусила сам јој, више је ни не гледајући. У том моменту ми се просто згадила. Поново сам подигла слушалицу и позвала у Прокићеву канцеларију.

– Ја у овоме нећу да учествујем! – Ангелина је наставила да виче, све док је покретом руке нисам зауставила, када сам добила одговор са друге стране телефонске жице.

– Олга, слушај ме – почела сам без увода. – Успела сам да пошаљем поруку која ће вероватно стићи до оне радио-станице у Београду. Наредила сам да обуставе све акције у рејону Зворника, јер се тамо окупљају и немачке трупе. Нека наши пошаљу један одред према бањи Ковиљачи и ширем окружењу. Дала сам им наређење да се тамо склоне до даљњег – Олга је покушала нешто да ми каже, али јој нисам дозволила. Није било времена за дуг разговор. – Не знам да ли ће се упецати и колико брзо, па зато нека, за сваки случај, једна група пође у сусрет Лаутнеру, као заштитница.

– Они су већ кренули, ја сам одмах реферисала и команда је обавештена – рекла ми је повисивши тон. Била је то тиха жена, коју никада до тада нисам чула да виче. Адреналин у мени је пламтео и вероватно нисам била ни свесна колико гласно и брзо причам. Концентрација ми, међутим, у таквим околностима никада није фалила. Напротив, мој фокус се појачавао и добро сам је разумела.

– Одлично! Нека ништа у томе не мењају, али нека одреди крену према бањи Ковиљачи. Ја не знам колико Црвених има тамо, али било би добро да ово схвате озбиљно. И још нешто, реци да се кућа у којој се налази она радио станица одмах обезбеди. Након акције мораће да нестане – спустила сам тон, свесна да се ово што сам учинила никако неће допасти мојим немачким шефовима. – Да ли си ме разумела?

Олга је потврдила, не постављајући питања. Тада сам се окренула према колегама из групе и даље не спуштајући слушалицу. Сви су били забезекнути, уплашени за своје позиције и бесни на мене.

– Ако се Црвени не упецају... – рекох – или наши одреагују касно, ја преузимам одговорност за ово. Реци му тако – сви су знали да мислим на Прокића. Спустила сам слушалицу и вратила се на терасу. Нисам више желела никога да видим, не док се све не оконча.

Тај априлски четвртак за мене је постао дан који као да се зауставио у времену. На сву срећу, бар нико од немачких шефова није постављао сувишна питања, нити се интересовао за самовољни поступак који сам починила тог дана. *Можда нису ни сазнали* – понадала сам се, мислећи да телефонски разговори које сам обавила са Олгом нису забележени и преслушавани. Знала сам да постоји мала вероватноћа за тако нешто. Немци су прислушкивали све, али мене није било брига. Урадила сам једино што је у датом моменту било исправно.

Сутрадан ујутру позвана сам на разговор код Птичара. Знала сам добро шта то значи, али сам психички била припремљена за оно што ме је чекало. Било је два после поноћи када је, по устаљеној пракси, у канцеларију ушао његов ађутант. Била сам сама у канцеларији на петом спрату зграде РСХА у Берлину и чекала.

– Нема извештаја за данас, тако реците свом претпостављеном – рекла сам му чим сам га угледала на вратима. – Лично ћу реферисати ако је толико неопходно, али сутра. Не осећам се добро, тако му реците – слагала сам, тоналитетом му стављајући до знања да нема времена за објашњавање.

У ствари, ја сам целе те ноћи очекивала позив из Београда. Узалуд, нико није позвао. Нико није ни приметио да сам до ујутру остала на послу. Нерве више нисам ни осећала. Само повремено би се јавили неугодни трнци, који, попут мравца, миле дуж коже и непријатно боцкају по неписаном реду, на сваких пар минута. Сама сам одлучила и сама ћу из овога изаћи, како год да се све завршило. Сигнал радио станице из Београда ћемо сигурно изгубити и сви ће бити љути због тога. Ипак, најважније је по коју цену, а она је била јако висока. *Заменијти ишљиви радио сићнал за животије хиљада људи не може бити лоше* – мислила сам у тренутку када је зазвонио телефон. Олга. *Коначно* – помислих, али сам се преварила. Слушала сам глас који је са супротне стране говорио и кратко потврђивала.

– Да, да, у реду је, добро – одговарала сам на немачком и исто поновила још најмање два пута. – Долазимо, у реду. Да, одмах, да.

Чим сам закорачила у канцеларију шефа Зихерхајтдниста осетих као да ме је посред лица лупио свеж пролећни ваздух. Несвесно, уместо у Птичара, погледала сам кроз широм отворен двокрилни прозор са моје леве стране. Канцеларија је сасвим сигурно проветравана читаве ноћи. Знала сам веома добро шта могу очекивати од круте машинерије, опредељене једино за откривање совјетских шпијунских мрежа. То што сам искористила позицију и могућности да олакшам евакуацију Срба из НДХ, заобилазећи процедуру и строга правила, супротно очекивањима, уливало ми је неопходну сигурност и снагу да обавим непријатни разговор који је предстојао. Тек након што ми се обратио, погледала сам у Птичарово лице и приметила очигледне знаке исцрпљености и неспавања. Вероватно је и он стекао исти утисак гледајући у мене.

– Сигуран сам да знате због чега Вас зовем, госпођице Клара Штајрмајер – почео је круто и формално, ословљавајући ме пуним именом и презименом све време, лактовима ослоњен на тамни радни сто, на коме су стајали педантно распоређени масивни црни регистратори, фасцикле и роковници са свастикама у угловима. Претпостављала сам да је издвојена фасцикла пред њим досије о мом досадашњем раду и то ме је на трен орасположило. – Прекршили сте устаљену процедуру и верујте ми да нисам ја у питању већ бисмо окончали сарадњу – рече без увијања још на почетку. – Него, изволите, седите – додаде, пружајући руку ка столици пред собом. Без речи, учинила сам шта је рекао. – Дакле, то што сте искористили радио-пријемник и радио-станицу – могао бих рећи и злоупотребили посао на коме сте ангажовани – само по себи је прекршај који не трпи оправдања, али добро... – наслонио се и одаљио столицу како би прекрстио дугачке ноге, па наставио – Нећемо сада о томе. У ствари, нећемо никада о томе. Верујем да сте задовољни оним што сте учинили – рече, па по први пут показа отворен прекор, након чега уследи дуго ћутање. Знала сам шта то значи и морала сам попустити. Одлучила сам да то покажем ћутећи. Чекала сам да он, као ауторитет, изнесе своје виђење ствари. – Радио-станицу у Београду више немамо. Специјална полиција и Гестапо, рано јутрос, ликвидирали су то упориште и контакт је пресечен. Ипак, није све изгубљено – неки од бандита ће сигурно проговорити. Морам Вам честитати, госпођице – Птичар изненада промени тон, па он из летаргичног и формалног постаде еуфоричан и присан више него што би се могло очекивати од СС официра са толиком количином моћи, коју је увек надмено користио до максимума.

Насмејох се у знак захвалности, али и даље се нисам усуђивала да ишта кажем, наслућујући иронију која је достизала зенит. Све што сам могла било је да достојанствено прихватим његову игру. Гледала сам одлучно то високо чело човека који је непомично седео преда мном и на њему угледала ситне

капи зноја како полако клизе са оног места одакле му се, према потиљку, увијају танке власи светлуцаво плаве косе. Неочекивано, мисли су ми одлутале у Прокићеву канцеларију и могла сам га замислити како се накашљава и разочарано ћути, јер је изгубио могућност да формира дипломатску испоставу у Берлину. Нисам знала да ли се и он љутио због моје одлуке, али ми није било ни важно. Сазнање да су добровољачки одреди без губитака спровели Србе на слободну територију и савладали партизанску чету чинило је да осетим олакшање и не придајем значај одлукама које ће уследити и које су ван мог домаћаја, упркос томе што ће, у то сам сасвим сигурна, бити донете на моју штету.

– Група бандита је савладана, не баш у Бањи Ковиљачи, како сте предвидели, него у околини тог места, ближе Лозници. Савладао их је мајор Јеличић. Клопка коју сте им поставили је успела и већина бандита је заробљена – Птичар као да ми је прочитао мисли и потврдио оно што сам наслућивала. Не одолах осмеху самопоштовања и поноса, али он се направи као да то није ни приметио. – Оно што, верујем, Вас највише занима јесте да ли су цивили извучени – Птичар застаде и насмеја се, одмахујући главом. – Хм, да. Након окршаја, капетан Лаутнер је успео да заштити колону избеглица и успешно их преведе на територију Србије.

Тада сам коначно одахнула и једва се суздржала да не прескочим радни сто који нас је раздвајао и снажно га загрлим.

– Да ли могу разговарати са Београдом? Питала сам га када сам се прибрала и примирила узбуркане живце.

– Разговараћете, будите без бриге. Него, шта ћемо ми сада, хм? Птичар ме је одмеравао испод ока. – Везе са станицом у Београду више нема – констатова.

Хајде да све ово заборавимо и да наставио са оним што имамо, хтедох му рећи, али се нисам усудила. Уштогљени Немац би то протумачио увредљивим, а Птичар дефинитивно није био човек који би могао разумети српски хумор. Одлучила сам да прећутим и добијем још мало на времену.

– Дакле, да чујем – наставио је – како да разрешимо ову ситуацију?

Нисам имала куд. Преиспитивао је мој кредибилитет за будући ангажман и морала сам се заузети за себе. – Ја немам намеру да Вам се правдам, господине обергрупенфиреру. Учинио сам то што сам учинила и на крају је испало онако како сам предвидела. Што се мог даљег ангажовања тиче, сами процените.

– Другачије нешто од Вас нисам ни очекивао – рече он након краћег ћутања, па се мало осмехну, али му очи остадоше иста енигма као и у тренутку када сам први пут ушла у његову канцеларију. – Наставићете да радите као и до сад – рече, па заћута, а ја у том кратком времену тишине помислих како ће он бити разуман и учинити баш оно што сам и сама сматрала исправним. Преварила сам се. – Остаћете у сектору за пропаганду, а група у којој сте до

сада радили биће службено угашена. Операција „Црвена капела” прелази у надлежност оперативе за Балкан. Знате, тај радио-центар у Београду је требао послужити као станица до Софије или Атине, одатле до Крима, а после можда и до Москве. Ко зна? Захваљујући вашем испаду, то никада нећемо сазнати – рече замишљено, погледа изгубљено негде у даљину. – Ви сте све то прекинули, ризикујући да спасете нешто што би се и без тог ризика можда могло спасити.

Истог часа хтедох да му одговорим, али ми он није допустио да изустим ни реч, халапљиво ме фиксирајући тим ситним плавим очима, које у трену постадоше мутно сивкасте и опасне. – Да се разумемо, ово није први прекинути ланац, али ја желим да створим оперативу која неће кидати везе, већ ону која ће и из најмањих могућности извучити највише. Дакле, остаћете у сектору за пропаганду, изгледа да је то Ваш највиши домет – Птичар постаде отворено арогантан, а последњу реченицу изговорио је желећи да ме понижи. Створио је ситуацију из које је требало да схватим како ми он, заправо, чини услугу тиме што ме оставља у Берлину.

Најбоље за мене би било да се вратим у Београд, али би то заувек затворило врата било каквом дипломатском ангажовању о којем је Прокић говорио. Била сам бесна, толико бесна и разјарена да ми се чинило да бих у том моменту могла сопственим рукама пресудити уображеном шпијуну, који је све више личио на паука са лицем грабљивице. Да, Птичар је и био права грабљивица – увек на ивици инстинкта, спреман да осети прилику или опасност, не устручавајући се да делује брзо и немилосрдно. То је радио и сада. Без бриге савести одбацивао је оно што му више није користило, а што је могло довести у опасност његову визију. Притом је бахато показивао да је најјачи и да о свему он одлучује.

– Оставићете сву документацију и опрему мом ађутанту – наредио је. – Он ће одмах поћи са Вама.

– Не добијају се ратови ако је оружје уперено само у једног непријатеља – на крају нисам одолела да му пре одласка не саспем у лице све што сам о њему мислила у том моменту. Учинила сам то том једном једином реченицом, која је све говорила, а он је то схватао. Понос, помешан са бесом и урођеном потребом за истеривањем правде, надвладали су у мени разумну процену, која је позивала на опрезност и прихватање закона силе која доживљава врхунац.

– Слободни сте – кроз зубе је процедио, готово не мичући уснама, док је несвесно гужвао ивицу неке хартије која се налазила на столу пред њим.

Без поздрава, напустила сам канцеларију, потом и зграду РСХА, са осећајем олакшања у грудима и осмехом на лицу.

Ленка

Током наредних месец и по дана два пута сам летела до Београда и назад. Први пут свега неколико дана након што сам добила отказ у Птичаровој служби. Била је то формална посета, коју су за мене организовали официри Команде СДК. Најпре сам присуствовала свечаној паради десетог добровољачког одреда, затим митингу на коме су говорили председник владе, генерал Милан Недић, командат Српског добровољачког корпуса, генерал Коста Мушици, професор Велибор Јонић, доктор Стеван Иванић и капетан Милош Војиновић Лаутнер, који ми је на крају свечаности уручио „Добровољачки крст“, у част заслуга током операције којом су спашени српски цивили из НДХ. Пре свечане церемоније интонирана је химна Србије. Оптимистичне речи пуниле су моје срце поносом, а очи сузама. Забранила сам им да потеку и покваре тренутак. Знала сам да сам учинила нешто велико, што је вредно сећања и поноса.

Током другог боравака у Србији, почетком јуна исте године, видела сам се само са Прокићем. Био је то састанак у строгој тајности, у облику наизглед неформалне шетње парком Калемегдана. Током обиласка тврђаве, Прокић је био ћутљив и резервисан, али не и незадовољан. Поновио је да би учинио исто да се нашао на мом месту и да не треба да бринем око тога. Испитивао је моје везе са немачким службеницима и официрима, али му, изгледа, нисам могла пружити задовољавајуће вести по тим питањима. Очекивао је нешто друго, нешто што је наслућивао, али није могао потврдити. Немци су били дистанцирани и строго пословни, а додира са неким високим функционерима није било. Поготово не након што сам премештена да обављам само послове подметања лажних вести. Обоје смо били свесни да смо назадовали због моје самовоље, али је тако морало да буде. Схватила сам да он ипак не одустаје од своје намере да створи дипломатску испоставу у Немачкој. И то ми је давало какву-такву наду да се нешто може учинити.

– Остаћеш још неко време у Берлину, бар још два месеца. Ако до тада не успеш да направиш контакт са неким ко би се заложио за неку дипломатску испоставу из Србије, макар конзулат, не вреди да губимо време. У том случају, наставићеш са радом из Београда, у мојој канцеларији – рекао је то са толиком сигурношћу, као да је само од њега зависио мој премештај.

Веровајно и јесте – помислила сам. Да он није утицао на оног уображеног Птичара – вероватно га молио или уценио неким старим задужењем – сигурно би ме одмах вратили у Београд.

– Шта су те научили на обуци? – Питао је нагло, скренувши са тема о потенцијалној дипломатији у Немачкој.

– Школовали су ме да све у животу преживим.

Прокићу се свидела моја самоувереност и то је отворено показао кривуљком на левој страни усана, који је лично на осмех.

– Лепо. Имаћу то у виду касније – рече. Ја тада нисам могла схватити да је био озбиљан поводом тога. Заправо ми није дао времена да о томе мислим, јер је одмах поставио ново, конкретније питање. – Од чега се састојала обука у ХанOVERу?

– Психофизички тренинзи – брзо сам одговорила. – Непрестано. Буквално није било реда: није се знало када се спава (углавном веома мало), када се једе, где се одлази и колико дуго се остаје. Време сам проводила у граду и у шумама. Научили су ме да преживим са тупим ножем неколико дана, по цичој зими.

– Да ли си приметила нешто сумњиво током обуке?

Ово питање ме је збунило. Да, све је било сумњиво и страно за мене, хтедох да кажем, али нисам. Знала сам да не мисли на обуку. – Шта сумњиво? – нисам знала на шта је тачно мислио, а најчудније је било то што се тек сада заинтересовао за мој боравак у кампу за обуку.

– Не знам... Свашта се говори у последње време, а људи нестају.

– Не знам ништа о томе. Ја сам све време боравила у кампу који је лично на касарну. У ствари је то била импровизирана касарна, испод неке срушене зграде. Важно је било да будемо безбедни од ноћних напада. Излазили смо на зимске тренинге сваки други дан. Између тога, вежбала сам рад на радио-станицама и рукописима. Имали смо једног официра задуженог за све. Никада нисам сазнала како се зове, нити одакле је.

– Није важно. Да ли је било некаквог практичног рада са техничким уређајима?

– Основних, да – одговорила сам брзо. – Неколико дана сам учила да разликујем радио-станице, да шаљем сигнале, мењам и прилагођавам шифре. Географска локација радио-станица је најбитнија, па смо се на томе задржавали веома дуго. Научила сам и Морзеву азбуку. У ХанOVERу су дани били изузетно дуги. Рад са документацијом био је најважнији, сви смо морали савладати технику „прерушавања”. Није у питању оно на шта ти мислиш. Они под „прерушавањем” подразумевају комплетну замену идентитета, целокупне личности – могућност да човек постане неко кога практично више нема.

Ту се Прокић тргну из учмалости, у коју је запао опијен пријатним поветарцем који је лелујао Калемегданом. – Ко су ти људи? Мислим на те којих нема – питао је окренувши се према мени, застајкујући.

– То може бити било ко, сасвим је свеједно, неко ко је преминуо, нестао, убијен...

– Логораш?

– Да – тихо сам потврдила – може бити било ко. Научила сам како да направим веродостојну фотографију, да променим мало лични опис и то је било довољно да постанеш неко други. Не можеш веровати како са свега пар трикова човек може изгледати потпуно другачије. За мушкарце је то још

лакше – дуга коса или кратка коса, бркови, брада, зулуфи – набрајала сам одушевљено. – Са женама је мало теже, али не неизводљиво. Научила сам да сместим фотографију на право место, да испишем нове генералије, адресе које год пожелиш, све. Дали су ми и опрему за то.

– Нестају људи, Ленка. Нестају сваког Божијег дана – поновио је забринуту, али ја нисам схватала разлог његове бојазни.

Шта ја се тиче чак и ако људи нестпају негде по Немачкој – нервозно помислих, али сам одустала да то изговорим, допустивши му да ми објасни на шта тачно мисли.

– Ја не знам како, ни где, нити због чега. Нико о томе не говори отворено, али се између редова то може наслутити. Нешто се спрема и морамо бити опрезни.

– Неке агенте они свесно убацују иза линија. Логично је да неко мора и нестати – рекла сам, покушавајући да пронађем објашњење његовој забринутости.

– Да, свакако, само... – он опет застаде, па пажљиво скину сако и пребацци га преко руке – ...бојим се да много тога раде иза кулиса, а волео бих да сазнам шта и због чега.

То је кључни разлог због чега сам остала у Берлину. Тада сам и дефинитивно схватила: Прокић је желео да будем његов шпијун међу Немцима. Али то је немогуће након онога са Птичарем, закључила сам и рекла му то без увијања. Он, међутим, као да није марио.

– Птичар не верује да је Србија смирена – наставила сам да му говорим све што сам сматрала важним, а да је имало неке везе са шефом РСХА.

– Он не верује никоме – одвратио је као да то већ зна и да му не смета. – Његов посао је да никоме не верује. Није требало да му се замераш, али сад – јеби га – шта је ту је. Што се Србије тиче, она је мирнија од већине земаља у Европи сада – др Прокић се насмеја. – Многима се то не свиђа – додаде задовољно, па након кратког ћутања поставио ми је ново питање. – Од када је он у Прагу да ли си добила неки сигнал, можда и отворену понуду, да се вратиш у активну шпијунажу?

Покушала сам да се присетим неког тренутка, али не, тога није било након што сам пребачена на подметање лажних вести у новинама. – Не, не радим ништа друго осим ишчитавања разних глупих новина и уметања текстова међу баналне вести. То су најчешће вести које не треба да личе на нешто што би се тицало било кога, али говоре много. На пример, уметнем по неку вест о томе како се нека жена отровала рибом са севера и како постоји опасност да се тровање прошири. Практично, то не значи ништа, али ако неко са севера прочита ту вест може у глави развити безброј теорија о циљаном тровању или избацивању отровних супстанци у том подручију. Не мора да значи, али по неколико таквих вести може одвући пажњу руских служби безбедности на нешто што не постоји – рекла сам, брзо схвативши

да Прокић врло добро познаје методе медијске манипулације. Учинило ми се као да он мислима полако одлази на неку сасвим другу страну.

– Значи да је он још увек тај који контролише службе безбедности и није склоњен, како се прича. У Прагу је сасвим сигурно како би ставио ситуацију под контролу – рече напоскон Прокић. – У супротном, неко би те барем анкетирао.

– Због чега ме држиш у Берлину? – питала сам директно, очекујући отворен одговор. Дуго сам наслућивала да је моје задржавање у Берлину било наменско и да се не ради о пословима подметања лажних вести и дојава, јер би то могао радити било ко. Претпостављала сам да је посреди нешто друго и желела сам да то једном и заувек разјаснимо.

– Желим да имам дипломатску испоставу у Немачкој – рекао је формално, затим се брзо исправио. – Заправо, то желе људи који управљају владом Србије. Ми морамо створити подлогу за будићи статус наше државе, а у окружењу постоје они које морамо уништити – Прокић је сада звучао немилосрдно и одлучно, али то не потраја дуго, након чега се вратио у исту летаргичну апатију, која је била збуњујућа и ружна.

– Има још нешто? – слутила сам да ми није баш све рекао.

– Да, има. Желим да будем информисан.

– О нечему посебно? – хтела сам да ми каже на шта конкретно морам обратити пажњу и какве информације очекује убудуће да добија од мене.

– Не, ништа посебно. Довољно је да мало одвојиш уво и рашириш очи. Не мора бити ништа специјално, али се потруди да памтиш све што ти делује сумњиво. Нешто се догађа – завршио је мистериозно, шешира натукнутог преко чела и са сакоом пресавијеним преко руке.

Наш разговор се на томе завршио и ја сам тог поподнева одлетела на траг за Берлин. Тамо ме је сачекало изненађење које је променило мој лични ангажман, а можда и читав ток рата.

Птичар је био на самрти.

Птичар

Никада није са сигурношћу потврђено ко су били виновници атентата на Птичара. На крају се све завршило на претпоставци да су организатори били чешки бандити, обучавани и плаћени из центара СОЕ у Лондону. Сви они су касније, након скривања у цркви, побијени, а са собом у смрт понели су тајну о убиству шефа РСХА. Мотив за његово убиство био је јасан: политика коју је спроводио у протекторату била је савршено успешна! Међутим, околности у којима је страдао нису биле сасвим расветљене ни касније, а из свега се могло наслутити да је страдао из два разлога: мржње других према њему и сопствене ароганције.

Наиме, он се градом, у који је отишао како би уништио чешки покрет отпора, возио у великом, отвореном „Мерцедесу”, без пратње и обезбеђења. Био је то његов начин да покаже неустрашивост и наметне неоспориву личну власт, не презајући ни од чега, па ни од саме смрти. Атентат се догодио када се враћао у Храдчане, његово пољско имање, недалеко од Прага. Тројица атентатора појавила су се изненада и засула га ватром док је аутомобил био у покрету. Када су припуцали, он је лично узвратио ватру, потом изашао из возила и неустрашиво појурио за убицама. Тек када је испод аута долетела ручна бомба Птичар беше савладан, али не и убијен. Охрабрен адресалином и урођеном храброшћу, он је, иако смртно рањен, наставио да трчи за бандитима, све док његово тело није савладао надљудски напор, који му је наметнуо фанатични ум. На улици је настао метеж, у који се и његов шофер укључио припуцавши, али је епилог свега била смрт само једног бандита у бекству. Било је узалуд, виновници атентата успели су да се спасу, бар за неко време, док је шеф РСХА остао да лежи у локви сопствене крви, на сред улице, са гелерима који су му поцепали тело.

Говорило се касније у Берлину како је Птичару прва у помоћ притекла нека жена, Чехиња, која је напустила свој стан и причврстила му рану. Истог дана је одведен у болницу на лечење, а сви врхунски доктори из Немачке послати су у Праг, како би га оставили у животу. Ипак, ране од гелера, направљених од противтенковског експлозива, озбиљно су оштетиле његове унутрашње органе и изазвале сепсу, која се брзо проширила. Седмог дана након атентата, у болници у Прагу, услед тровања и скоро уништене слезине, наступила је смрт, после дводневне коме у коју је претходно запао.

Посмртна церемонија, коју је организовао врх немачке владе, СС-а, војске и полиције, претворила се у величанствени скуп, чији ехо као да је остао заробљен у сваком наредном сутону који би пао на Берлин. Била је то жива церемонија испраћања хероја у Валхалу. Хиљаде буктиња уздигнутих високо славиле су Немачку и Птичаров удео у њеној величанствености. Његово тело најпре се налазило на свечаном одору у Прагу, потом је церемонијално и уз пратњу превезено у Берлин, у Палату у Вилхелмштрасе, где се налазила његова канцеларија, а потом на берлинско гробље. Комеморативна служба одржана је у канцеларији, где су највећи званичници Немачке одржали говоре, хвалећи његова дела, важност његовог рада и племените црте покојниковог карактера. Када је ковчег спуштен у земљу, завршена је једна ера. На врхунцу његове моћи узела га је судбина. Чак је и Канарис плакао на сахрани. Смрт „Човека гвоздена срца”, како су га у круговима немачких обавештајаца и високих званичника често називали, означила је крај његовог начина управљања службом која је одржавала велику безбедносну машинерију, а на којој је почивала сигурност Немачке. Птичар, човек који је неоспорно био сива еминенција Рајха, имао је утицај на развој обавештајне мреже и у извесној мери и на целокупан правац будуће политике

Рајха, имајући у виду важност добијених информација са терена и њихову анализу. Тако је Птичарова смрт била својеврсни замајац промени дипломатског курса Рајха, па су из сенке слободније почели иступати и представници, до тада бојажљивих, група спремних на компромисе и заговарали отпочињање преговора за мир. Једини живи подсетник на његов допринос борби остала је „Црвена капела”. Лов на руске шпијуне никада није престао.

Клара Штајгмајер

У новом руху РСХА, након Птичаровог убиства, за мене су се отвориле бројне могућности, између осталог и прилика да поново приступим безбедносном сектору. Нова команда на челу тајне службе све више се ослањала на систем који је до тада разрадио Абвер, са намером да се централизују све службе безбедности и унапреде њихови технички ресурси. До краја године уложено је много средстава у формирање неколико посебних сектора, у којима су запошљавани стручњаци из области чији се дијапазон ширио од научника до механичара. Знања која сам стекла у Хановеру била су савршена улазница за нову, напреднију Тајну службу и ја сам пред крај 1942. године запослена у сектору за фалсификовање легитимација, личних докумената, печата, пасоша и потписа.

Нисам успела да успоставим контакт са новим шефом РСХА, познатијим као Наследник, вероватно зато што се снажни Птичаров печат и облик РСХА није изгубио и што је већина запослених и даље осећала његово невидљиво присуство. Нисам одлазила на пријеме код њега, нити сам била део групних размена. Нови шеф, за разлику од старог, није практиковао присни церемонијал. Вероватно и сам свестан тежине положаја који је добио, Наследник је одлучио да његова прва заштита буде апсолутна недодирљивост. Тако, за разлику од Птичара, о новом шефу нисам имала прилике да чујем чак ни најосновнија обавештења. Нисам знала ни како он изгледа, где се налази његова канцеларија, чиме се бавио пре именованја на нови положај, ништа, изузев да је националсоцијалиста млађе генерације и есесовац. Први контакт са мном – службено и сувише немачки званично – са писменом најавом мом непосредном руководиоцу у служби за пропаганду, затим и личним доласком у моју канцеларију, направио је официр Абвера. Човек који је пренаглашено арогантан за једног обавештајца, али не и за Немца. Поручник Линднер био је прилично висок и снажно грађен мушкарац, уредан и педантан, са погледом испод скупљених већа, због којег је увек изгледао намрштено, незадовољно и љуто. Обавио је веома кратак уводни интервју, у коме ја нисам ни учествовала више од учтивих речи одобравања и потврђивања. Веома сажето и кратко је објаснио принципе рада, а то што сам Српкиња била је велика предност. Рутинско коришћење оба

писма, посебно ћириличног, убрзало би и олакшало фалсификовање документације агентима које је требало послати иза линије Источног фронта, неке и директно у Москву. СС официр је све завршавао директно, не залазећи у периферне појединости. Он није објашњавао детаље, подразумевајући да посао познајем довољно добро да самостално могу да радим „пре-рушавања“, „именовања“ и „исцељење пера“ – односно, жаргонског назива, фалсификовање рукописа. Он у томе није нимало погрешно. За неколико минута могла сам да фалсификујем сваки рукопис, који би могао преварити и искусне графолошке стручњаке.

– Наша служба више не практикује рад у два сектора, тога више неће бити – рекао је на крају, стављајући ми до знања да је прочитао мој досије. То је значило да он зна за самовољне одлуке које сам доносила, али је било очигледно да то неће представљати проблем мом будућем ангажману. Одахнула сам. – Сутра ујутру почињете, у супротном можете се већ вечерас вратити у Београд – рекао је, вадећи фасциклу из кожне торбе коју је са собом носио, затим је веома брзо из посебне преграде извукао уговор. – Радили бисте за нас као спољни сарадник. Због тога је Ваш уговор сачињен на годину дана, са могућношћу продужења, разуме се – завршио је круто и одмерено, као што је и говорио све време.

Сличан њринциј – помислила сам, присећајући се дана када сам почела да радим за Прокића.

– Дакле, вечерас путујем за Србију или ујутру долазим са потписаним уговором на ново радно место.

– Тако је – кратко је одговорио и већ у следећем моменту био је на ногама, исправљених леђа, у крутом, војничком ставу. – Довиђења, госпођице Искреновић, надам се да ћемо се поново срести. Од његових последњих речи ми се истог часа нешто окренуло у желуцу. Све до тог тренутка сам била уверена у то да ме у Берлину сви знају под мојим немачким именом, оним које је било уписано у пасошу. Ђорђе Прокић није имао своје људе у Немачкој преко којих би ме задржао. *Ко ме је њрејоручио Абверовцима?* – питала сам се. Обавештајци не воле Абверовце, сетила сам се да сам то негде чула. Они ходају на линији и никад се не зна на коју ће страну отићи. Размишљала сам брзо, али не стигох да ишта кажем, јер је препотентни Линднер већ напустио канцеларију. Гледала сам у залупљена врата и размишљала шта је паметно урадити. Најбоље би било да позовем канцеларију у Београду. То сам и учинила.

Одлука коју сам донела након саветовања са човеком којег сам једино могла називати својим шефом, а да то стварно и мислим, испоставила се прилично добром. Још пре истека једногодишњег уговора, поред посла који

сам обављала беспрекорно добро, не пробијајући рокове – што је Немцима било изузетно важно – успela сам да остварим и неколико конатаката са људима из Министарства иностраних послова Немачке. За њих сам, ради брзине и ефикасности приликом доношења одлука и прослеђивања наредби, фалсификовала потписе неких високих званичника. Моје вештине користили су чак и моји директни претпостављени, па и сам поручник Линднер, онда када су се морали прибавити потписи људи који су били одсутни. Заузврат, сви они прихватили би да ми учине понеку услугу. Чиновници из министарства спољних послова који су решавали све проблеме око курирских путовања чинили су веома мало, али за српску тајну дипломатију веома важан посао. Преко тих људи одлазиле су шифроване поруке у Београд. Наслућивала сам да људи из Абвера или Гестапоа читају те поруке, али су оне биле циљано веома личне и нису могле представљати опасност, док их је Прокић, када би дошле до њега, могао савршено тачно протумачити. Писма су одлазила на измишљене адресе, измишљених пријатеља и рођака, али су увек завршавале у кабинету Ђорђа Прокића. Биле су то кодирани поруке о закулисним преговорима које су поједине дипломате и обавештајци водили са супротним таборима. Најчешће се радило о платформама мировних споразума у будућности, новим политичким позиционирањима, потенцијалним могућностима и ограничењима, противљењима, сметњама и отвореним личним сукобима, који су се јављали између различитих сектора обавештајне машине Рајха. Централизација тајне службе још увек је била само идеја и потреба, коју су истицали поједини искусни обавештајни официри. Испоставило се да је Птичар био у праву када је говорио да је немогуће централизовати проток обавештења, јер свако нешто говори. Поготово је било тешко усагласити различито организоване институције и министарства која су директно имала утицаја на свет у сенци и подредити их јединственом аналитичком центру. Обавештења о фронту и политичкој шпијунажи у Немачкој и иностранству долазила су из Министарства спољних послова и Луфтвафеа, поред редовних извештаја агената Абвера и РСХА, док је као невидљива сенка изнад свих служби лебдело Министарство пропаганде, чија су се обавештења путем јавних гласила слала далеко изван граница Немачке и Европе. Било је немогуће координисати сва обавештења и користити их као здружени обавештајни материјал.

Испреплетеност обавештајних служби, у иначе перфектно организованом систему државне управе, мени је олакшавала приступ информацијама које су другима биле мање важне, а које је др Прокић користио као црвени тепих будућем министарству иностраних послова Србије. Најважније информације које је добијао од мене биле су оне које су се тикале Немачке политике према оним државама које су имале сличан статус као и Србија, са посебном пажњом на Балкан и његово блиско окружење. Тежи део ангажмана подразумевао је прилагођавање терена за Прокићев долазак у Берлин,

у својству дипломатског изасланика. Читав овај посао Прокић је спроводио сам и на своју руку, са прећутним одобрењем шефа специјалне полиције. Резултат моје тајне дипломатске активности имао је само спољни, курирски карактер, али је Прокић добијао информације које су му биле неопходне и које је могао благовремено и прецизно достављати влади Србије, заједно са својим проценама и захтевима. Оне су се искључиво тицале службених путовања у Немачку, која су се сводила на разматрања техничких питања везаних за подминистарство којим је руководио – односно Службу државне пропаганде за борбу против комунизма. Оно што је, међутим, било важно јесте то што је он током сваког одласка у Берлин са собом водио тим, који је био његова незванична делегација. Нас двоје се у Берлину никада нисмо видели, па тако моје заслуге око припрема његових састанака са челним људима у Немачкој никада нису откривене, како се моје присуство не би компромитовало у очима Немаца. Епилог наших напора на крају је био прилично успешан дипломатски подвиг владе која није ни поседовала министра за спољну политику. Тако је Ђорђе Прокић постао неформални министар дипломатије, конзул и амбасадор Србије у Немачкој.

Помешана средства тајног прибављања информација, стварање контаката и Прокићев вишемесечни рад на обнови неких познанстава из времена свог боравка у Француској, допринели су јачању политичке стабилности Србије на простору западног Балкана, неформалном истицању њеног сажимајућег карактера за будућност, те обнову и јачање старих пријатељских веза са Француском. Влада генерала Недића тада је још једном потврдила своју форму и циљеве као влада националног спаса. Садистичка, вештачка и на брзину оформљена, такозвана, Независна држава Хрватска није добила неопходно признање Вишијевске Француске, што је био подвиг који је Србију истакао као својеврсног регионалног лидера и легализовао борбу коју су више од годину дана војници СДК водили против Павелићевих усташа.

Као и током претходне активности, када су српски цивили пребачени на слободну територију, тако и овога пута моја улога остала је скривена под сивим велом професије, а моје име и заслуге никада нису убележени нити у један званични документ.

– Зла коб људи који раде под маскама и лажним именима уједно је и једини гарант могућем избављењу, госпођице Штајгмајер – рекао ми је поручник Линднер, гласом грубим и одмереним, карактеристичним за њега. Овога пута сам на том укоченом лицу по први пут опазила осмех. Иако усиљен, видело се на њему да је поручник био прилично симпатичан човек када се осмехне. Лице му је било некако опуштено, поглед благ, а очи, онако плаве са крупним црним зеницама, смирене и дискретне. За сво време

двогодишње сарадње ословљавао ме је именом које је писало у документи-ма, изузев дана када смо се упознали. Тада је желео да покаже како добро обавља свој посао и зна све о сарадницима који долазе споља. – Искрено, жао ми је што Вам не могу продужити уговор. Ваш ангажман био је целовит и користан – надовезао се, а ја сам га посматрала не постављајући питања. Добро сам знала да је из мојих погледа успевао да прочита низ недоумица које сам развила тог дана. – Не брините, ово нема везе са Вашим спољним ангажманом, да се тако изразим – сада се поручник и отворено осмехнуо, посматрајући ме из сенке коју је преко његових очију правио врх официрске шапке са црно-белим орлом и свастиком на средини. – Јакој Немачкој неопходан је стабилан Балкан и шта год Ви о томе мислили, ми знамо да једино Србија може бити гаранција тога. Нажалост, Немци сада, као и Ви Срби, морају бринути о себи. Да, да, због тога се враћате у Београд. Тамо сте потребнији, а мислим да и себи на тај начин повећавате шансе. Мени је још пре четири месеца стигао допис са молбом за Ваш премештај – његове речи ме погодише као хиљаду громава. – Тамо је формирана централна обавештајна служба. Обједињени су и централизовани сви сектори.

Изгледало је као да су сви били опијени идејом централизације обавештајних служби, али је мени и даље било чудно то што ме Прокић о томе није обавестио, поготово уколико је већ дуже време намеравао да и мене укључи у тај програм.

Убрзо је уследио одговор и на ову недоумицу, коју такође нисам изговорила наглас. – Ја сам одбио кршење наше процедуре. Био сам у праву – говорио је Линднер са приличном сигурношћу и оштрином у гласу. – Ваше ангажовање би се, да је другачија ситуација, свакако наставило код нас, овако... – он застаде скупивши усне – ...сигуран сам да уважени доктор Прокић зна шта ради. Уверен сам да ће искуства и знања која сте стекли код нас бити од користи и Вашој отаџбини.

Не проговарајући сам из његових руку преузела неколико листова, захфтаных у левом горњем углу. – Потребно је да ми потпишете ово. То је решење о одлуци да се Ваш досадашњи уговор не продужује. Унутра је и моје образложење. Можете га прочитати. У њему пише мање-више оно што сам Вам управо саопштио.

Ипак сам прочитала документ. То је део стандардне процедуре, на којој су инсистирали сви у Берлину и ја сам је се до краја држала. Ништа не потписуј док добро не промислиш. Претходно мораш све прочитати, некада и по неколико пута, говорио ми је Птичар. Читала сам и размишљала о томе како би он поступио у оваквој ситуацији, али сам то питање одмах одбацила. Да је он жив не бисмо ни запали у ову ситуацију. Рајнхард Хајдрих јесте био надобудни гад, али је знао свој посао боље од других. Након његове смрти је све и кренуло дођавола.

– Ова клаузула о забрани изласка из Немачке... – споменула сам, не подижући поглед са документа, па прочитах и кратку реченицу из уговора која се тицала спорне клаузуле – ...шта она значи? – питала сам.

– То је ради Ваше заштите – спремно је одговорио Линднер. – Једино наша служба пружа ту могућност. Практично, то значи да Клара Штајгмајер више не постоји и никада, чак ни у најгорем могућем сценарију, односно, ако би неко дошао у посед документације под тим именом, неће моћи да је повеже са Вама. Једино још Абвер размишља о будућности својих запослених – поносно рече на крају.

– Изволите... – рекох, а таман када сам намеравала да му поставим наредно питање официр Абвера ми одговори, као да је имао способност да чита мисли пре него што бих их наглас изговорила.

– У Берлину можете остати још највише недељу дана. Мада, с обзиром на то да ови не престају, мислим да би требало да се вратите што пре – он очима погледа увис, нагласивши да мисли на авионе који без престанка засипају престоницу Немачке бомбама. – Око превоза ће се побринути моја канцеларија, не брините. Довиђења, госпођице... – поручник није изговорио моје презиме. Осмехнуо се кратко, затим истог трена вратио свом лицу озбиљан израз, који сам до тада на њему једино и виђала. Поздравио ме је са укосо испруженом десном руком увис, окренуо се на петам и напустио просторију, треснувши снажно вратима при изласку.

Тада ми није остало ништа друго него да поступим по наређењу и вратим се у Србију. Знала сам да прилике на фронтима више не стоје добро и да је Линднер био у праву. Још од прошле године се шушкало о тајним, полудформалним разговорима о миру или бар о отпочињању званичних преговора. Међутим, како се чинило, тврда линија националсоцијалиста је и даље чврсто држала моћ одлучивања у својим круговима, а према њиховим резонима се увек морало ићи до краја. – Са комунистима, Јеврејима и њиховим слугама се не преговара – говорили су они којима су, како је време одмицало, преговори били потребнији. Иако сам сматрала да би преговарањем на највишем нивоу могло доћи до некаквог компромиса, макар куповања времена и проширења могућности за развој економије, од које је и рат у великој мери зависио, није било сврхе чак ни размислити о томе, поготово не покушавати било шта у том правцу. У Немачкој би тако нешто значило издају, а неки официри Абвера већ су били обележени сумњом, неки и стрељани због тога што су ступали у контакте са појединим представницима „савезника” и са њима, наводно, договарали мировне преговоре.

Када сам се вратила, Београд сам затекла у лошем стању. Цео град беше затрпан рушевинама, а атмосфера страха и притајеног дефетизма није се разликовала од оне у Берлину. Такође, као и у Немачкој, тврда линија патриота ни у Србији није разматрала опцију преговора са црвенима, док се таква могућност у смеру лондонског покрета у неколико наврата показала излиш-

ном, захваљујући нејединственисти њихове команде, теренској раштрканости и отвореним заступањем интереса који су се косили са потребама српског народа. Обавештења која су долазила са терена била су по својој суштини сагласна: фронтални напад на Србију очекује се из правца југоистока и спровешће га здружене снаге Црвене армије, Народно-отачаственог фронта и партизана окупљених широм некадашње Југославије. Питање које је висило у ваздуху било је оно које се тицало времена у коме се напад могао очекивати.

„ХОРИЗОНТ”

Плашим се, али не смрџи. Како дих када сам већ одавно мрџива? Смрџи доноси сџокој, џоџоџово када сами одлучимо када ћемо умрџи. Оно шџо ме џлаши јесџе џо да ме нико више неће чуџи, да нико неће сазнаџи како сам џобедила, а ја желим да вас научим како да најџеже иџре одиџраџе најдоље. Живоџ је џај који дели карџе, а ја сам иџрала џошџено. Моџла сам да дле-фирам и варам, али не, џо није у мом сџилу. Иџрала сам џрациозно џроџив џреџреденоџ делиоџа. Гледали смо се у очи. Свџрао је Шуберџи, а ја сам џлеса-ла. И сада чуџем дивну мелодиџу; осећај је сјајан. Не, на крају сам џа џобедила џеџовим карџама. Како? Осмехнула сам му се и извадила најјачу карџу – ону коју нам од малих ноџу сви забрањују: безосећајностџ! Учинила сам џо еле-џанџно, када нико није џледао, у џренуџику када ме је мој џроџивник, живоџи, сџџерао до блаџњаџе иџице џролазноџ. Да, налазила сам се на иџици руџеџи-не из које се нико не извуче. Али, еџо, ја сам се извукла само заџо шџо сам му се џркосно осмехнула. Баџила сам забрањену карџу, а са џом и све сџаро и неџоџредно – само да дих на крају џобедила. Сџалила сам изношену џарде-роду, унаказила некадашње лице и зџазила најрсло срце. Одбаџиџи сџаро значи сџварџи, а сџварџи значи џодеџивџи. Срећа, џомислићеџе. Слу-чајностџ? Ах, не. Иџре са живоџом немају везе са срећом, а на свеџу се нишџа не дешаџа случајно. Не, ја сам једностџавно џаџва, необџашњива врсџа, која је научила да увек џреживљаџа. Никада не иџнорџшем инџиџиџију и џлешем на џамном џлашџу неумирућеџ дива. Моја смрџи је моја џодега.

„Бої је мрїав” – узвикивао је мој филозоф. Било је узалуд. Само њонеко ја је слушао, реїки разумели. Ја сам уїїјала сваку њеїову мисао и увек оглазила даље. Даље од Зарайусїрине њеїине и њеїа самоїа. Оглазила сам до Анїи-хрїїа. Ако сїе мислили да је на їом їуїу мрачно, вараїе се. Тамо је све обасуїо божансївом које се одувек називало Сунце.

Али, ако је Бої мрїав, како їо да ја нису убили црвени? И како їо да национални їосїулаїи једне Срїкиње не леже на їравослављу? Ја ћу вас разрешиїи сумње. Чак и да не разумеїе врїоїлави ехо умної одраза који лелуја као на їовршини уздујале реке, моје речи осеїиїеїе у срцима као чежњу којој нисїе дорасли.

Црвени Боїа не удијају! Они ја їонишїавају, не їрихваїају њеїово їосїојање. Њихови резони не оглазе даље од изїлагнелих сїомака или незасиїої развраїа.

Да би неко дио мрїав, макар їо дио и Бої, он најїре мора їосїојаїи. Њеїа није удио ниједан човек, ниједан народ, ниїи некаква їруїа бесрамника. Он је удијен јер је исїунио своју сврху. Греше они који ја чувају живим и надају се новом Њеїовом доласку. Све на свеїу їромењиве је ћуди и облика, ја їако и народи, нације и їојединци. Хрїићансїво у основи бездушно їризива смрїи. Сваки їрави хрїићанин осућен је на смерно чекање їренуїка умирања у ономе шїо му је од Боїа даїо и їоїом исїо їако ишчекује оно чеїа нема, ниїи ће ја икада биїи: васкрсење!

Сїварање нової и живої је чврсїо укоїан сїуд вечиїе борбе на коме се їради и развија нација. Срби су кроз векове їрешили у їосїавци национа на ономе шїо је у времену їролазно: їравославље. Као да су они једини їравославни народ! Али, која је їо сврха? – їиїаїе се. Сврха је осїварена онда када су сїари боїови замењени једним, а из њеїа израсле, руку їод руку, државностї и нација. Да, Свеїосавље. Кулїи Немањїића и Видовдана, їде се све їако несрећно скончало. Сїварали су їи великани кулїове, државностї и меїафизичке основе за своје време. На несрећу, све їо имало је фаїалисїичку основу: самилосїи, самосажалење, їонизностї, їокорностї. Једном речју – сладосїи. Идеал који је осућен да несїане, да умре заједно са своїим божансївом и саможрївеничким їророком. Срби, умесїо шїо хрлїие да чуваїе оно умрло од соїсїивене сладосїи и безвоље за живоїом, боље би било да се уїиїаїе шїа ћеїе ви осїавиїи у наслеђе! Чување умрлої није довољно и не корисїи никоме. Или се зайиїаїие ово: шїа су їо славни Немањїићи їорушили да би сїворили соїсїивене кулїове? Не, їи ваши идоли нису марили за їрошлошћу, ниїи су јој се клањали. Срби мої и дугућеї времена їреше, јер се клањају самоїрокламованим свецима из їрошлосїи. Не мораїе их забодравиїи, али није људско їамїиїи. Људско је да руши и сївара. Клио ће зайамїиїи.

Најокоп, иза свега крије се једно ванвременско и ванземаљско клањање одбелом радину, који је у своје време позивао на комуно пре комуно, искајући да се цару додели цареву, народу народно, пријом јонишћавајући ојравдано јрисусиво цара у провинцији Јудеји! Из тога је произишло да је религија хришћанско-јавославна дога, изнад свих народа и нација, осим оној једној који је свуда и са сваким. У томе лежи замка јосћављена оним слепо верујућим фанатицима, који нису разумели да се нација не окуља на дожанском и неојилљивом. Најројив, нацији је јојредно оно што може додиривати, користијити и чему може служијити. Језик, јростор и државности гаранција су јосјојаности и дујовечности. Само на овим, јриродним елементима једној друштва обликују се и јрилајођавају јојреде целој национа.

– Бој је мрјав! – узвикивао је мој филозоф, али узалуд. Узалуд, Срди то никада нису схвајили. Њих убијају јредрасуде, збој којих увек осћају на марјини, осћављени у својој јайњи. Баш како налаже њихов Бој умирања. Узалуд је тако и сва њихова борба. Она не води сћварању новој и корисној. Она као свој циљ има изојачену самојадљиву јојреду да сачува Боја, оно што је већ мрјиво.

Ленка

Августа 1944. године позвана сам у канцеларију шефа, др Ђорђа Прокића, на састанак са њим и првим човеком ГОЦ-а. Сећам се добро да сам тог јутра, на путу до Прокићеве канцеларије у згради Владе, прочитала неки текст у „Новом времену”, који је наговештавао двоструку офанзиву савезничких трупа након искрцавања у Нормандији пре скоро три месеца. Текст је писан самоувереним стилем и дефинитивно је био заснован на чињеницама, али неодређен и прилично штур. Било је у њему претенциозности, коју сам, захваљујући искуству у прављењу лажних вести, лако препознала. Иако се није тицао српске позиције, изазвао је у мом желуцу осећај мучнине, који наговештава да ће се нешто лоше догодити. И догодило се. Преместили су ме у Ниш. Тада сам први пут чула за операцију „Хоризонт”. Официр који ме је сачекао заједно са др Прокићем звао се као и он, Ђорђе. Његово презиме било је Ђосић. Радило се о шефу оперативе ГОЦ-а. Задатак који сам добила од њих двојице био је да покренем операцију „Хоризонт”. Састанак са њима је трајао дуго и тада сам сазнала да се увећало ради на реорганизацији обавештајног сектора и да је основни циљ службе био сачувати оперативу за дејство које ће уследити након што Црвени ударе на Србију. Требало је да се у Нишу повежем са Болничарем, односно мајором Теодоровићем, који је поседовао некакву личну обавештајну мрежу, која је до тада радила на југу Србије и у иностранству. Искусства из Немачке и стечене графолошке вештине кандидовале су ме за овај деликатан задатак, који је требало обавити

у строгој тајности. Конкретно, мој посао био је да Болничаревим агентима заменим идентитете и удахнем им нове животе, пре него што их отпустим да се инфилтрирају међу људе, где ће, попут правих спавача, сачекати моме-нат да нападну непријатељску унутрашњу оперативу. За „Хоризонт” је било предређено свега две недеље и нисам имала избора. Др Прокић је инсистирао да ја будем особа која ће то обавити и потом се изгубити без трага. То је значило да ће Ленка Искреновић морати да умре, како би неко други оживео уместо ње. Агенте са новим идентитетима требало је разместити на различите локације у Србији или ван ње. Њихове идентитете и боравишта бих једино ја знала. У томе је био кључ операције и због тога је Прокић одабрао мене. Желео је да преживим, а једино тако би биле предузете све неопходне мере за заштиту мог новог идентитета. Постала сам превише важна да би била и практично мртва. Тада то нисам схватила и све о чему сам размишљала била је двострука одговорност која ми је наметнута. „Хоризонт” се за мене издвојио као најтежи задатак који сам до тада имала и нисам била сигурна да ли могу поднети његов терет. Од тада је живац изнад мог левог ока почео да вибрира скоро сваког дана и никада није престао да ме опомиње и сећа на страх који сам тада осетила и који је постао моје друго ја. Сваки агент потенцијално је био веома важан, не само као појединац, већ као неко ко осим информација поседује и везе, лична познанства, способности и који је нада све само наш. Ово последње било је најважније. Нисам смела допустити да се провуче ниједан који се колеба или који већ сарађује са неким од супротних табора. Са таквима се морало завршавати брзо, али на сву срећу, за њих је био задужен Болничар. У нашем обавештајном сектору „Хоризонт” је постао приоритет зато што се одвијао ван немачке структуре. Био је то српски одговор на повлачење немачких трупа у унутрашњост Европе, чему смо већ тада сви сведочили. Одбрана Србије препуштена је српским трупама, док су Немци остали тек онолико колико им је било потребно да задрже руски удар на Балкану, како би збили сопствене редове.

„Српски паук”, како су интерно називали Прокића, био је решен у томе да по сваку цену сачува оперативу, слично ономе што је урадио и 1941. Тада сам сазнала да је заправо он био неформални творац операције, која би, у његовом маниру, требало да буде изведена као обична формалност, а заправо би сачувала његову мрежу. Сличност са „Катафрактом” је била велика, само је посао био деликатнији и ризичнији него тада.

– Тебе сам изабрао за „Хоризонт” из два разлога – рекао ми је Прокић када смо остали сами. – Први је то што верујем да једино ти можеш извући бар неке од Болничаревих људи, па тако и „Самоуправу” одржати у животу. Што се тиче даљих планова о томе ћемо касније одлучивати, у зависности од развоја ситуације на терену. За сада не можемо планирати ништа дугорочно. Други разлог је то што желим да те склоним одавде. Видиш и сама да зликовци туку сваку ноћ. Почели су да гађају и цивилне објекте. То није слу-

чајно. Када се „Хоризонт” заврши, како год да се заврши, ти ћеш променити идентитет, лични опис и место боравка. Остани у Србији, али по могућству негде где до сада никада ниси била. Велика је вероватноћа да се више никада нећемо видети.

Посумњала сам да ће се све обавити мимо Централе и он ми је то потврдио. Познавала сам Прокића довољно дуго да бих разумела и оно што он не изговори. Притом је само помињање Болничара значило заобилажење редовне процедуре и институција. То су већ и врапци на гранама знали о њему.

На расстанку, Прокић се смешкао. Његов осмех увек је значио да поседује неког аса у рукаву и ја се осетих сигурно. Како је само добар блефер био.

Последњи пут др Ђорђа Прокића видела сам дан након заједничког састанка са њим и потпуковником Ђосићем. Ноћ пре тог сусрета спавала сам мало и лоше. Преврнула сам у глави ко зна колико пута све што сам тог дана сазнала и што сам, на основу тога, наслућивала да би се могло догодити у будућности. Испоставило се да у зла времена ништа није могуће предвидети. Од тада као да ми је невидљива карма наплаћивала неке старе дугове или ме припремала за будуће награде. Све се почело одвијати брзо, као по провиђењима богова, али на моју срећу, понешто се догодило и по плану Ђорђа Прокића, који је он сковао само за мене.

Пре него што сам пошла за Ниш, нас двоје смо ручали заједно у ресторани „Коноба”. Био је то мали рибљи ресторан, завучен у улици иза железничке станице, у коме се јела најбоља пастрмка на жару са преливом од маслаца и белог вина. Нашу малу свечаност поводом расстанка залили смо боцом од пола литре војвођанског Шардонеа и јаким црним кафама. Разговарали смо о послу који предстоји. Др Прокић је причао о Болничару и операцији „Хоризонт”. Искористио је прилику да ме упутује у низ неформалних појединости, које су ми касније олакшале посао у Нишу. Такође, рекао ми је да су у влади сви били презадовољни мојим досадашњим радом. Према његовим речима, моји текстови су били одлични, процене извршене, а предвиђања објективна. Наводно бих ја, да ситуација није овако напета и да се држава не бори за голи опстанак, већ била амбасадорка у иностранству или специјална изасланица министра дипломатије. Похвале су ми пријале, али им нисам придавала узалудну важност.

– Чему онда све ово у Нишу? – изланула сам се. Прокић је ћутао и мљакао парче пите. – Због чега ме шаљу на задатак након којег више нико неће ни чути за мене? – наставила сам нервозно. Нисам желела да путујем у Ниш и била сам љута на њега тог дана. – Ако сам способна за најважније послове, зашто ме шаљу негде одакле се нећу вратити?

– У Ниш одлазиш на моје инсистирање – рекао је хладно. – Мало је фалило да тамо пошаљу неког другог.

– О, па, баш ти хвала – иронија је неконтролисано излетела из мене, а он се надмено правио као да је није ни чуо и само је суптилно наставио. – Искрено да ти кажем, „Хоризонт” у обавештајној и не доживљавају важним као ми у „Самоуправи”, али баш ме брига за то – брецнуо се. – Спашавање шпијунских дупета, ха. Ништа посебно, кажу они, али зато тако и пролазе, а ми... – застао је на трен и прочачкао зубе, потом лагано отпио гутљај вина – ...ми бар имамо шансе. Сви они сматрају да то треба да раде ови из полиције. Начелно су и у праву, али сам ја успео да их уверим да имам особу која би тај посао одрадила боље од тих уображених њушкала.

– Аха, значи теби треба да захвалим за то часно прогонство – унутрашњи немир ми није дозволио да одустанем од циничног тона.

– Тако је – одговорио ми је спремно, као да је желео да нагласи како цинизму међу нама нема места. – Мени ћеш и захвалити када за то дође време. Тамо се прави селекција за будућност. Него, нешто друго сам желео да ти дам – окренуо се и из унутрашњег цепа сакоа, који му је висео преко наслона столице на којој је седео, извадио је коверат. Унутра се налазио пасош са мојом сликом, која је, додуше, била мутна и нејасна. Испод слике писало је Петра Микановић.

– Шта ће ми ово?

– Злу не требало. Схвати то као бонус, као паркирани ауто, који те спремно чека за бег – рекао је. – Може бити врло користан ако затреба, а поврх тога штеди много времена. Поклон од Службе – рече, па ме почастии још једним усиљеним осмехом.

Знала сам да је поклон заправо знак његове пажње и бригае. Био је уплашен, враг ће га знати колико, а то се све јасније видело на његовом лицу како се час мог одласка ближио.

– Зашто толико бринеш о мени? – питала сам док сам враћала пасош у коверат, који сам брзо спустила у торбу. Осетила сам како ми телом подилазе жмарци, а место између обрве и капка левог ока све брже подрхтава. Игра обавештајаца из удубности канцеларије Службе државне пропаганде за борбу против комунизма је једна ствар, а ово што сада Прокић ради очигледно је опасно.

– Најпре због тога што желим да останеш жива и да једног дана све ово оставиш далеко иза себе... – застао је посматрајући ме спуштених наочара на врх носа. – Мало и зато што се осећам кривим због свега овога.

– Кривим?

– Да, Ленка, кривим. Сматрам себе одговорним зато што сам те увукао у све ово – изненада се замислио, загледан негде у даљину иза мене. Ћутао је неко време, изгледајући као човек који је мислима одлутао ко зна где. – Сећам те се када си дошла на први разговор код мене, још у *Самоуправи*. Млада, једноставно одевена у двобојну хаљину, са коврџама које никако ниси успевала да смириш. Наивна и интелигентна девојка из унутрашњости. Подсетила си

ме на мене у твојим годинама. Жељна да успе и заувек напусти место у коме је рођена и које је гуши, зар не?

Потврдила сам осмехом.

– Желела си посао и ја сам ти тада учинио услугу, ни не знајући да ли уопште умеш да пишеш. Уливала си ми поверење и допала си ми се. Тада ми је то било довољно. Да си бар била лоша у послу или да се све на томе завршило. Судбина, јеби га – псовка непланирано излете из њега. – Испоставило се да си могла служити отаџбини много више од писања текстова једном недељно. Само... – поново застаде, али се брзо прибра и енергично заврши – изгледа да ни ти ни ја нисмо дорасли мукама које нам је отаџбина наменила.

– Због тога сад морам у Ниш. Зато ме тераш да бежим, је л' тако? Зато што нисам дорасла борби која предстоји? – осетила сам се прилично разочарано и увређено.

Прокић је ћутао, а за мене је то значило само једно – признање.

– Када бих могао да вратим време не бих те ни враћао у Београд. Могла си једноставно да останеш у селу, да се удаш, родиш децу, можда и да пронађеш неки нормалан посао... а сад... јеби га. Могу само да се кајем због тога и због много чега другог што сам у животу могао да урадим, а нисам и ... – застаде сетно загледан у ивицу стола, а мени се учини као да сваког трена може заплакати. Руке су му дрхтале, а очи постајале мутније. – Сада желим да бар неко остане – рече прибравши се. – Док има неког, можемо се усправити, макар за сто, за двеста година.

Схватила сам да Прокић и последње атоме снаге улаже у борбу, али не у ову сада. Њу је изгледа сматрао изгубљеном, а његове речи чиниле су ми се прилично личним и тек тада сам наслутила колико је било снажно и дубоко његово осећање привржености коју је осећао према мени.

Последњим речима успео је да изазове у мени осећај подрхтавања, који пробуди необјашњиву потребу да га загрлим. Али сам од тога одустала, свесно усмеривши мисли на позиције које су очигледно биле лошије него што се говорило. Зар је ово могуће? Нисам могла поверовати у то да у Обавештајној знају да је све изгубљено. Зашто онда то крију и зашто нико то не каже отворено? Не, не, он само жели да склони своју групу у заветрину, као '41. Због тога ме шаље у Ниш код Болничара. Тамо ће се поставити линија фронта и агенти које будемо склонили направити диверзије, убациће се међу црвене и одатле слати обавештења. Мисли су ми биле брзе, али ни сама нисам знала може ли се веровати у то што ми се врзмало по глави или су то биле само жеље, умишљаји изазвани страховима од пораза и смрти, које је он у мени пробудио.

– Сматрам да ти то заслужијеш, тако да... – наставио је Прокић након кратке паузе, а његов осмех ме је, више од изговорених речи, вратио у реалност и пробудио снагу, потребнију него икада пре. – Схвати одлазак у Ниш као привилегију, поклон за растанак од мене. Верујем да ће ти се допасти.

Бутала сам, а он је наставио да говори о ономе што ће ме сачекати у Нишу. Причао је, али га је више нисам слушала, поготово не са пажњом коју је он очекивао. Ионако се на крају све сводило на једно: уради онако како те буде саветовао Болничар. Тек по неком успутном упадицом или куртуоазним потврђивањем показивала сам физичку присутност и ништа више од тога. Све ми је већ било јасно и само сам чекала час када ћу кренути. Постало ми је мука, не због његове приче, нити због хране, већ због онога што предстоји: растанак. Није у питању био растанак са шефом и пријатељем, нити са послом који сам обављала. Не, мислила сам о растанку са животом који сам до тада створила за себе и који ми се допадао. Нисам желела да размишљам о томе како ће се ускоро све променити, али су мисли саме долазиле, као олуја коју ни богови не могу спречити.

На крају, није било пољупца за растанак. На растанцима се не љуби, јер тај пољубац најављује несрећу. Због тога, он само подиже руку као да ће махнути, гледајући ме док сам одлазила корацима уназад. Иако смо обоје знали да је време растанку, чинило се да сам отишла изненада. Нисмо се достојно ни поздравили. Испало је да сам га на крају само војнички поздрвила, окренула се на петам и кроз пар тренутака нестала у гужви на путу ка перонима.

Отишла сам од њега без последњег загрљаја. Нисмо се чак ни руковали. Гледао ме је како ходам вукући за собом гломазни жути кофер и остао сам за столом у башти „Конобе”. Осећала сам његове погледе на себи, али се нисам окренула. Нисам имала снаге да га још једном погледам. Предосећала сам да је овога пута било другачије. Неки чудни осећај и неуморни трептаји очног живца непрестано су ми, као у инат, понављали да смо се тога дана видели последњи пут.

У тихо августовско предвечерје, када сам допутовала Ниш је увелико горео у пакленој врућини. Лето је било у зениту, па су и ноћи биле вреле, док су ваздухом трептеле ратна неизвесност и очај. Крај је био близу, а то што се Прокић zaloжио да баш мене пошаљу на овај задатак само је потврђивало важност онога што је требало да обавим. Грешке нису биле дозвољене, јер би биле прескупо плаћане. Упркос ризику, осећала сам се самоуверено и била сам сигурна у себе и своје вештине. Једино што ме је, на тренутке, колебало и изазивало зле мисли био је тај проклети трептај изнад ока, који се јављао с времена на време као опомена.

Каснила сам. Путовање се одужило и осећала сам се пар килограма теже од накупљене прашине и зноја. Сандале су ме убијале. Направиле су ми болне жуљеве, који су се толико упалили изнад пета да и сада могу осетити ту непријатну тежину у ногама. Унервозила сам се када сам схватила да касним

више од једног сата, а све што сам могла било је да се надам да је особа за везу била стрпљива. *Хоће ли ме Болничар лично дочекајти или ће послајти неког* – питала сам се разгледајући остатке рушевина које је оставило најскорије бомбардовање града, а у том моменту осетих нечије ужурбане кораке иза леђа. Инстинктивно сам успоравала, пажљиво откопчавајући каиш на торбици у којој се налазила „Веста”.

– Сестро, дај неки динар.

Нагло сам се окренула када зачух храпави женски глас. Иза мене гегала се Циганка, водећи са собом девојчицу, не старију од десетак година. Спустила сам кофер и погледала у дете. Девојчица је била лепа, тамног тена и распуштене црне косе, која се пресијавала под слаповима светлости који су долазили са ниских светиљки. Била је оскудно обучена и прљава, али се ипак насмејала, гледајући ме умилним, детињим погледом, који је, више него саосећајност или сажаљење, у мени изазвао дубоку тугу. Ту тугу човек вероватно носи у себи и она се испољава приликом ретких момената у животу, када нечија ничим изазвана патња истрчи пред очи, као што је то била ова девојчица, која се, наизглед ниоткуда, створила преда мном. Ћутке сам пружио новац Циганки, не престајући да гледам у девојчицу.

– Жива била сестро, дај да ти погледам у длан – рекла је Циганка и без претходног одобрења ме повукла за руку. Покушах да се отгрнем тог грубог стиска. Безуспешно, Циганка ме је чврсто држала за зглоб. – Ооо, па ја теби видим неку мушку линију, сестро – рекла је кикотавим, али и даље грубо храпавим гласом.

– Немој, дала сам ти новац и сада иди – одбрусила сам, покушавајући да се отгрнем.

– Сестро, па ти изгледа баш имаш среће. Дошла си код њега је ли? – Циганка се смејала док ме је необично оштрим погледом, попут змије отровнице, фиксирала право у очи и ја остадох да је слушам као хипнотисана. – Даа, дааа, зато си ти тако лепа, за њега – насмејала се, откривши потамнеле и проређене зубе. Изгледала је застрашујуће, попут неке мрачне слутње или предсказања у ноћи које слуги на најгоре. – Он те чека, ал’ пожури, пожури – рекла је пророчким гласом, одмахујући главом, лагано попуштајући стисак. Сасвим неприметно ставила ми је на длан нешто хладно, затим ми снажно стиснула шаку у песницу. Био је то кључ са урезаним бројем 11. – Ајде, ајде иди сад. Иди, иди. Он је у „Европу”, чека те – рекла је тихо, са призвучком опасности и тада схватих да је Циганка у ствари веза са Болничарем. – Само да знаш, та линија је кратка, сувише кратка, сестрооо – отегла је последњу реч, оборивши главу, згрбављена скоро до земље. – Немаш много времена, пожури, пожури – поновила је хватајући девојчицу за руку и вукући је ка супротној страни, према рушевинама.

Нишке улице су биле празне. Пожурила сам према хотелу у којем је требало да се нађем са особом задуженом за моју безбедност током Операције „Хоризонт”. Тек када се сутон полако спустио, из правца Нишаве осетила сам благи поветарац, који је, осим свежине, доносио благи мирис реке. На тренутак сам заборавила непријатни сусрет на станици и удахнувши треперави летњи ваздух уживала сам у шетњи. Упркос лошим осећајима, боловима у рукама и раменима, умору и напетости, Ниш ми се одмах допао. Био је то лепо уређен, тих јужњачки град, који је одисао шармом и чинио се истинском престоницом лепе српске културе, са анахроним турским одсјајем. Улице су простране, дућани начичкани један до другог, а централни трг крајсио је прелепи споменик ослободиоцима Ниша, сачињен од црног мермера, свечано откривен и освештан пре седам година, на Видовдан, у присуству Његовог величанства кнеза Павла Карађорђевића. Пролазећи крај њега, на путу до хотела „Европа”, застала сам на кратко и пажљиво прочитала сажегу историју града, исписану на постаменту, украшеном рељефом јунака који су својим животима, чашћу и снагом бранили слободу отаџбине. Иза споменика, са друге стране Нишаве, простирала се тврђава, њене древне зидине и величанствена Стамбол капија. Замишљено посматрајући хоризонт изнад тврђаве, још тада сам Ниш осетила својим.

Одједном, налет ветра разбио је врелину летње ноћи, опоменувши ме да пожурим. Не, то није био пријатни летњи поветарац, већ ледени весник опасности, који је летео над градом скоро сваке ноћи и најављивао долазак „савезничких” бомбардера.

Хотел „Европа” налазио се у центру града, недалеко од главног трга и стајалишта за трамваје. Била је то једноспратна зграда са великом баштом и кафаном. Само што сам крочила у велики хол и запутила се ка рецепцији, муклу тишину пореметио је заглашујући звук војне сирене. Био је то знак присуства бомбардера на нишком небу, који је опомињао становнике на опасност од новог рушилачког напада на градску индустрију, војне и цивилне објекте.

Смушени и поприлично уплашени рецепционер посаветовао ме је да се, као и остали гости хотела, склоним у подрум и сачекам да опасност прође. Одбила сам га, гонећи сопствену храброст на површину, јер само тако се може успешно пркосити невидљивом непријатељу. Тако смо радили у Немачкој. Само несаломивом храброшћу може се прескочити нит која слабог и превазиђеног човека дели од моћног, оног каквом треба да стреми до судњег дана, натчовека. Иако ми је срце тулко као хиљаде топова, нисам устукнула пред страхом, који сам највише волела да побеђујем. Осећај пркоса сопственој смрти пружао ми је неопходни адреналински набој, једини који допушта да чврсто приграбимо највећу моћ коју човек може имати – моћ

над сопственим одлукама и делима. Нисам чекала. Одмах сам се запутила ка спрату, на коме су се налазиле собе. Соба број 11 била је откључана. Када сам то схватила било је касно. Машила сам се торбе у којој се налазила златноцрна „Веста” са белим рукохватом. Хотелска соба је била замрачена, а једино осветљење пружала је малена стона лампа на сточићу покрај тапациране масивне фотеље у углу, као знак да је неко унутра. Осветљавала је само делић собе танким тамноцрвеним снопом, који се пружао увис. Доминирао је јак мирис дувана са укусом ваниле. Знала сам да је неко унутра, али није било времена да реагујем.

– Касните – пресекао ме је одсечан мушки глас, а ја остадох да стојим у месту као укопана. Човек је убрзо упалио светло. Стајао је испред мене озбиљног лица, лежерно отпивши последњи гутљај тамножутог пића. Остала сам без даха пред њим. Од свега, као да сам видела само необично мирне очи у боји угља, којима ме је, чинило се, хипнотисао на први поглед. – Зовем се Дистерло – Владимир Дистерло – представио се, пружајући руку и ни на трен не скидајући поглед тим продорно светлуцавим очима са мог лица. На себи је носио испеглану, блиставобелу кошуљу са дугим рукавима, преко које су се налазили црни трегери и футрола са пиштољем. Био је то Маузер 96. Одмах сам препознала модел са фино резбареном дрвеном дршком, исписаном латиничним словима. Знала сам да испред мене стоји Болничар. Његова појава, став, мужеван глас и правилне црте лица чинили су га другачијим од мушкараца које сам до тада сретала. Нисам одмах могла проценити колико је тачно стар – можда због полумрака или због боје његове коже, која се белила испод црне косе, зачешљане према потиљку, са једва приметним белим праменовима са стране, као и танких бркова, који су се протезали изнад читаве дужине усана. Ти лепо обликовани, војнички бркови његовом лицу појачавали су израз строгаће, педантности и префињености. Покушала сам да му узвратим, али ми није допустио. Одмах је преузео улогу шефа и све што сам од његовог кавалерства видела те ноћи био је пољубац у руку и цигарета коју сам одбила. – Стрпљење је сада луксуз, а време илузија – рекао ми је, након што сам се невешто покушала извући на кашњење воза којим сам допutoвала.

Авиони су се чули све гласније, а њихово претеће фијукање кроз ветар мешало се са звуцима експлозија у даљини. Прве гранете су већ пале на периферију Ниша, у то није било сумње. Он, као и ја, није марио за опасност. Посматрали смо једно друго и сасвим сам сигурна да је и он размишљао о поверењу. Није подржавао лудост коју су назвали „Хоризонтом”, отворено ми је то признао. Пристао је само јер је у њу укључен др Прокић.

– Шпијуни никада не могу сачувати државу. Они су ту да служе и служиће било коме, само да би наставили да служе. То је њихова сврха – говорио је, а ја сам ћутала и слушала га, као хипнотисана његовом одлучношћу. – Али, нека им. Учинићу му још то и одлазим. Исто би требало и Ви да посту-

пите, госпођице. Обавите то због чега су Вас послали и одлазите некуд што даље. Ако их не зауставимо, биће боље да сами себи исписујемо судбине.

Удар гранате чуо се сасвим близу, а одсјај експлозије сада је осветлио читав хотел. Детонација је била толико снажна да се чинило као да се све око нас уздрмало. Нисам стигла да размишљам о његовој неповерљивости према онима које је др Прокић желео да раштрка широм Србије и смести их у заветрину. Све је личило на 1941, али је било опасније, јер сам овога пута лично била укључена у план за прерушавања. Болничар је наставио да говори. Чинио је то стабилно, као да около није обигравала смрт. *Усиео је* – помислила сам. Успео је да надвлада осредњост и уздигне се на место с којег светину посматрају најбољи. Нисам се плашила. Парирала сам му ставом и дрскошћу. Јасно сам му ставила до знања да бекство није опција. Променићу станиште, али им нећу допустити да ме надмудре – рекла сам му, па по први пут видела на њему осмех који није скривао задовољство. Није се дуго задржао са мном те ноћи. Заправо је само желео да ме упозна и убрза ствари. Он је био строг и професионалан, а ја сам га гледала, слушала и упијала сваку његову реч. За два дана требало је да почнем са заменама идентитета агента које надлежни буду одредили, а надлежни су били они који су управљали градом: Гестапо и СДС. Завршну реч на крају је ипак имао он. Мој задатак био је да запамтим сва имена која ми буду дата на састанку са управником логора на Црвеном Крсту. Његов савет био је да се потрудим да их буде што мање. Поверење је постало привилегија, коју у очима Болничара нису више уживали ни сви његови агенти.

– Сутра увече упутићу Вас у детаље и обавестити Вас о времену када ће „Хоризонт” почети. Не брините, све ће се окончати брзо – рекао је на крају, сигуран у себе. Након кратког поздрава, напустио је собу, запутивши се у ноћ, праћен буком бомбардера и граната које су већ увелико запљускивале Ниш.

На крају, све се могло завршити другачије. Све би и било другачије да истог тренутка када је залупио врата за собом нисам пожелела да га поново видим. Близина смрти и злослутни одсјаји експлозија били су преслаби у односу на осећаје који су ме окупирали те ноћи. Од тада, никада нисам престала да размишљам о њему и начину на који ме је гледао. Читав свет је те ноћи горео, док је он тихо, на прстима, одлазио, остављајући за собом мирис ваниле свуда по соби. Никада га више нисам могла избрисати из сећања. *Такав човек ће усјећи у свему* – мислила сам тада. Њега ништа не може зауставити.

Наредног дана спавала сам дуже него обично. Упркос томе, пробудила сам се изморена предугим путовањем, звуцима авиона и експлозијама које су тресле град до пред зору. О нанетој штети нисам желела да размишљам,

али сам била сигурна да је огромна. Читавог дана, уместо о послу, ја сам размишљала о Владимиру. Чекала сам да ми јави време када ћу се састати са управницима града и потајно се надала томе да ће ми то лично саопштити. Осмехнула сам се када сам на рецепцији добила његову поруку. *Вечерас у осам код Стамбол капије*, писало је на цедуљи коју је рецепционер записао и предао ми је чим сам сишла на доручак. У потпису је стајало његово име и презиме: Владимир В. Дистерло. Необично је било то како једна обична ситница, чак и у зла времена, може поправити расположење и апетит.

Након окрепљујућег доручка, одлучила сам да искористим дан тако што ћу се упознати са градом. Упркос сунчаном и лепом дану, Ниш је изгледао суморно и тужно. Улице су биле празне, јер би већина људи, из страха, најчешће остајала у својим домовима преко целог дана. Напоље су излазили само они који су морали. Нишки дућани и кафане су радили по скраћеном радном времену, а купаца и посетилаца било је мало. Обишла сам места на којима се трговало и била заинтересована више за разговор него за куповину. Одмах сам упознала широку нишку душу. Непријатељске бомбе, иако су уливале страх и пометњу, нису могле потући карактеристичну јужњачку срдачност и широкогрудост Нишлија. Разговарала сам са трговцима у дућанима на главном градском тргу. Углавном су то биле једносратне чађаве зграде од опеке, са крововима на две воде, изграђене непосредно по ослобађању града од Турака. Све радње су биле сличне. Мирисале су на свеже зачине, кафу или дуван, а оне богатије на маслац, путер или уља. Претходне ноћи бомбардовали су град, цивилне објекте, а највише унутрашњост тврђаве. Сазнала сам то од мештана и било ми је чудно. Наводно, тамо се налазила војна опрема, механизација и муниција бранилаца града. У том моменту нисам знала прави разлог због којег је гађан брисани простор, обрастао коровом и шибљем, иза древних зидина. Тек касније сам закључила да је можда било у питању то што су наши непријатељи већ знали за нешто чега сам ја тек касније постала свесна.

У тачно договорено време, испред Стамбол капије, састала сам се са Владимиром. Чекао ме је елегантно одевен, у смеђем оделу преко светлоплаве кошуље, са изгланцим ципелама браон боје. Тек на сунчевом светлу јасно сам видела његову привлачну грађу, коју је истицала по мери скројена гардероба и струкирана кошуља, раскопчана за дугме више од прикладног. Та неочекивана лежерност на њему ми се допала, поготово дискретни комплимент који ми је упутио на почетку. Ћутали смо неко време и шетали уз обалу. Полако смо се упознавали. Говорили смо о прошлости и испоставило се да смо обоје све прижељкивали и планирали другачије. Судбина је желела да се у последњим мисијама спојимо. Још те ноћи сам предосетила да

ће то наше постати заувек. Нисам му то рекла, зато што су његове очи наговестиле обострану жељу. Допустила сам му да прича и да ме ћутке жели, као и ја њега. Ипак, било је то време када се морало мислити на будућност, а наша будућност била је „Хоризонт”. Владимир је заправо веровао у „Хоризонт”, али му он није био довољан. Размишљао је о ономе што ће остати иза „прерушених” шпијуна и то га је плашило. Обични људи, препуштени на милост и немилост Црвених. Они који су осмислили операцију за спас шпијуна били су спремни да оставе народ на ветрометини, да испашта за грехове које није починио. Заправо је једини грех тог народа духовни жиг, који му је по рођењу утиснут у душу. Схватила сам његове море, али није се могло другачије. Подигла сам поглед и на његовом лицу угледала пркос, иза кога се скривао човек пун врлина и љубави. Успела сам то да видим у њему и имала сам осећај као да га познајем читавог живота. Све што су људи о њему говорили биле су измишљотине или преувеличавања. Уколико је и учинио нешто лоше, била сам сигурна да је то урадио у складу са пословима које је обављао и из племенитих намера. Намера човека је најбитнија – некада битнија и од самог дела.

Владимир Дистерло ме је те вечери, док непријатеска авијација није почела да тресе нишки сутон, упозорио на људе са којима ћу се сретати наредних дана. Рекао је да се списак агената које треба склонити налази у згради команде логора и да је већ одлучено који су то људи. Човек за везу, коме је Владимир веровао, био је официр српске војске, пуковник Живота Јакшић. Његова тренутна функција била је начелник обавештајног сектора за југ Србије. Дуго ми је говорио о пуковнику, о њиховом ранијем познанству из Београда, из „М-одсека”, у коме су пре рата радили заједно. Он је био човек који је требало да ме повеже са људима из Канализације – Тако су звали онај замишљени простор у коме су лелујали желатинасти људи који добављају информације. Објаснио ми је да се ради о посебном сектору, сачињеном од неколико нивоа, не рачунајући онај његов, за који ни надлежни нису знали да постоји. Знала сам да мисли на Службу 11. Пуковник и немачки официри СС-а поседовали су информације о људима које је требало склонити. Практични део Операције „Хоризонт” он је препустио њима, свесно преузимајући другоразредну улогу, а једино што је од мене очекивао било је да му омогућим да прегледа спискове које од њих будем добила, пре него што покренем сопствене механизме за „прерушавање” агената. Људи са списка који је пуковник Јакшић требало да ми да поседовали су везе на највишим нивоима. Због тога су они били толико важни. Радило се о богатим индустријалцима, приватницима, адвокатима, људима са капиталом и везама које је требало користити. Ипак, Владимир је више волео да будем опрезна него ентузијастична када су они у питању. Међу њима је било и официра, који би, у случају нужде, могли своје услуге продати било коме. Једино у кога је могао имати пуно поверење били су прекаљени агенти његове Службе 11.

Преостало је свега њих неколико и требало је да их неприметно укључим у „Хоризонт” и склоним заједно са другима, без знања осталих. Владимир је постао сумњичав према свима, изузев према мени, а то је само зато што ме је послао Ђорђе Прокић. Моја најтежа обавеза је била памћење. Морала сам запамтити свако име и презиме, сваки надимак, бројеве и шифре, јер је изношење документације из логорског комплекса строго забрањено и само су немачки официри имали приступ комплетној документацији. Према Немцима је Владимир посебно био опрезан. Тада сам први пут чула за наредника Вернера Шульца. Звали су га Моткар, а Владимир ми је објаснио да му је тај надимак наденут због мотке коју је носио и користио је за успостављање реда и дисциплине међу логорашима. О њему и његовом вучијаку, од којег се није одвајао, причале су се свакакве приче, али их Владимир није потврдио и приписивао их је углавном лошем гласу и измишљотинама, које су долазиле од пуштених логораша. За њега је то био олош, који заслужује и много горе од свега што се о Моткару говори. Тамо су се налазили глупаци и србомрсци. Ови први заиста су веровали у то да је добро да сви народи и народности у Југославији буду једнаки. Нико од њих није могао прихватити чињеницу да Срби никада не могу бити народ, а поготово не народност. Срби су нација и то не било каква нација.

– Мало морген ће неко успети да изједначи Србина са неком потурицом, усташом или неким Македончићем – рекао је Владимир бесно.

Изузев њих, у логору на Црвеном крсту су се нашли и фанатици, револуционари, комуњаре које сањају дан када ће српској круни и народу урадити исто оно што су урадили руској царској породици, руској аристократији и Русима у целини. У таквим околностима, тај Моткар, ако је заиста био онакав каквим су га представљали, чинио нам је услугу. За разлику од наредника Шульца, командант града, капетан Винеке, био је човек сасвим другачијег профила. Шеф Гестапоа за Ниш и, према Владимировој процени, врло опасна зверка, од које се треба склањати. Саветовао ми је да, уколико неко од њих двојице затражи да на неком списку буде немачких имена, никако не пристајем и да обавезно пронађем начин да то безболно заобиђем. Њима се не треба замерати, али им не треба ни удовољавати. На сву срећу, искуства из Хановера и Берлина помогла су ми да боље од њега разумем немачки ум, па га зато и нисам послушала. Испоставило се да сам само због тога, на крају, када су се Црвени појавили, успела да сачувам неопходну предност.

– Да ли се твоје име налази на том списку? – питала сам га и додирнула му руку.

Застао је, а ја сам га и даље држала за руку, гледајући у врхове ципела, када се одједном и ниоткуда зачуо упозоравајући звук сирене и моментално пореметио први тренутак наше вечности. Упркос злослутном наговештају смрти, Владимир се зауставио, стао испред мене и, додирујући ми браду врховима прстију, затражио од мене да га погледам. Био ми је сасвим бли-

зу и ја у његовом држању видех стабилност. Његовим гласом доминирала је одлучност, речима су одзвањали правдољубивост и поштење, а све што се из његових очију могло прочитати беху недокучива сета и носталгична осећајност. Стајао је миран и сигуран у то да нам ни смрт са небеса не може прићи. Поседовао је буквално све што се од једног мушкарца очекује. Изгледао је као да не чује заглашујући звук сирене, који је постајао све ближи и гласнији. Очима смо играли танго и тада схватих да се заљубљујем у њега. Између нас више није било ничега, осим врелих осећаја који су букнули то вече и терали нас да идемо даље, корак по корак. Пољубио ме је, а ја, опијена пољупцем, привих се уз њега и то беше све што нам је било потребно да спремни дочекамо судбину.

Требало је проћи много година да схватим да је тај један тренутак обељио читав мој живот. Све пре и после њега стопило се у тај моменат када сам осетила живот. Никада ми ништа није могло заменити осећај врелине који сам осећала поред њега.

– Не могу нам ништа – тихо је прошапутао, не склањајући усне са мојих образа.

Дуго смо остали покрај реке. Ту, на истом месту, дочекали смо смирај летњег дана, не презајући од смрти која је лебдела изнад. Сирене су давно престале да завијају и ветар је почео да дува јаче. Био је то знак да су бомбардери близу. Тада је и Нишава постала претеће гласна и као да је све бржим таласима желела да нас натера да одемо са тог места. Са њим сам се осећала спокојно, упркос демонима који су ужурбано сенчили ведрину неба над древним Константиновим градом. Прва граната већ је пала и створила утисак као да је у том моменту осветлила северни део Ниша. Након ње још једна, па за њом наредна и, чинило се, тако у недоглед. Тукли су периферију, али је било питање тренутка када ће се обрушити и на стамбене просторе. Чинило се да ће Ниш те ноћи изгорети у пламену савезничких бомби.

– Ниси ми одговорио на питање – подсетила сам га између пољубаца.

– На које питање?

– Па, хоће ли и твог имена бити на том списку или не?

– Не знам, али би било штета да то не сазнамо. Дрхтиш, хајде да кренемо – рекао је, повукавши ме за руку.

Нисам желела да одем. – Дрхтим, али ме није страх – рекла сам му и обоје смо се смејали. – Не могу нам ништа, зар не?

И да, заиста нам нису могли ништа, јер смо нас двоје умели да од леденог ветра направимо најлепши тренутак и грациозно отплешемо танго смрти само за нас. Сат је журио напред, али нас ништа није могло померити са тог места. Знала сам, њега ништа не може зауставити. Коначно смо се пронашли.

Јутро наредног дана било је топло, а ја нисам желела да губим време, јер су вести са фронта биле узнемирујуће: Црвена и Отачествено-фронтонска армија биле су све ближе! Журећи на састанак са командантима Ниша, нисам имала времена да се информисем о штети коју је град претрпео у нападу претходне ноћи. Није било ни важно, јер се поводом тога више ништа није могло учинити, а за жаљење није било времена. Морала сам да мислим на преживеле и на себе. Састанак са челним људима града био је заказан за осам сати ујутру, у канацеларији управника нишког логора.

Зграда управе логора на Црвеном Крсту налазила се у истом дворишту као и хелије са логорашима. Логорски комплекс раније је био војни магацин коњичке касарне Краљевине Србије, потом Југославије, а затворску намену добио је након фомирања комесарске управе. У прво време служио је за смештај заробљеника, односно, бораца заробљених током Априлског рата, да би од јуна 1941. године Црвени Крст постао логор у коме су, поред затвореника, смештани политички агитатори, Јевреји, шпијуни, диверзанти и сви други непријатељи нових власти, а од напада на хотел „Парк” и обични грађани Ниша, као потенцијални „материјал” за одмазду, по квотама: сто за мртвог, педесет за рањеног немачког војника. Непосредну команду над логором спроводили су СС официри, односно, нишки шефови Гестапоа. Током последњих месеци рада логора, на месту непосредног команданта налазио се човек о коме ми је говорио Владимир: наредник Вернер Шулиц, познат по злогласном надимку Моткар. Обавештења о команданту, са којим сам се требала срести, уз језиви утисак који је логорско здање одавало још на улазу, провукло је хладноћу низ моју кичму, упркос врелини јужњачког јутра. Корачала сам одлучно и брзо. Иако сам носила цивилну гардеробу, потрудила сам се да не одударам од милитарног амбијента. Маслинастозелену кошуљу кратких рукава, са имитацијом еполета на раменима, закопчала сам до грла и причврстила је „Добровољачким крстом”. На ногама сам носила смеђе ципеле са високим штиклама, које су ме чиниле вишом и уливале ми неопходно самопоуздање.

Још када сам из даљине угледала зграду логора осетила сам прве капљице зноја на леђима. Биле су ледене и најављивале су осећај непријатности. Супротно очекивањима, место је било скучено и тихо, сушта супротност онога што сам виђала на Бањици. Двориште је било пространо, а логорски комплекс окружен двоструким редом бодљикаве жице и великим бетонским зидом околно. Објекат је поседовао два стражарска места, једно се налазило на главном улазу, а друго на супротној страни.

На улазу у комплекс логора дочекао ме је официр СДС-а. Беше то човек у средњим педесетим годинама, достојанственог, помало крутог и надменог држања, висок и елегантан. На себи је носио црну униформу преко блиставо беле кошуље, од које се видела само уштиркана крагна, чврсто затегнута

око врата, испод кравате тевет боје. Без обзира на врелину летњег јутра, он је на глави имао беретку са двоглавим намрштеним орлом. Покривала му је део чела, скривајући тако преки поглед испод сенке која је падала преко његових очију. Лице му је било глатко, црте оштре, а нос мало повијен и танак. Еполете на раменима сијале су му се на јутарњем сунцу, као и блистави прстен са дијамантским црвеним каменом и масивни златнобели сат, који униформа дугих рукава није прекривала. Да нисам знала у каквом се расулу налази војска СДС-а, лако бих се могла преварити и помислити да је човек са којим сам се срела лицем у лице официр у зениту. Посебну пажњу скренуле су ми његове ципеле. Увек сам обраћала пажњу на обућу мушкараца, а овај човек је на ногама имао плитке војничке ципеле, свеже угланчане квалитетним ималином.

– Добро јутро, госпођице. Пуковник Јакшић, Живота Јакшић – рекао је пруживши руку, пошто је одбацио и грубим стиском стопала згазио до пола изгорелу цигарету.

Узвратила сам љубазно, осетивши тренутно олакшање и пријатност. Одбио је да погледа моју документацију, чиме је недвосмислено указао поверење и поштовање. Знао је добро ко ме шаље и то му је било довољно. Прокићеве препоруке биле су сасвим довољне и, како ми се чини, отварале су сва врата у Нишу. Током кратког хода до зграде управе логора нисмо разговарали. Желела сам да што пре добијем све неопходне спискове и почнем са радом. Унапред сам знала куда треба да идем, јер ми је Владимир претходне ноћи до детаља објаснио изглед логора и ментални склоп људи са којима ћу сарађивати наредних дана. Без куцања сам ушла у канцеларију команданта логора, јер су врата била широм отворена, а одмах за мном ушао је и пуковник Јакшић. Канцеларија није била велика, као ни читав логорски комплекс. Одмах до двокрилног дрвеног прозора налазио се радни сто, за којим су седела двојица немачких официра у униформама СС-а, обојица у средњим годинама, витални, у пуној снази и кондицији, углађени, са кратко подшишаним фризурама, свеже избријаних лица, испегланих униформи и префињеног држања. Обојица су имали црне официрске блузе преко смеђих кошуља без кравата. Њихове вратове, уместо одевних предмета, поносно су красили гвоздени крстови, а леве руке беху им обавијене идентичним црним свастикама, уоквиреним белим круговима на црвеним подлогама. Унутрашњи зидови канцеларије били су двобојни и већим делом заклоњени високим орманима, у којима су се налазили регистратори распоређени по абецеди. Одмах сам запазила да је све беспрекорно сређено и чисто, што ме је навело да помислим како се ради о немачким досијеима, сличним онима које сам виђала у ХанOVERу и Берлину.

Када је пуковник Јакшић затворио врата за нама, угледала сам прелепог пса, великог, ухрањеног вучијака, који је мирно лежао поред ногу једног од официра за столом. Тада сам била сигурна који је од њих двојице Моткар.

Пас није био везан и ја инстинктивно застадох, посматрајући вучијака. Изгледао је опасно и крволочно, смеђ са финим и равномерно распоређеним црним шарамма, које су му се простирале од дна леђа, па све до њушке, из које су вирили влажни очњаци. Из тренутног стања обамрлости страхом повратио ме је пуковников храпав глас, којим ми је представио немачке официре: шефа Гестапоа – капетана Ериха Винекеа и управника логора, наредника Вернера Шульца. Обојица су само климали главама, а први од њих проговорио је наредник, формално, кратким речима добродошлице. Тада сам схватила да је он мој званични домаћин. Улога капетана била је надзорног карактера – закључила сам. Немци су волели протокол и форму.

Када смо сели, наредник је додирнуо пса по леђима, па ми је и њега представио.

– Ово је Берлин – рече мазећи вучијака, који је мирно лежао гледајући, исплаженог језика, у једну тачку, негде далеко пред собом. – Он ми је једини прави пријатељ. Биће веома тешко растати се од њега и препустити га некоме другом – сетно рече, али он, не очекујући овакав разговор, само климну главом надоле, затим неодређено скрену поглед некуд у страну. – Заправо, ја га никада нећу препустити никоме, макар и по цену живота. Пријатељи се никада не напуштају – говорио је, мазећи га целом шаком дуж леђа и изнад ушију.

– Леп је – учтиво рекох, посматрајући фиксиран псећи поглед, изгубљен у даљини. – Да ли Берлин има чин?

Наредник се тада благо додирну по бутини, а Берлин се истог тренутка усправи и предње шапе спусти на његово крило. Изгледао је још већи него док се налазио на поду и заиста је био прелеп, ухрањен и чист. Његове густе длаке блиставо су се пресијавале, сенчећи му витко, развијено тело. Пас је својим црним, крупним очима пријатељски посматрао Моткарево лице, док га је овај грлио, не скривајући љубав и приврженост. Више не обраћајући пажњу на људе у канцеларији, наредник се спусти ниже, до Берлинове њушке, па му прошапута на немачком како ће ускоро добити доручак, затим поче говорити о псу. Берлин је био поручник и заправо је имао већи чин од Моткара, са поносом је наредник говорио о пријатељу којег је добио пре четири године, током службовања у Чешкој, присећао се. Спомињање Чешке мене је сећало једино на убиство Птичара, након којег су кола пошла низбрдо. Моткар је, међутим, причао о Берлиновој части и храбрости. Беше то пас који није имао ниједно убиство с леђа, а сва су била одбрамбена. Одликовања је стицао учешћима у хапшењима и ислеђивању, тако би се за њега могло рећи да је више полицијски, него војни пас. Када је завршио, Моткар окрену длан ка поду и Берлин се истог моментра врати на место поред столице свог власника.

Неко време смо сви ћутали. Наредник је поручио кафе и пића и док смо чекали освежење он је припремао конзервирану храну за пса, која му је

изгледа увек била при руци. Њега је Моткар хранио лично, док су о другим псима бринули војници који су обезбеђивали логор. Снажним трзајем руком нагоре, наредник је отворио велику лимену конзерву и истресао ситне комадиће меса испред пса, који је остао миран као да не осећа мирис меса испред себе. Тек на наредников кружни покрет руком, пас је пришао свом јутарњем оброку и почео да једе. Тада Моткар, на моје изненађење, поче говорити о Србији, Нишу и будућности.

– Дивна је Ваша земља, заиста дивна. Ниш поготово – рече наредник, обративши се мени, са неочекиваном сетом у гласу. – Нажалост, Ваш народ ће још дуго на својим плћима носити бреме традиције и јединственог културног блага. Колико год будем био далеко, радујем се што ћу у себи заувек носити бар делић Ниша. Ово је град у коме су наталожени векови, град који у себи носи дух древне Византије, са снажно утиснутим српским печатом на свом срцу. Жао ми је што ћемо га ускоро напустити, можда и заувек – рече, трудећи се да сакрије носталгију. – Надам се да ће будуће генерације успети да одрже његов садашњи сјај и сачувају га од рушилачког удара који му прети.

– Чини се, наредниче, да Вам се Ниш веома допао.

– Да, у праву сте, веома ми се допао. Ниш заправо у својој вишевековној историји заузима посебно место у односима наша два народа, зар не?

Заћутала сам, бојећи се да он мисли на догађај из 1914. године. Наредник се насмеја, а у том осмеху се могло прочитати било шта. Ипак, убрзо је појаснио и ја се опустих.

– Оснивач српске државе, човек који је персонификација Србије у каснијим временима, испоставило се да је поседовао више политичког шлифа него каснији српски владари. Стефан Немања је још онда схватао природно савезништво континенталних народа, па је зато са нашим царем склопио савезништво. Прво у читавој историји. То се догодило баш овде, у Нишу. Он је био не само владар, већ лидер у правом смислу, вођа – Моткар нагласи последњу реч. – Знате, то савезништво Срба и Немаца крајем XII века могло је отворити пут будућој стабилности Европе и благостању свих народа. Нажалост, каснији владари нису имали тако истанчан политички осећај, нити су познавали геополитичке прилике, односно, ту основну поделу на народе који живе од земље и оних који живе од воде. Уплив страног капитала касније, који је ишао руку под руку са страним народима, учинио је од Немачке конгломерат ситних државица, међусобно завађених измишљотинама попут нових религија, секти, идеологија и слично. Касније се то догодило и Србима, заправо и свим словенским народима. Тако је са тим капиталом и цепањем народа на државице, религије и идеологије развијена и мржња, која служи да се изазивају ратови, онај претходни и овај садашњи. Једино националсоцијализам није идеологија – наредник је подвикнуо, како би додатно дао важност последњој мисли. – Не, националсоцијализам је при-

родни одраз сваког човека који је нужно део групе, заједнице повезане истим језиком, простором и културом. Ех, токови историје би сасвим сигурно били другачији да се цару Фридриху није догодила та несрећа након што је напустио Ниш. Требало би овде подићи споменик у част том догађају и нашем првом савезништву, зар не? Упита наредник замишљено, више за себе него што се обратио било коме од присутних.

Гледала сам га изненађено, задивљена његовим знањем, које нисам очекивала. Размишљала сам дуго након тога о поставци односа два народа за које је он проналазио везу са средњовековним владарима.

– Можда је сада право време за савезништво које су склопили наши средњовековни великани – рекох му, а ни сама тада нисам била сигурна да у то верујем. Наредник се на то малодушно насмеја и благо уздахну.

Када су формалности и уводно учтиво ћаскање испоштовани, директно се прешло на разговор о ономе што нас је повезивало: „Хоризонт”. Немци су били добро информисани. Знали су за Владимирову Службу 11 и били свесни њене улоге у хапшењу Црвених шпијуна, диверзаната и убица. Чини ми се да су је они због тога поштовали више од српске полиције, оптерећене професионалном зависти и људском љубомором. Ја сам говорила више од њих. Желела сам да што пре почнем са радом и окончајем „Хоризонт” пре уласка Црвених у Ниш. Било је неопходно да што пре приступим документацији и људима које је требало извући. Од њих сам тражила имена агената, њихове описе, вештине, биографије и све расположиве податке који су могли бити од користи приликом замене идентитета. Свака појединост, чак ситнице које изгледају тривијално, могле су бити пресудне за добру камуфлажу. Захтевала сам да ми омогуће да се са њима бар једном неформално састанем. Одмах су на све пристали. И њима се журило, па су моја енергија и ажурност дошли у прави час. За наше агенте био је задужен пуковник Јакшић, рекао ми је Моткар, а идентитете за прерушавање сам могла бирати међу логорском архивом. Чинило ми се да ћу успети за мање од предвиђене две недеље да изменим документације агената и омогућим им бекство. Како је време протицало, наредник ми је све више изгледао као човек на кога се могу ослонити када су техничке ствари у питању. Такође, из неког разлога је деловао као особа која ће учинити све да се „Хоризонт” што пре оконча. Нисам знала да ли он очекује нешто заузврат, али ми у том моменту то није ни било важно. Веровала сам да и њега могу склонити, уколико он већ није за себе обезбедио карту за излаз. Једино је капетан Винеке ћутањем и даље представљао непознаницу, али ту се није могло ништа учинити. Тражила сам увид у досијеа оних логораша који се тренутно налазе у логору. Желела сам комплетне биографије о њима и њиховим породицама, по могућству и фамилији, о свима, живима, мртвима, неким који се налазе у неком другом логору или на одслужењу у Немачкој. Свака ситница могла је бити пресудна, јер, уколико нешто превидим могло се десити да, не знајући, пошаљем

некога у сигурну смрт или још горе, негде где би могли послужити за разоткривање читаве операције. Притом, агенти нису смели да знају једни за друге. То је била основна мера безбедности коју сам научила у ХанOVERу. Упркос спољашњој крутости, радило се о довољно ителигентним људима, способним да схвате драматичност ситуације у којој су се налазили. Није им требало много времена да закључе како је девојка пред њима можда и једина сламка спаса на коју се тренутно могу ослонити. Пристали су и ја сам се касније са сваким агентом састајала одвојено.

Када је разговору дошао крај, наредник је први устао са столице. Тек тада сам видела колико је он заправо био висок човек, скоро за главу виши од капетана Винекеа, који је такође устао и злурадо посматрао око себе. Чинило се као да је он био присутан само како би слушао, опажао и процењивао.

Тада се коначно и он укључио. Иако је изгледало да то чини лежерно и неформално, дискретно ми је затражио оно што ми је Владимир саветовао да одбијем.

– Може ли се списак господина Јакшића проширити? – упитао је.

Знала сам да мисли на официре Гестапоа. Сада сам ја процењивала њега. Срце ми је заиграло и руке ми се поново смртно охладише. Волела сам да чувам контакте, да их стварам кад год је то могуће. Тако ме је Прокић учио и помислила сам да не може испасти ништа лоше ако Немцима учиним понеку услугу. Никада не можеш знати када ће ти неко бити потребан. Са друге стране, Владимир је био одлучан у томе да није паметно мешати се у њихове редове. Био је озлојеђен због њихове припреме повлачења и остављања Србије пред ударом Црвених. Само делимично је био у праву, али сам ја успевала да видим шире од њега. Преломила сам. Поново ћу радити на своју руку, а то сам волела. Подизало је адреналин и позитивно узбуђење, а проклети унутрашњи глас шапутао је да из тога може произаћи нешто добро.

– Да, наравно – рекох.

– Е, па лепо. Желим да оставим некога ко би нам касније могао прибављати инормације о црвенима.

Капетан је био свестан да не може бранити Ниш од офанзиве која је била извесна, иако то никада отворено не би признао никоме, изузев, можда, самоме себи, у моментима најтише самоће. Чинило се да је капетан уплашен, али ми није било јасно због чега. Мисли су ми летеле брзо и нисам могла схватити да ли се он плаши за своју позицију, за живот или је можда посреди било нешто треће. Можда новац или породица.

– Само... – рече, ухвативши ме испод лакта и упутивши ме ка вратима – зар се Ваши шефови неће љутити што прекорачавате овлашћења?

Још једно изненађење. Капетан је испитивао мој кредибилитет. Сумњао је, била сам сигурна у то.

– Како то мислите, капетане, прекорачавам овлашћења?

Било је очигледно да он не сумња само у мене, него у све српске опера-

тивце. Проверавао је моје намере и везе. *Зажалиће збој шоја* – помислила сам, киптећи од љутње.

– Па, рецимо, тако што користите прилику да учините нешто и за Гестапо? – цинично се насмејао, не отварајући уста, а ја се инстинктивно окренух.

Иза нас полако су корачали пуковник Јакшић и наредник Шулц, не проговарајући ни реч. Одмах до наредника, уздигнуте њушке, са пуно достојанства, крачао је и Берлин. Наредник га никада није везивао, ниједан од њих двојице то не би поднео, тако ми је касније рекао Владимир. Он је добро знао како су њих двојица испитивали шпијуне и уходе које им је доводио. *Пас је био личности за себе, очигледно часнији и оданији од већине људи* – помислих. Била сам решена да надменог наредника ставим на своје место.

– Само сазнање да сам учинила бар тако малену услугу за Гестапо у овом тешком моменту за мене ће представљати својеврсну личну сатисфакцију. Будите уверени у то, капетане, да би ми у том случају и господин Геринг лично био захвалан – арогантно одбрусих, сигурна у то да је капетан о рајсх-маршалу само слушао, а ја сам непосредно радила за њега.

Тада је променио тему и поново је све изгледало као лежерно ћаскање. Уз осмех сам говорила о свом немачком искуству и сви су се мало опустили након напетости коју је испровоцирао капетан Винеке. Боравак у хановерском кампу за контрашпијунажу сам заобишла, али се он свакако могао наслутити. Била је то тајна од врхунског значаја, о којој је потписиван посебан обавезујући уговор. Због тога сам одлучила држати се само званичне, полуистините верзије. Нисам могла не споменути им Птичара, о коме су сва тројица одушевљено слушала све док се нисмо нашли у пространом логорском дворишту. Уживала сам у тој краткој улози приповедача, коју ми је непланирао доделио капетан Винеке. Нико од тројице мушкараца до тада није ни слутио да разговара са особом која је вештине усавршила на највишем нивоу обавештајне хијерархије Немачке.

На расанку је капетан ћутке отпоздравио са уздигнутом шаком поред лица и руком савијеном у лакту. За то време, наредник Шулц показа Берлину кажипрстом према мени, затим читавом шаком учини покрет надоле. Све је радио задовољно се смешкајући, а ја се инстинктивно тргох, угледавши пса који ми је прилазио поскакујући. Изненада, тај тренутак постаде магичан када сам осетила како пажљиво спушта меке шапе преко мојих стопала.

Моткар се уозбили, а Берлин тихо зацвиле и опружи се пред мојим ногама. – Поздравља Вас, неће Вам наудити. Напротив, можете бити у његовом друштву кад год пожелите. Од данас уживате Берлинову заштиту – рече наредник, не скривајући задовољство. Навалентно се разметао пријатељством или боље рећи оданошћу коју је уживао када је његов пас у питању. Он бар некеме може веровати, мислила сам, мазећи пса изнад ушију. Спокојно и не хајући за заглушујућ звук пиштаљке, који се изненада проломи двориштем, као ни на прве наредбе војника који су постројавали логораше испред улаз-

них врата зграде логора, Берлин се препустио мојим додирима, чекајући нову наредбу свога газде.

Након свега пар тренутака спокоја, наредник се обратио Берлину: – Идемо! – узвикну и потапша дланове. Берлин је знао шта то значи. Он се истога часа усправи и врати својој фигури достојанствени изглед, затим се огласио претећим лавезом, усмереним према згради логора, испред које су војници изводили заточенике на смотру и прозивку.

За то време пуковник Јакшић и ја упутили смо се ка задњем делу угаоне зграде управе, према подрумима у којима се налазила тајна архива са до-сијеима агената и логораша.

Када сам са пуковником Јакшићем сишла у подземне одаје испод зграде управе логора, у задњем делу дворишта, имала сам шта и да видим. Нашла сам се у правом правцатом лавиринту тајних пролаза и одаја са металним вратима и решеткама. Све време док смо споро корачали тим уским бетонским пролазима осећао се снажан мирис влаге и земље. Успела сам да из-бројим шест подземних нивоа са подестима на којима су се налазиле некак-ве уске рупе, које је требало да представљају улазе у неке нове тајне пролазе или су једноставно коришћене да заварају евентуалне незване посетиоце. Спуштали смо се све дубље, спиралним степеницама, у полумраку испод по-вршине земље. Први је ишао пуковник, држећи испред себе уперену цепну батеријску лампу, из које је куљао дугачки млаз јаркожуте светлости. Када смо напослетку сишли у најтамније делове ове скорвите одаје, пуковник је, уз гласан звекет дугачких кључева, са неком претећом језом, окренуо два пута кључ у брави са поклопцем на кључаоници. Махиално погледах ка горе и угледах металну ручку на плафону. На њој је висила покретна плоча, која, када се спусти са спољне стране, чини да се одаја коју је пуковник откључао у потпуности сакрије. Напослетку, гломазна врата се отворише, праћена тупим гребањем по поплочаном поду и шкрипом која се проломила кроз мемљиви подрумски ваздух. Коначно уђосмо и пуковник одлучним притиском врхо-вима прстију на штекер осветли просторију. Пред мојим очима тада засија простор који је одједном заменио осећаје нелагоде префињеном пријатно-шћу. Нашла сам се у задивљујуће чистој и пространој просторији, са метал-ним полицама, огледалима, гломазним столовима од ораховине и тапацира-ним фотељама. Све је било чисто и блиставо, беспрекорно. По ћошковима није било паучине, а на столовима и полицама ни трукне прашине. Чак су и теписи били усисани, а ресе на њиховим крајевима педантно очешљане. Зидове су, изузев великих уздужних огледала, красиле слике са мотивима природе и коња у касу, пружајући просторији необични, академски изглед. Јака светлост обасјавала је и полице у уској, ходником одвојеној, просто-

рији позади. На њима је било поређано на стотине регистратора, који су чували досијеа хиљада логораша и њихових судбина. Међу њима је требало пронаћи одговарајуће замене за агенте који ће заслужити привилегију да преживе, односно, који ће добити шансу.

Пуковник је, не обазирјући се на то што сам ја застала, наставио ход ка најудаљенијој просторији. Зауставио се пред кваком на задњем зиду и извадио још један кључ, овога пута из унутрашњег џепа официрске блузе. Био је то сасвим малени, сиви кључ, који је светлео у пуковниковој руци док је откључавао сеф скривен у зиду. Још једна шкрипа метала одзвонила је просторијом, али је трајала знатно краће од претходне. Затим се полако окренуо према мени и са осмехом ми пружио досијеа агената које је требало прерушити. Био ми је довољан летимични поглед на документе да схватим да су досијеи комплетни, са правим именима, сликама и неопходним појединостима. Све сам их погледала и већ на први поглед препознала форму: шифровано име, затим пуно име и презиме, фотографија и пар куцаних страница. Скоро сва имена су била српска, осим три или четири која су имала чудна презимена. Бугарска или јеврејска, претпоставила сам. Оно што сам добила о агентима за почетак је било сасвим довољно, међутим, стечена новинарска знатижеља, помешана са потребом да посао обавим потпуно и професионално, терала ме је на додатну истрагу. Захтевала сам да добијем и досијеа агената Службе 11. Пуковник је одбио, али сам ја инсистирала.

– О њима ни Немци не знају ништа – рекао ми је и тада сам први пут у његовим очима приметила лукавост и злобу. Суптилно ми је наговестио да међу њима има провокатора и двоструких агената. Остала сам непоколебљива и јасно му ставила до знања да нећу трпети ничији ауторитет. „Хоризонт” је постао мој и одлучивала сам о свему као да сам отелотворење Ђорђа Прокића у Нишу. Ђутала сам и чекала да добијем документе о осталим агентима. Напокон је разумео и невољно ми предао документацију коју сам тражила. Листала сам папире, али ни на једном није писало Служба 11, а било је свега неколико имена. Посумњала сам, али је пуковник објаснио.

– Приче о Служби 11 створене су из страха од ње, разумете. Служба је временом постала синоним за страх. То је контраобавештајна јединица, о којој никада није сачињена ниједна службена забелешка. Њен састав чине људи без идентитета, легитимација, службених и приватних докумената. То су људи који су се пре три године нашли на ветрометини, знате. Они су напустили корумпирану управу предратне краљевине и постали ничији. Ја сам неке од њих склонио са те ветрометине и прикључио својој тајној групи, која је претходних година радила на елиминацији непријатеља који су се удружили. Назив је задржан тек онако, како бисмо се међу собом распознали и успоставили какав-такав ред. Свакако је и тај призвук страха који је Служба 11 са собом носила био користан свих ових година. Њих сада има свега петорица-шесторица. Међутим, ни они више нису овде. Служба

11 је незванично распуштена, као што је и формирана, агенти су добили нове идентитете и пуштени су међу обичне људе. Верујем да ће се снаћи. Обавештајци који су били под мојом непосредном командом прибављали су и још увек прибављају информације о кретању, плановима и позицијама супротних табора. Већина њих и сада је иза непријатељских линија или у њиховим редовима. То су људи са везама од раније, комшије, пријатељи, кумови, фамилија. Уосталом, шта да Вам причам, Ви ионако добро знате како те ствари функционишу – рече, а ја нисам успела проценити да ли је искрен или само жели да ме придобије слаткоречивошћу. Ћутала сам и пустила га да настави. – До скоро је све текло по плану. Међутим, како се крај ближи и сви то схватају, Канализација постаје прљавија. То је углавном људски олош, који ради за оне који су у датом моменту јачи или за оне који боље плаћају. Прилив информација је све слабији последњих месеци. Канализација је запушена – насмејао се. – Ја више не верујем ни својим агентима.

Пуковник је углавном рекао исто што и Владимир, али ми се нешто у његовом тону није допало.

– Да ли то значи да су људи из Службе 11 поново на ветрометини?

– Сви смо сада на ветрометини, госпођице, сви – озбиљно је рекао, оборивши поглед.

– Мени је господин Дистерло рекао...

– Ах, Дистерло – прекинуо ме је и поново се сетно осмехнуо. – Знам тачно шта Вам је он рекао. Разметао се тиме како је Ниш миран само захваљујући њему. Рекао је како је он послат овде након инцидента у хотелу „Парк”, да је покидао све мреже Црвених и да се многи од њих још увек налазе у логору. Рекао Вам је како је почистио град од диверзаната, бандита и шпијуна... – пуковник се све време смешкао. – Ах, Ленка, Ленка, а знате ли због чега је Ниш био миран претходних година? – пуковник се изненада намршти и повиси тон.

Ћутала сам и стајала као да ме је хипнотисао тим стабилним погледом и чекала да настави.

– Због овога овде – он се осврну око себе па настави. – Да, да, због логора госпођице, због логора. Осамдесет посто логораша је скупљено без разлога, са улица и из околних села. Знате како то иде, рација, па ко западне. И како не би убијали недужан народ, сви седе у миру, боље рећи у страху – објашњавао је цинично се церећи. – Зато, госпођице Искреновић, саветујем Вам да се држите подаље од Дистерла. Он је посебна фела људи. Таквих као што је он је мало, верујте ми. Он није одан никоме, ни идеологији, идеји, партији, Влади, није одан ни генералу Недићу, чак ни Србији, због које се тако охоло лупа у груди. Никоме тај није одан, па ни самом себи. Мајорово срце је црно, госпођице Искреновић, црно као ђаволова душа.

– Не разумем шта ми покушавате рећи, пуковниче. Зар Ви не верујете мајору?

– Желим да Вам кажем, госпођице, да се не заносите много њиме, да одрадите то због чега сте дошли и да бежите. Он спада у ону врсту људи која на крају уради оно што сматра исправним. Рекао бих да сте и Ви на неки начин слични њему, али сада није време за херојство тог типа. Тако, сигуран сам, резонују и Ваши шефови. У супротном Вас не би ни послали у Ниш по питању овако деликатног посла који треба да обавите. Како год, морате схватити да је ово била само још једна борба о којој неће бити исписане оде и епови. Саветујем Вам да се не замарате превише мајором, јер је он сам одлучио да остане на ветрометини. Кад мало боље размислим, он се тамо најбоље сналази.

– Да ли је и Ваш надимак један од оних који су се нашли на списку, пуковниче? – променила сам тему и покушала да га испровоцирам, али ме је одговор изненадио.

– Не, ја не бих имао шансе – одговорио је махинално затварући вратанца сефа. Звучао је проклето искрено, а касније сам схватила и због чега.

– Зашто сте тако сигурни? Ја сам прилично уверена да су нам свима шансе велике. Знате, рат са њима неће престати, све док их не уништимо, а хоћемо.

Пуковник је остао поражавајуће мелодушан. Скинуо је шапку, одлажући је пажљиво, попут некакве реликвије, на сто испред себе. Обоје смо сели и тек тада, када је открио оседлу косу, видеда сам да је пуковник Јакшић заправо човек у позним годинама, старији него што ми је до тада изгледао. Човек са којим сам разговарала у ствари је био прекаљени војник старе српске краљевине, закључила сам по дубоком ожиљку на левој страни његовог темена. Рекао је да се налази на свим потерницама Црвених, али и других, оних који су себе називали савезницима. Када смо остали сами, потпуно се отворио и видело се да више није имао снаге. Био је то човек уморан од свега, од борбе највише. Као да ће му пораз уствари добро доћи, да ће у сопственој смрти одахнути. Проблем је, међутим, била његова породица. Уместо себе, он је желео њих да сачува и обезбеди. Тада ми је затражио ту кобну услугу, коју сам најпре одбила, али сам на крају попустила. Молио ме је да, уместо њега, укључим њих у „Хоризонт”, да уместо њему њима заменим идентитете са неким од чланова породица логораша. Већ је имао план, а у план је био укључен и Моткар. Према ономе што ми је тада рекао, он је пристао на то да у последњој тури за егзекуцију пуковник Јакшић буде одведен на Бубањ и стрељан заједно са другим логорашима. Завели би га као неког од њих, неког чије ће тело бити спаљено или закопано ко зна где. План је био добар, јебено добар, али монструозан, јер је подразумевао и убијање недужних чланова породице неког несрећника. Они који су јурили пуковника не би знали да је мртав и као такав би им и након смрти задавао главобољу и изазивао страх бар још неколико година.

– Разумите, молим Вас, Ленка, да ја не желим да страдам у комунистичким логорима или затворима, да ме тамо малтретирају, силују, организују

наводне судске процесе за измишљене злочине и приказују ме као непријатеља народа и ко зна какве још грозоте, које би могле да смисле те пресвучене усташе. Да ли пристајете да ми помогнете, Ленка? – упитао је на крају меланхолично, пружајући ми последњу фасциклу, ону у којој се налазила документација његове супруге и двоје деце. – Склоните их. Било где, само их склоните – говорио је молећиво. – У неки избеглички камп, у Аустрију, у Немачку, као радну снагу, било где, само их склоните, Ленка.

Дуго смо ћутали након тога, а ја сам га гледала право у очи. Нисам била припремљена за овакав разговор. Склањање чланова породица није долазило у обзир ни када су у питању агенти. То, једноставно, није била моја брига, али је пуковник био упоран. Притом, изгледао је очајно. *Тако вероватно изгледају сви који имају њородице* – помислила сам.

Напокон сам га ипак одбила. Ех, да се само касније нисам предомислила.

– Сва неопходна документација о агентима је овде – рекао је на растанку и спустио на сто регистратор са фасциклама. – Што се логораша тиче, ту Вам не могу много помоћи. Слободни сте да користите сву документацију која се овде налази. Ту су подаци о онима који су прошли кроз ову зграду и онима који још у њој бораве – рече за тон тише, па уздахну. – По свему судећи, не још дуго – додао је, па се благо наклонио у знак поздрава и без речи изашао.

Коначно сам остала сама. Насумично сам извукла прву фасциклу и припремила цигарету. Нисам знала шта тачно да тражим. Препустила сам се осећају и без резона извукла регистратор на коме је писало: **Јануар 1944.**

Операција „Хоризонт” је почела.

Последње дане августа и почетак септембра 1944. године провела сам сређујући документацију сваком агенту понаособ за које је Владимир дао одобрење да се могу „прерушити” и сакрити међу обичним светом или послати у иностранство. Осим тога што сам морала проналазити адекватне замене међу логорашима, усагласити полове, године, лични опис, уколико је било могуће, породично стање, образовање и основно занимање, морала сам осмислити и нове биографије за отпуштене агенте. У том циљу сам сваког дана обављала разговоре са агентима, који међусобно нису комуницирали, нити су знали једни за друге. Упознавала сам се са њима и њиховим будућим активностима, местима боравка и идентитетима. Оно што ми је највише отежавало посао било је наређење према којем иза операције „Хоризонт” није смео остати ниједан писани траг, због чега сам морала буквално упамтити сваког човека посебно и учинити да ми они постану нешто попут пријатеља.

Састанци са агентима одвијали су се у лагумима тврђаве или дугим ходницима који су се протезали испод површине земље и били раштркани од

тајне одаје испод зграде логора у којој сам радила, па све до унутрашњости древног здања и симбола Ниша, где је постојало неколико заштићених излаза. Ову тајну мрежу ходника познавало је неколико немачких официра, између осталих и капетан Винеке, који ми је показао план подземних пролаза. Тада сам сазнала да ходници у којима сам боравила сваког дана до затварања логора датирају из турског, а не римског доба, односно, времена када је изграђено утврђење као одбрамбени војни комплекс. За тајне пролазе знали су и неки српски официри, који су сазнања добили од својих претходника, оних који су изградили објекат као касарну, између осталог, са намером да повежу тврђавски комплекс са новим војним објектом ослобођене Србије. Тада је прилично и измењена траса тајних ходника – неки излази су трајно затворени, неки нови отворени и осигурани посебним сигурносним системима, на местима које је знало свега неколико официра.

До 14. септембра ниједан од агената није остао у Нишу. Већина, од њих двадесет, колико их је укупно било, распоређена је по градовима у Србији. Неки су циљано отпуштени у западне крајеве некадашње Југославије, а само они који су добро познавали неки страни језик послати су у иностранство. Изузет из групе агената склоњених у оквиру операције „Хоризонт” био је само немачки поручник који је остављен у Нишу на инсистирање капетана Винекеа, затим пуковник Јакшић, којем сам на крају изашла у сусрет и одлучила да склоним његову породицу, затим мајор Дистерло и ја.

План за сопствени и излазак Владимира Дистерла из Србије осмислила сам тако што бих се најпре повукла ја. Намеравала сам да искористим бонус идентитет који ми је оставио др Прокић и једнократну дипломатску пропусницу, коју ми је обећао капетан Винеке. План је био да Владимир напусти државу као Адам Леви, једини од јеврејских логораша остављен за стрељање у последњем дану, заједно са осталом групом чије су идентитете преузели отпуштени агенти. Нас двоје бисмо се до краја године нашли у Португалији, у месту Сетубал, јужно од Лисабона, на обали Атланског океана, где бисмо, за почетак, живели у изнајмљеној викендици, коју је за Владимира у међувремену обезбедио његов стари контакт, Карлос Брачо. Касније би званичним путем из Мадрида обоје добили шпанске документе и преселили се у главни град Шпаније. Изгледало је ово као савршен план за одлазак у заветрину, из које се није морало никада изаћи. Била је то илузија, настала из љубави, а заправо је све требало бити фешта за нас. Фешта у стилу старог Худинија, коју смо ми намеравали да направимо за тих пар дана, а онда одлетимо на крај света, без последњег збогом. Био је то хир, жеља да га сачувам заувек у свом једноставном животу, који сам од тада желела да имам. Изгледа да сам ипак волела једноставне ствари и само је било питање ко ће пробудити ту једноставну жену у мени.

Како је време одмицало, томе сам се све више надала. Осим емотивне снаге коју нисмо сузбијали, међу нама је врло брзо створена вечна повеза-

ност. На крају, планови које сам сковала за сваког од агената чије су судбине биле одређиване мојим вештинама спроведени су прецизно и педантно до самог краја. Паучина, скупљана годинама у канализацији, расута је у непрегледни хоризонт времена које је долазило. Међутим, судбина, карма или необјашњива воља Творца одлучила је да јесен 1944. године за мене буде време у коме ће се плаћати цена завета и оданости путевима које сам за себе одабрала или који су ми провиђењем неког прастарог божанства предодређени.

Последња група логораша била је спремна да камионима оде на последње одредиште: брдо Бубањ, на периферији града, где су бандити стрељани. Хаос и хистерија одзвањали су двориштем логора, док је група немачких војника под батинама гурала логораше у камионе. Једино смркнуто, али смирено лице било је лице пуковника Јакшића. Он се једини разликовао у групи у којој се нашао. За разлику од других, који су се насумично отимали, плакали или проклињали тамничаре, он је достојанствено корачао ка камиону, обучен у одрпане плаво беле панталоне, кошуљу кратких рукава и покиданих дугмића. Исто тако достојанствено седео је у камиону, док су се око њега логораша тискали и узалудно отимали испод дрвених кундака, од којих су им пуцале лобање и кичме.

– Е, па, то би било то, госпођице Искреновић – рече капетан Винеке, док смо испраћали последњи конвој за Бубањ. – За неколико дана решићемо се и осталих, укључујући и вашу двадесеторицу.

Ћутала сам гледајући према пуковнику Јакшићу.

Некада је боље њредухијрији судбину, у мојој глави су одзвањале речи којима се опростио од мене, пре него што се преобукао у логорашке рите.

– Немојте разбијати главу пуковником, сам је тако одлучио – настави капетан, прозревши о чему сам размишљала. – Урадиће оно што је наумио, треба га разумети. Породица му је у овом тренутку важнија од живота, бар ће њих спасити. Ако мене питате, добро сте поступили.

Нисам га питала, нити ме је занимало шта капетан мисли. Учинила сам то пуковнику из сажаљења, али нисам била сигурна да је то био исправан поступак. Климнух главом и у том часу ме трже глас младића у униформи, који ме позва да кренем пре него што се камиони попуне преосталом групом логораша.

– Па, капетане, значи да смо са овим готови. Обавестићете ме када да дођем по документацију.

– Тако је, то је сада моја брига. Будите стрпљиви неколико дана. Сада је приоритет склонити драгоцености и безбедно их преместити у Берлин.

У моменту ми се смучило због тога што Немци носе све што вреди из

Србије, спаљујући за собом оно што преостане. Ипак, боље је и тако него да се свега докопају црвени.

– Мој шофер ће Вас возити – капетан се учтиво наклони и хитрим ко-
раком се повуче у канцеларију. Изгледао је као човек кога се више ништа не
тиче и ја се упутих ка капији.

– Куда, госпођице? – упита шофер чим сам села у ауто.

Нисам много размишљала. Мислима су ми се још увек вртеле речи пу-
ковника Јакшића, које је изговорио на расстанку. *Није заслужио да сконча
заједно са њим олошем*, помислих. У том моменту само сам желела да будем
поред Владимира.

– Вози у зграду команде – одлуку да о свему обавестим Владимира сам
донела у тренутку, на чист осећај.

Владимира сам затекла у канцеларији. Желела сам да дођем код њега и
покушам да отргнем из груди стање nelaгоде које је у мени изазвала лоша
срећа пуковника Животе Јакшића.

Чим ме је угледао, он хитро поскочи са столице. – Здраво. Да ли је све
спремно? – нестрпљиво је упитао, развијајући усне у широк осмех.

– Да, ускоро ће се све завршити – равнодушно рекох, извлачећи се из
његових руку и он примети нерасположење у мом гласу.

– Да ли се догодило нешто лоше? – упитао је, извијајући обрву изнад
левог ока.

– Ма не, све је у реду само...

– Шта само, реци ми?

Колебала сам се да ли да само пустим све како јесте или да и њега укљу-
чим. Ипак је требало да зна. На крају крајева, он је бирао агенте. Морао је
да зна.

– Склонила сам пуковника – рекох несигурно и Владимир се у моменту
преобрази.

– Како склонила?! Јакшића?!

– Да, желео је по сваку цену да спаси породицу и ја сам... само сам му...

– Ленка, шта си?!

Владимирово грубо испитивање ме је охрабрило и унервизило у исто
време. Подвикнула сам. – Припремила сам документе за његову породицу,
ето шта сам! Он је одлучио да га као лограша стрељају у последњој групи!
Не испитуј ме више, је л' ти је то јасно? Говорио је како жели да предухитри
судбину, да неће чекати да му Црвени суде и томе слично... Послала сам га на
Бубањ у камиону са логорашима. Ето! Он је то тражио, инсистирао, скоро
плакао и ја сам... – ућутала сам, јер више нисам имала снаге ни да завршим
мисао до краја. Замишљала сам пуковника пред стрељачким водом како
заједно са логорашима чека сопствену смрт и то ме је поразило.

Владимир ме није саслушао до краја. Брзо је навукао сако преко кошуље, закопчао га рутински, проверавајући магацин елегантног Маузера, па на крају подиже слушалицу. – Јоване, припреми брзо кола! – вукнуо је. – И пошаљи одмах патролу у стан пуковника Јакшића. Нека за сада само мотре на зграду и не предузимају ништа док ја не наредим, је л' јасно? Само нека не допусте да неко од његових изађе из зграде и нека буду опрезни, јеси ли ме разумео?!

Када је са супротне стране добио потврдан одговор, он снажно залупи слушалицу и опсова себи у браду. Гледала сам га ужаснуто. Такав израз његовог лица никада до тада нисам видела. Изгледао је као демон, изобличен, искривљених усана, са неприродним грчем преко чела и очима из којих је севао бес.

– Ко још зна за то?! – тон му је и даље био висок и ја се збуних.

– Наредник Шулц. Вероватно и капетан... – нисам завршила реченицу, а он настави још гласније.

– Где је Шулц сада? – нервозно ме је испитивао, иако је већ био на вратима, спреман да изађе.

– Он креће за Берлин чим се обави стрељање последње групе, након што претходно транспортују све драгоцености. План је да то буде за недељу дана, највише две. Такав је план. Винеке након тога... – нисам завршила мисао, а он се већ изгубио у дугачком ходнику. Корачао је убрзано, скоро трчећи и ја кренух за њим.

– Вози на Бубањ! – наредио је шоферу наслоњеном на хаубу, док сам се ја смештала на задње седиште црног фијата. Желела сам по сваку цену да сазнам шта се догађа са пуковником и зашто се Владимир толико узнемирио због његове одлуке да жив не сачека почетак напада на Србију.

– Јакшић никада не би дигао руку на себе! У ствари, никада се не би предао. Он увек има опцију за уточините и будућност – рече Владимир, наизглед из чиста мира, а заправо је почео одговор на питање које је висило у ваздуху од када је онако бесно појурио да стигне на страстиште нишких логораша.

– Увек постоји неки излаз – поновио је оно што му је раније говорио Јакшић. – Овај посао је као живот, радиш га док си жив и живиш док га радиш. То је Јакшићев професионални мото. Сви могу бити на ветрометини, али он никада – говорио је уверен у своје речи, али ја нисам могла да поверујем у то што сам од њега слушала. Гледала сам га широм отворених очију и зауставила дисање.

– Он ће бити стрељан сада. Можда су већ и завршили са тим – опрезно рекох, а ни сама нисам била сигурна у то. Да ли је могуће да ме је превеслао на сажалљивост? Не, није могуће да сам испала таква глупача, тешила сам себе и потајно се надала да Владимир није у праву или да ће стићи на време да све исправи.

– Надајмо се да нису завршили, јер ће нам се у супротном Црвени на-
пити крви пре него што се појаве овде на руским тенковима. У том случају,
драга моја, „Хоризонт” ће бити у њиховим рукама, а ти знаш шта то значи.
Дај гас, Јоване, мајку му, шта си се укипио! – подвикнуо је на несрећног шо-
фера, који се из петиних жила трудио да што пре стигне на Бубањ.

– Значи, наредник... – изустих изненађено.

– Да, Ленка, наредник! Њих двојица ће отићи, а нас овде ће Црвени пе-
цати као мушице.

Зар је могуће да су ме тако навукли, била сам бесна и уплашена. Једина
нада био је Владимир и то ми је уливало макар мало неопходне сигурности.
Осмехнух се, гледајући у ретровизору прелепо лице мушкарца који је био
мој.

– Не знам колико је Шулиц у то упетљан, али сада треба бити посебно
опрезан – он је само нехајно наставио. – Како си решила његово бекство?

– Ја нисам радила на склањању наредника. Био је одлучан да то уради
сам, говорио је о неким нерашчишћеним рачунима, о Чешкој, чини ми се,
тако нешто – брзо сам се присећала детаља. – Капетан је такође одлучио да
оде самостално. Једино што је од мене тражио јесте да онај његов ађутант,
Хартман, у ствари, то је човек који се старао о његовој личној безбедности и
архиви, остане у Србији неко време, са нашим документима, разуме се, али
онда ће и он отићи... – Владимир ме прекину.

– Ако сада закаснимо све агенте ћеш препустити мени и добровољцима
– говорио је официрским гласом, који је издавао наредбу. Места за поле-
мике и дискусију више није било. Он је био човек који је јасно умео да по-
стави ту границу, поготово када је ствар озбиљна, а тада је била озбиљнија
него што сам могла и наслутити. – Ја ћу прекрити трагове онима за које
је то потребно, а тај Шваба – он застаде, бришући чело марамicom, затим
поново врати шешир на главу – нека се сналази сам. Живота је вероватно
све одрадио на своју руку, али ипак треба попричати са наредником, ако
и он у међувремену не утекне – забринуто рече на крају, као да је тек сада
помислио на такву могућност. – Након овога, Ленка, шта год се на Бубњу
буде догодило, ти покушај да разговараш са наредником. Чини ми се да сте
се некако вас двоје добро разумели за ово кратко време – рече на крају мало
смиреније, док је Јован издизао главу из витког врата, као ној, тражећи ме-
сто где ће зауставити ауто.

Пуцњи на Бубњу одјекивали су као громови који преламају ведро сеп-
тембарско небо. Била је то прва група за стрељање тог уторка. Остали су
чекали у камионима. Иако никада до сада нисам била сведок оваквим деша-
вањима, ни у Београду, ни у Нишу, поготово не у ХанOVERу или Берлину, зна-

ла сам да плотуни који одјекују шумом значе да је егзекуција увелико у току. Питање је било да ли је пуковник Јакшић још увек ту или их је све надмудрио и пребеглао црвенима. Док смо прилазили месту где је једна група логораша непомично, помирена са судбином, стајала изнад јаме у коју ће њихова тела бити затрпана, а друга, у којој су били они који су се још увек надали спасењу, којег неће бити, молила или врштала на супротној страни, ја као да сам отупела. Не марећи за оно што се дешава око мене, мислила сам о томе да ли ћу још једном угледати лице пуковника Јакшића. Нисам ни слутила да Владимир за њега има сасвим другачије планове уколико га затекне живог.

– Станите! – узвикну корачајући према стрељачком строју, а есесовац у црној униформи га прекорно погледа, али када је схватио ко му се обраћа он без поговора послуша наређење. Очигледно га је препознао. Владимир, црвен у лицу, белих усана и исколачених очију, које су ужарено трепереле у сенци коју је правио широки обод тамног шешира, настави да подвикује. – Станите!

– Шта ово треба да значи, мајоре? – упита СС официр, пришавши му.

– Где је пуковник Јакшић? – Владимир директно пређе на ствар, погледом прелазећи преко избезумљених лица логораша спремних за стрељање. Видела сам да стрепи од могућности да су га Немци отпустили још пре доласка на Бубањ. Поновио је питање још два пута.

На срећу, зле слутње нису биле основане. Пуковник Јакшић, сигуран у себе и обману коју је самостално осмислио, чекао је да Немци заврше са логорашима, након чега ће га, према наредби наредника Шульца, пустити да оде.

– Тамо – рече витки официр и показа руком према камиону који је стајао паркиран десно од стрељачког вода. Тада нам је лакнуло.

– Доведи га овамо – Владимир кратко нареди шоферу, па се поново обрати немачком официру. – Дошли смо у последњи час, господине потпоручнике. Наш човек нас је умало све изиграо – заврши он у истом маниру, па се и уштогљени Немац мало одобровољи.

– Шта се то догодило, мајоре?

– Његова намера била је да искористи нашу оперативу и склони се комунистима. Препустићете га мени, а ја ћу, наравно, након што га детаљно испитам, обавестити надлежне, а уколико буде било потребе и могућности, организовати акцију – одговорио је и Немац се сложи, усмеривши пажњу према човеку кога су доводили.

Када сам видела пуковника како долази, одмах сам пришла. Био је изненађен, а како се приближавао изгледао је прилично уплашено, поготово када је опазио Владимира. Повијен и везан грубим канапима, у расцепаном и олињалом оделу које је на себи имао, изазвао би осећаје сажаљења код већине оних који би га угледали, али код мене више не. Тада сам одлучила да никога више не жалим. Немам времена за то. Људе морамо прихватити

онакве какви јесу. И себе сам прихватила онаквом каква сам била, а не каквом су ме други видели или желели. Било је сасвим довољно да другима не дозволим ни да ми приђу, поготово не да у мени испровоцирају осећања. То не значи да их не поседујем, само их не разбацујем, јер много вреде. Опраштам само себи и увек идем даље. Не осврћем се за онима које сам прегазила. У мом свету нема места за слабе и тупаве.

Када ме је угледао, пуковник скупи очи и стискајући зубе ме опсова. Ја сам му била крива за све, највише за неуспелу превару.

– Ти си, кучко, послала ђавола по мене – рекао је, а ја се истог часа насмејам.

– Не, нема ђавола и нема пакла – цитирала сам Ничеа из књиге коју ми је Птичар поклонио. – Нема ни бога. Умро је. Нема више ни човека. Дошло је време за натчовека, а он ти управо долази – када то рекох склонила сам се и пустила Владимира да му приђе. За мене је он био натчовек и сваким поступком би ми то изнова потврђивао.

– Зашто, бре, Живота, сад на крају? – малодушно упита Владимир, тренутно показујући жалост због ситуације у којој се нашао са старим пријатељем и саборцем, човеком којег је ценио и сматрао га војничким узором. Пуковник је ћутао повијене главе, гледајући у прахнаве ципеле неког јадника, које је, ради добре камуфлаже, носио за монтирано стрељање. – Па је л' овако да завршимо, мајку му јебем!? – наставио је поражено, а ја тада одлучих да останем по страни. Знала сам да се не треба мешати између двојице старих пријатеља, који сада, вољом зле судбине, беху супротстављени један другоме. Владимир зарад правде, а пуковник Јакшић у покушају преживљавања. Пожелех да одем, да се изгубим са лажним пасошем који ми је Прокић дао, не чекајући на дипломатску пропусницу капетана Винекеа. Желела сам да одем, али нисам могла без Владимира. Скренух поглед у даљину, али ме веома брзо из мучне обамрлости трже Владимиров љутити глас. Гласно је псовао пуковника, затим се окренуо према мени и променио тоналитет и енергију.

– Где је Шулц сада? – тихо ме упита, као да жели да му потврдим оно што сам му већ рекла.

Када сам потврдила он ме благо погледа. Све му је било јасно. – Јакшић је, значи, успео да превесла и наредника Шулца – промрмљао је. – А Винеке?

– Не знам. Претпостављам да је и он са наредником у Лагеру – рекох, а у том моменту зачуше се нови плотуни из шуме. Егзекуција последње групе логораша се наставила.

– Ајде, Живота, да завршавамо ово – наставио је разговор са старим пријатељем, који је и даље непомично стајао, зурio у излизане ципеле и ћутао. – Ајде, нема много времена. Унапред знаш сва питања за овакве ситуације. Говори, па да се разилазимо.

Пуковник Јакшић није проговарао.

– Добро. Види овако Јакшићу – Владимир је променио тон и речник, у

коме више није било ни трунке старог поштовања, поготово не саосећајности. Пуковник је од тог момента постао само још један од личних заробљеника чувеног Болничара. Он је врло добро знао шта то значи, али је стабилношћу свога гласа мајор напакон изазвао његову пажњу. – Твоји су још увек на сигурном, али од тебе зависи како ће завршити. Уколико ми све лепо испричаш, дајем ти часну реч, неће им фалити ни длака са глава. А теби, Живота, за стара добра времена, обећавам да ће бити брзо. Наравно, услов је да сарађујеш. Ајде, причај, где те чекају?

Живота Јакшић тада подиже главу, а испод упалих очију изрони као креч бело лице и црвене очи, напуњене сузама. Доња усна му се тресла у ситним покретима.

– Костадине... – пуковник заплака, а ја осетих још један нагон за повраћањем. Згадио ми се поново. – Знао сам да нећеш пристати на ово никада, знао сам, али ја... ја... постоји начин...

– Доста Јакшићу! – грубо му одбруси Владимир, а пуковник се истог момента укипи од силине његовог гласа и сазнања шта ће се десити. – Мене не занимају твоји бедни разлози, ни твој издајнички живот. Ти врло добро знаш шта ја радим са таквима. Могао си лепо, као сваки частан Србин, да идеш до краја, али си изабрао да будеш пичка! – заурла. – Говори! Где те чекају другови?

Јакшић је ридео спуштене главе и као да више није могао ни реч да изустити, јер му је глас остао заробљен у грудима, које су се тресле. Страх га је потпуно обузео, али Владимира није било брига. Као и обично, њему се журило, а овакве ситуације решавао је брзо. Тада му приђе сасвим близу, ухвати заробљеника за браду и подиже му лице нагоре, како би га добро погледао.

– Говори, Јакшићу, где те чекају или идемо на Мораву – издајник је знао шта то значи.

– Хоћеш ли ми поштедети породицу?

Болничар поново подвикну, овога пута тако гласно да се чинило као да се цео Бубањ тресе од његовог баритона. У моменту је надјачао и плотуне који су одзвањали на супротној страни. – Овде ја испитујем, Јакшићу!

Пуковник се прибра и уздахну, затим скупи усне и дубоко увуче кроз нос све течности које му се од узбуђења и плакања почеше сливати низ усну. Лице није могао обрисати, јер му руке беху везане иза леђа чврстим канапом, намењеним логорашима. И даље није проговарао ни реч. Тада сам се окренула и отишла према ауту. Последње што сам чула било је Владимирово наређење за покрет. Није ми дозволио да идем са њима и ја сам то разумела. Старе рачуне морали су измирити сами њих двојица. Притом, требало је још нешто завршити у граду, а времена за чекање није било. Оставили су ме испред Команде у граду, одакле сам се, са још двојицом људи из полиције, запутила у стан пуковника Јакшића.

Пуковник Јакшић

Измуђивање информација које је вршио мајор Костадин Теодоровић, алијас Владимир Дистерло или Болничар, увек су спровођена на обалама река и личила су на старе ритуале. За његове личне истраге и егзекуције није знао нико, ни Немци, а о њима се само бојажљиво шушкало по биртијама и подрумима. Раније је то чинио покрај Дунава, ретко на плиткој Нишави, а у последње време искључиво у моравском растињу. Тако је тог ведрог септембарског дана издајник Јакшић одведен на обалу Јужне Мораве, северно од Ниша, недалеко од Суповачког моста, на место где му је било суђено да сконча.

– Теби је лако, Костадине – поче изненада пуковник, када су скренули у улицу лево иза болнице и упутили се ка Мезграји. – Ја сам морао да спасавам породицу. Ти немаш никога, па можеш да се јуначиш и идеш до краја, са мном је другачије.

Болничар се правио да га не слуша, али пуковник ипак настави. – Ово нисам урадио да бих теби напаостио. Једноставно, ти не желиш да видиш ниједан други пут, али сада је неопходно опстати, у било којој униформи, Костадине – говорио је пуковник меланхоличним гласом, који је нервирао мајора. Поготово му је сметало то што инсистира на његовом правом имену, оном које је пре три године заборављено. Гледао је десно од себе кроз прозор и изгледао као човек који не мисли ни о чему и само спокојно ужива у дивном пејзажу Поморавља.

– Шта треба да урадим да би ми заштитио жену и децу? – наставио је пуковник, свестан да му понестаје времена.

Напокон Болничар благо окрену врат улево и погледа у страну, како би у стаклу унутрашњег ретровизора осмотрио лице онога који га је издао. То је и даље било лице на коме је треперио страх човека који није био спреман да умре. – Треба да ми кажеш где те чекају, колико их је, ко их предводи, како су наоружани, све – одлучно рече, враћајући поглед на лепоту моравских пашњака.

Ни највеће несреће које се надвијају над Србијом не могу наружити величанствену лепоту моравске долине.

– Знаш да то не могу, Коста. Јер... шта ако... – испрекидано је говорио пуковник, покушавајући да ухвати ваздух. – Ако не успеш, они ће их све побити – правдао се Јакшић.

– Моћи ћеш, Живота, моћи ћеш. Ускоро стижемо, па ћеш све моћи – био је ироничан и самоуверен, а заправо је све била стара психолошка игра пасивног застрашивања заробљеника, пред долазак на место његове судбине.

– Хајде да се договоримо, Коста – молећиво предложи пуковник.

– Са судбином преговора нема. А данас сам ја твоја судбина, Живота – одбруси Болничар и тада разговор коначно престаде.

Приближавали су се одредишту, а пуковник се тресао и грчио на задњем седишту. Жубор Јужне Мораве беше меланхолично сетан и опојан, онакав какав је био од памтивека. Када су стигли, сваки од тројице мушкараца знао је шта му је чинити. Ћутали су и изгледали као људи који се свесно препуштају вољи богова, спремни за ритуал, у којем свако има унапред одређену улогу. Коначно, када је заробљеник привезан за уско стабло покрај реке, шофер и лични пратилац мајоров се удаљи. Учинио је то пажљиво, рекло би се, бојажљиво. Као да се све време трудио да не поремети спокој тренутка у коме се припремао чудни обред жртвовања, који је, након што се он повукао, као хијерелефонт преузео његов надређени. Мајор одбаци опушак цигарете далеко од себе и стаде доминантно изнад заробљеника, посматрајући му потиљак. Пуковник Јакшић није престајао да подрхтава, главе савијене до груди и скупљених ногу у коленима. Онако привезан, са рукама иза леђа и мушкарцем изнад себе, коме је у руци севала оштрица глатког ножа, изгледао је спремно. Читава ситуација личила је на архаични обред жртвовања у нетакнутој природи, испод хлада брезе која ту вековима борави, штитећи проток Јужне Мораве у времену. Ипак, посреди је било нешто много практичније од обреда. Био је ово још један самостални третман који је Болничар спроводио над присвојеним заробљеницима.

Са Јакшићем је све ишло много лакше, јер су се добро познавали.

– Ајде, Живота, ти добро знаш да код мене сви проговоре. Говори, па да се растајемо. Где те чекају? Колико их је? Ко их предводи? Ајде, благо мени, причај полако све.

– Не схваташ Костадине. Нема више никаквих шанси за спас, ни твој, ни мој – поче пуковник онако сагнут, али га мајор грубо прекину.

– Пусти сад то! – нехајно одврати. – Лепо те питам, где те чекају? Мајор се сагну и лагано стргну ципелу са заробљеникове ноге, баци је далеко од себе, потом то уради и са његовом чарапом.

Пуковник поново заплака и поче некотролисано да мокри. Знао је да је готово. Болничар понови питање још једном.

– Знао сам да никада нећеш разумети. Увек си био тврдокожац, али сада је крај. Твоје време је истекло, Коста. Више те нико не може спасити – пуковник се мало прибра. – Пре три године могао си стати у ред са својима, али у међувремену ниси припремио позицију за могућности које ратови доносе. У томе је твоја грешка. Кратковид си и зато ћеш на крају и сам схватити да тај твој народ није вредан ниједне жртве.

– Губим стрпљење, Живота! Причај, где те чекају?!

Пуковник настави као да жели да једном и заувек макар олакша душу и наглас изговори све оно што се годинама наталожило у њему. Стари знанац, српски официр, одан круни и вечној светосавској мисли, био је прави човек за исповест. Бољи од било ког свештеника.

– Говорим ти ово јер нас двојица један другоме нисмо било ко, без обзира на ово што нас је задесило. Ипак ти честитам, добро си све закључио.

Са оном цепанком, Моткарром, је ишло много лакше. Са дамом поготово. Оне су увек болећиве на старце и децу – Јакшић се пакосно насмеја, па уздахну. – Зар си морао и у ово да се умешаш, Костадине? – упита малодошно и више за себе. – Видиш, ја сам мало дуже од тебе у овоме и логично је да имам везе међу свим опцијама. Јеби га, таква је расподела. Комунисти ће за пар месеци ведрити и облачити по Србији. За разлику од тебе, ја сам своје везе одржавао, док си ти одувек истеривао правду и пишао уз ветар. Некада су такви као ти били корисни, сада више не... – пуковник застаде, јер је преко лица осетио снажан ударац песницом. – Ја сам црнорукац био још док си ти пишао у гаће, протуво надувана – пуковник га у бесу увреди, испљунувши крв и комадиће зуба пред собом. Заједно са њима испљунуо је из себе и све оно што је годинама мислио о мајору Теодоровићу.

– Ко ти је веза са црвенима, Јакшићу? – наставио је да га испитује, игноришући увреде. На њих се од очајника навикао. Сада су му биле потребне само информације.

– Будала си, Теодоровићу – бес и неразумевање мајорове личности дадоше пуковнику још само толико снаге и храбрости да настави са вређањем. – Твоји идеали су одавно мртви! И тебе ће сахранити врло брзо, пизда ли ти матерна – хистерично опсова, затим неконтролисано бризну у плач, а тело му обузе дрхтавица.

Болничар устаде, удахну дубоко и остави пуковника у таквом стању неколико тренутака. За то време Јовану је ћутке дао знак да припреми све што је потребно за егzekуцију. Тек када се заробљеник мало прибра, мајор му залупи још један снажан шамар преко образа и приђе му сасвим близу, понављајући исто питање, овога пута цинично нагласивши сваку реч посебно. – Ко ти је веза са црвенима? – упита и зграби га за голо стопало. Јакшић тада подиже главу и Болничар угледа натекло, крваво лице и мутне, уплашене очи. Гледали су се ћутећи неко време, а онда је заробљеник попустио. Пљунуо је у страну и почео изокола.

– Део оних који су стављени на маргину егзистенције и склоњени у страну онда када је Србија продата у Версају врло брзо су се окренули комунистима, неки отворено, а неки онако... тајно, у заветрини. Ја сам увек био негде између, јер сам, за разлику од вас усијаних глава, још тада схватио да је Србија узалудни идеал, српски народ поготово. Срби не цене оне који раде за њих. Не, не, драги мој, они такве бацају у блато или пепео, а воле оне који их газе, воле своје мучитеље – говорио је кроз зубе, а Болничар у његовим очима виде наталожену мржњу, која је сада потпуно испливавала на површину. – Оно што се тако лако прода, не вреди много. Узалуд крв на ратиштима, ако се та крв покретом пера спере за тили час и од хероја направе богаљи. Од тада, себи сам најбитнији ја, касније моја породица и зато ме није брига да ли ће се држава звати Србија, СХС, Југославија, хоће ли бити царевина или краљевина, хоће ли јој застава бити у три или у једној боји...

Мајор га је све до тада стрпљиво слушао, али онда му беше доста и уследи још један снажан шамар преко пуковниковог лица. – Знам ја, Живота, све те изговоре оних који мисле да су њихове дебеле гузице битније од свега! – Подвикну. – Знам ја добро ко се све и због чега одрицао истине, али опстанка ту нема. Живео ти мени и сто година као потурица, усташа или комуњара не би ти вредело то ништа. Све што бисте лепо појели и попили посрао би и попишао, као што сада то радиш. Од страха, Живота! Од страха, јер си у суштини пичка, као и они који те чекају. Да, у праву си, добро сам закључио да спремаш ово, али нисам никада знао, нисам могао ни претпоставити колика си вашка, ни да ћемо нас двојица доћи догде. Нисам знао да си толико бедан и усран да газиш по свему што вреди за кору црвеног хлеба.

– Шта ја то газим, Костадине? А?! Шта газим? Србију, српство, краља, а?! Или можда оно дете и његове патроне, који су пре првог метка сели у авион и збрисали у Лондон!

– Он је киднапован и ти то знаш, ђубре покварено! – Болничар се придиже, па га чизмом шутну по сред груди. Пуковник овога пута истрпе бол и усхићено настави.

– Је л' ја то круну можда газим, Костадине? Јаке ми круне и династије! Та усрана династија ти је и створила Југославију, а ти се још заносиш глупим идеалима.

Последњим атомима снаге пуковник је покушавао да увуче мајора у разговор, не би ли га некако приволео да се и он окрене. Знао је да за Теодоровића шансе нема, али је његова колебљивост могла бити једина шанса за њега. Већ га је продао, када је њега и његову фамилију трампио за своју. Назад се није могло, а тренутак у коме би мајор пожелео да разговара са њим, поред чињенице да га је некада поштовао, за трен му пробуди наду. Узалуд.

– Врати се у град или негде успут позови у канцеларију. Реци да доведу овамо само децу овога овде! – гласно нареди мајор шоферу, како би га и заробљеник чуо, затим се окрену ка њему и самоуверено добаци: – Јеби га, не можеш ни ти увек побеђивати. Како год се ово на крају свршило, та страна је сада много даља за тебе него за мене.

– Стани... – рече пуковник, а мајор даде послатом знак руком да причека. – Не знам где им се налази штаб, али је група њихових обавештајаца већ распоређена у селима северно од Ниша.

За њочешак је и то нешто, помисли Болничар, па се поново примаче до пуковника. Чучнуо је и подигао панталоне са бутина.

– Имаш много дужника, Коста. Од раније – наставио је пуковник смирено. – Многи желе твоју главу, али неко те жели и живог – опрезно рече. – Очекују ме данас поподне у једној кући у Трњане – Јакшић је покушао да се насмеје мајору у лице, али га болови у томе спречише.

Костадину је већ сада било јасно. Јакшић увек има другу опцију и сада тргује оним што је највредније, бар је тако мислио или се томе надао. У супротном, неће бити никакве шансе за спас.

– Ако се не појавим... – пуковник заврте главом, након чега обори поглед. Све је зависило од Костадина Теодоровића, од његове одлучности и вредносних приоритета. Сада је и његов патриотизам био на тесту.

Мајор остаде непоколебљив и леден. – Ко ти је веза?

Пуковник је кратко ћутао, све док не осети снажни стисак и ледену оштрицу на стопалу. То је било довољно, страх је преовладао и он одмах исприча све што је знао.

– Тај Владимир Дистерло, чије име користиш, никада није постојао. То је измишљен идентитет Дражена Дувњака, рођеног брата оног предратног амбасадора из Москве. Није било довољно то што си се решио Кандића... – мајор га преко погледа, након чега се пуковник невољно исправи. – Добро, након што сам га се ја решио у твоје име – пуковник коначно пусти и гласан осмех – или си мислио да сам га се решио. Остали су и Кандић и тај Дувњак и још многи. Није све завршено чишћењем по Србији и Европи, Костадине. Има Црвених и у Лондону, у Каиру, а тај Дувњак је једини који те жели живог. Жели те по сваку цену. Ја сам до њега дошао преко неких других људи, старих обавештајних официра, који су још двадесетих били њихови. Он долази са Црвеном армијом, а Кандић никада није ни одлазио. Његови партизани су убачени да пресеку везе и припреме терен. Једна посебна група задужена је за тебе... – Јакшић заћута, свестан онога што следи.

Болничару се завртело у глави и имао је осећај као да ће га моравско растиње живог прогутати. – Па, ти мене продаде Живота, а сад ја треба да ти спашавам породицу. Лепо сте то смислили пуковниче, свака част – Болничар остаде ироничан и самоуверен. Није желео да покаже Јакшићу ни на тренутак осећај који га је сломио, осећај поражености и тешке, сурове издаје. – Е, мој Живота. Сви моји непријатељи су слепи снајперисти, једино пријатељ зна где треба да пуца. – Болничар по први пут показа малодушност, али то не потраја дуго и он одлучно промени тему. – Ко ме треба да се јавиш?

– Држе ти кућу под надзором, Коста. Твоја породица је мамац. Чекају те. Само ја их могу спасити – Јакшић је и даље покушавао да се нагоди.

Болничар га је немо посматрао, уситнивши очи. Савршено добро је схватио ситуацију. Породица његове сестре за његов живот. Требало је да одлучи, али пуковник и комунисти нису рачунали да је Болничар спреман и на то.

– Пусти сад то, Живота. Ти овде завршаваш. Данас завршаваш. Једино што од тебе зависи јесте како. Могу ти учинити па да умреш к'о човек, а може и у кавез, па у 'ладну Мораву – Болничар заврте главом и заколута очима, па тек онда додаде – Бирај, како 'оћеш?

– А моја породица? – молећиво упита.

– Дуго си у овоме, знаш правила. Јеби га. Ајде да се више не зајебавамо. Ко ти је веза?

– Не постоји никаква веза. Требало је да се склоним и сачекам да „Хоризонт” почне. Тада би група која је већ овде похватала растурене агенте, а тебе би сачekali код сестре у кући. Она твоја дроца ипак није баш толико наивна, растурила је људе још пре недељу дана. Све време је ћутала, кучка – Јакшић пакосно увреди Ленку, очекујући да види бес на каменом лицу мајора. Није му успело. Болничар је ћутао и гледао исто онако ледено, час у оштрицу ножа, час у пуковниково окрвављено лице. Пуковник је схватио и одлучио да настави. – Моја улога била би курирска, тако је предвиђено. Требало је да ти дојавим шта се спрема твојој породици, ако се не предаш.

– Да ли још неко зна за „Хоризонт” осим тебе?

– Не, ни ја не знам све. У ствари, нико не зна. Нико осим оне твоје курветине – наставио је да провоцира, али узалуд. Мајор је остао одлучан да посао обави добро и до краја.

– Када би ми дојавио да дођем код сестре кући? – упита Теодоровић, па на пуковниково изненађење одвеза му руке и тако га ослободи снажног стиска канапа, којим је све време био везан. Испитивање се ближило крају.

– Чим почне напад на Србију. За недељу дана, две највише – рекао је пуковник, бришући остатке крви са лица и даље са неповерењем и чуђењем гледајући у Теодоровића.

– Шта ти знаш о плановима за напад?

– Ништа, то нико не зна, осим главног штаба. Сви претпостављају да ће уследити пре октобра.

Непријатна тишина међу старим пријатељима је трајала кратко, све док мајоров глас не узнемири тихи моравски спокој. Он се гласно продера на заробљеника, стежући га свом снагом за доњи део ноге, спреман да истог трена одсече први део његовог стопала. – Где је Дувњак сада?!

Морао је то да сазна како би задао први ударац. Контраобавештајца мора задати први ударац, уколико намерава да преживи. То је предуслов, неписано правило службе.

– Нико не зна – гласно одговори Јакшић и махиално увуче главу у рамена – његов долазак се очекује са црвенима.

– Кад?!

Пуковник заплака и њему се учини да он заиста не зна одговор. Ипак, сумња, опрез и неповерљивост осећања су која га одржавају у животу свих ових година, а близина Црвене армије скраћивала му је и оно мало времена које је имао. Због тога он одлучи да иде до самога краја. Прислонио је врх оштрице на пуковниково стопало, а овај, када осети први бол, гласно узвикну: – Комесар! Комесар!

Болничар застаде.

– Његово шифровано име је Комесар! То је све што знам, Костадине. Немој, молим те, немој – рече, гледајући ужаснуто у оштрицу ножа која клизну низ његову кожу, да би одмах затим долином Јужне Мораве одзво-

нио снажан урлик, који је дошао из дубине груди несрећника, који остаде без палца на левој нози. Болничар се окрену ка Јовану, а овај му, без речи, додаде марамицу, која се за тили час нађе у устима заробљеника.

– Не волим да слушам завијање – ледено рече. – Када будеш одлучио да говориш климни главом надоле, у реду? – цинично је питао, гледајући пуковника у исколачене, закрвављене очи, које су губиле свежину и постајале мутно стакласте. – Тако је... – промрмља Болничар себи у браду и дохвати се следећег прста, али га и не дотакну када изнад себе зачу отежано мумлање. Он подиже главу ка заробљенику, који је избезумљено климао главом на доле. – Рећи ћеш ми ко му је контакт и ко командује оперативом која припрема напад?

Пуковник климањем потврди и мајор му ослободи уста.

– Човек из Житковца је веза – говорио је испрекидано, тешко дишући. – Зову га Жола.

– Где се састају? – мајор је марамицом, коју је извадио из издајникових уста, брисао нож.

– Има једна шума изнад Бована, у ствари, више шумарак – отежано је говорио, а дисање му беше испрекидано и кратко. Пуковник је тешко узимао ваздух и приликом говора застајао и муцао. – Тамо су се некада... у колиби... окупљали су се ловци. У тој колиби има воденица. Отац овога Жоле је некада био воденичар... он тамо одлази сваког четвртка рано изјутра – гледао је у одсечени део стопала и застао, тешко узимајући ваздух. – Тада се састаје са неким куриром Комесаровим, са којим размењује информације. Чујем да много четника и неки војници Страже преко њега покушавају да ступе у контакт са Комесаром – пуковник снажно стисну зубе због болова, али ипак скупи снаге да настави. – Он са партизанима долази да обезбеди бок трупима које буду удариле на немачку одбрану... – мајор га ту прекину.

– Колико људи броји садашњи штаб тог Комесара?

– Мала оператива, свега њих двадесетак и вероватно неко ко се стара о његовој личној безбедности. Кажем ти, главнина долази са Совјетима. Комесар је, као и раније, веза и организатор партизанских чета на потезу Бован–Озрен–Алексинач.

– Преко кога ти комуницираш са црвенима? Је л' исто преко тог Жоле? – упита мајор, а на лицу му се појави гримаса гађења. Он увуче нож у футролу и врати га за појас иза леђа, дајући знак свом пратиоцу да припреми кавез за заробљеника, чија је судбина унапред одређена још оног тренутка када је Болничар схватио издају.

Пуковник је знао да ће уколико не настави остати без прстију на ногама и због тога невољно климну главом надоле у знак потврђивања.

– Како да га пронађем?

– Има рибарницу на железничкој станици у Житковцу. Ако није у радњи онда пеца, како чујем негде у Бујмир.

– Тако је, видиш како све знаш, Јакшићу – мајор је уображено доминирао, тапшући га по рамену. – Још само да ми кажеш ко им је командант овде и у којим селима има оперативу. Хајде, слушам.

– Не знам о томе ништа. Човек који се налази са четом овде је енигма за све, требало је да га упознам данас – рече бојажљиво, угледавши мајора како прилази његовом другом стопалу и застаде. – Не знам која су села покривена, нити ко је све задужен за регрутацију и оператву. Не знам колико их је, ништа о томе не знам. Молим те да ми верујеш, Коста – поново га је замолио и овога пута успе да поколеба мајора. Чинило му се да он стварно не може знати те појединости, које му за конкретну акцију нису ни биле од велике важности. – Чекају те у кући твоје сестре, ја се морам појавити... – Јакшић уплашено настави, све док га мајор не пресече.

– Доста, бре, Јакшићу! – узвикнуо је. – Добро је, пусти сад то. То је моја брига, а ово је од тебе сасвим довољно. Само, штета је што овако завршавамо. Заиста сам ти некада веровао – искрено рече мајор и окрену се према Јовану, али се брзо врати до пуковника. – Него, реци ми још ово: преко кога су Швабе припремиле бекство? – Болничар је мислио на групу Немаца који су командовали логором.

– Винеке ће са својима, а за неке... – Јакшић се узалуд потрудио да се насмеје и тај покушај изазвао је само додатно севање кроз рану. – Питај твоју младу пријатељицу – цинично добаци.

Болничар је игнорисао последњу упадицу, свестан да постоји мала вероватноћа да су они о својим везама разговарали са њим. Уосталом, о забринутости капетана Винекеа Ленка му је већ говорила. Интересовао га је, међутим, наредник. – Моткар? – питао је кратко и дрско.

– То нико не зна, Коста. Прича се да су му неки од пилота и локалних јеврејских породица обезбедили везу за одлазак на запад... – Јакшић застаде, мало због јаких болова, а мало због непроверености онога што је наумио да каже, али га мајор погледом охрабри да заврши мисао. – Могуће је да ће наредник ускоро слетети у Америку.

– Где је сада Кандић? – Болничар нагло промени тему. Немци му заправо и нису били толико важни и одувек се трудио да их се клони. *Нека сами иђу за собом како знају и умеју*, мислио је.

Пуковник се усиљено осмехну. – Његова глава била је моја гаранција – рече и угризе се за усну. – Највеће битанге се увек извуку. Он је са твојим старим шефом у главном штабу. Окац ће поново бити шеф неког новог „М-одсека” – цинично се насмеја – неког црвеног „М-одсека”, ОЗНЕ или чега већ.

– Штета што неће имати прилике да ти захвали на услузи – на исти начин узврати Болничар, широко се осмехнувши, али је у том трену само он могао осетити колики камен му се оклембесио по сред душе. Оно што је највише мучило мајорова осећања било је то што је предосећао да ће његов

народ ускоро бити препуштен на милост и немилост баш таквом људском отпаду.

– Коста! Коста! – узвикивао је Јакшић, када је Болничар већ прилично одмакао и био му окренут леђима. – Хоћеш ли ми склонити породицу?! – викну из свег гласа за њим, али се овај не окрену.

– Спусти га – кратко је наредио Јовану, направивши енергичан покрет главом у страну, истовремено пуцнувши прстима у смеру према реци.

Јован без речи пресави заробљеника и угура га међу металне шипке, привезане снажним ланцима.

– Ако се не појавим све може почети раније! – очајнички узвикну пуковник, згрчен попут звери у кавезу.

– Знам, али није важно. Нећеш отићи, Живота. Не после овога што си учинио – одговорио му је гласно мајор, настављајући самоуверени ход према ауту.

Милост према кривима је неправда за оштећене.

Узалуд беху пуковникове молбе и урлици. Јован је радио све што би му мајор наредио. *Психолога ће жртвовати својој породици*, мислио је Јакшић и немоћно подвикивао. – Зар ћеш жртвовати породицу, Костадине! Дувњак ће наредити да их све побију! Проклет нека си, мајку ти јебем, проклет! Нећеш се извући, Костадине.

Нико га није слушао. Мајор се већ сместио у ауту и чекао да Јован заврши. Није гледао егzekуцију, која је ледила крв у жилама. Рутински и брзо пуковник се нашао у кавезу, затим на дну Јужне Мораве.

Сваки самртник је исти. Сви се у почетку јуначе, онда моле и на крају проклињу, а на крају следе урлици, који више личе на животињске или демонске него на људске. Након тога, ништа. Тишина и мук. Утихну и препусте рекама да уместо њих проговоре. Тако је било и са несрећним Јакшићем. Морао је да умре тог дана. Тако му је било записано и Болничар га није жалио. *На крају, он је био само још један бедник у низу оних који на крају добију оно што заслуже* – размишљао је, све док га напokon не тргну јак тресак вратима.

– Идемо, Јоване – уздахнуо је мајор, а његов уздах надгласа стартовање мотора. – Враћамо се за Ниш.

Стари рачуни били су близу разрешења, а мајор Костадин Теодоровић је за сада имао предност.

Ленка

У време када је Владимир рашчишћавао старе рачуне, ја сам преузела одговорност да се постарам о пуковниковој породици. Одлучила сам да занемарим Владимирова наређења и учиним оно што би било најбоље за мене. Он ће морати да разуме моје разлоге и приоритете. Операција „Хоризонт” претворила се у моју сопствену борбу на живот и смрт. Са пратњом двојице полицајаца у цивилу, запутила сам се у пуковников стан. Није се више имало шта чекати. Црвени су били близу, а њихове уходе већ су се појављивале у граду. Киднаповања и ликвидације наших људи постала су честа. Морало се поступати опрезно и паметно. Било је то време које је захтевало дејство, а не стрпљивост, јер је сваки пропуст могао бити кобан и угрозити крајњи исход „Хоризонта”.

– Госпођа Јакшић? – упитала сам жену која је отворила врата стана у Хиландарској улици.

На први поглед учинила ми се свега неку годину старијом од мене. Изгледала је прилично отмено, иако обучена у обичну, дневну хаљину, која је откривала само чланке на ногама, са фризуром увијеном у пунђу на потиљку и без шминке. На рукама је имала два прстена, од којих један беше бурма, као и танку наруквицу од белог злата. Жена је збуњено климнула главом и одмах сам приметила да је уплашена, али не изненађена. Изгледала је као да некога очекује, али вероватно некога кога је већ познавала.

– Долазимо у име Вашег супруга, пуковника Јакшића – почела сам обазриво, са учтивим смешком и благим погледом. – Зар Вам он није рекао да ћемо доћи? – направих се невештом, како бих је смирила и опустила.

– Не, рекао је да ће доћи Миомир... – жена изненада застаде, замисли се, али се брзо прибра, па настави – ... Онај његов...

– Да, да. Знам, само он је такође већ склоњен, знате, са господином Јакшићем – рекох, погледавши у једног од својих пратилаца на начин којим сам му јасно ставила до знања да, чим напустимо стан пуковника Јакшића, они морају отићи по његовог ордонанса, који је очигледно био упознат са смутним плановима свог надређеног. – Надам се да сте Ви спремни?

Приметих да ми Данка Јакшић није поверовала и одмах сам претпоставила да је планирани посетилац морао изговорити лозинку, коју ја нисам знала. Њена доња усна заигра и госпођа Јакшић се не суздржа првих суза.

Приђох и ухватих је под руку. – Нема потребе да бринете. Мене су послали да Вас склоним – покушала сам да је смирим.

Узалуд. Супруга несрећног пуковника тачно је знала шта је чека. – Шта ће бити са мојом децом? – упитала је изашавши у ходник. Затворила је врата за собом, како је деца не би чула.

– И они иду са нама – рекох, дајући полицајцима знак очима да одмах уђу у стан. Времена за објашњавање и расправу нисам имала. – Не брините – поновила сам умирујуће. – Ваше девојчице ће бити сигурне.

Данка Јакшић је бришући сузе немоћно послушала. Из стана је изашла са три кофера и двоје деце.

– Понећете само најосновније, молим Вас – рече један од полицајаца у цивилу. – Све ово Вам неће требати.

Жена погледа у мене тражећи одобрење. Добила га је покретом главе и без речи кренула низ степенице, држећи за руке девојчице, док су се за кофере побринули људи из моје пратње.

Када смо стигли на одредиште, по изразу њеног лица, схватих да је Данки све било јасно. Она врисну када су је одвојили од девојчица и у пратњи војника уводили у зграду логора. Тада и деца заплакаше, гледајући како им војници одводе мајку. Жена је преклињала и покушала да се баци на травњак, како би се отргла, али без успеха.

– Обећала си! Обећала си ми! – викала је, окренуте главе у страну, очима тражећи мене. Њене речи и плач одјекивале су двориштем. – Обећала си да ћеш их склонити! Обећала си!

Нисам могла издржати врисак и молбе мајке која је заувек одвојена од деце. *Проклейник* – помислила сам на Јакшића. Не ради се то када имаш породицу. Знала сам да Данка и њена деца нису криви због његове издаје, али она није имала могућности да ту љагу са његове душе спере. *Бар деца не морају исцлаивати*, мислила сам и осећала како ми тело подрхтава. Стезање у грудима постајало је снажније и тада први пут осетих печење у грудима и јаку тахикардију. Касније су се симптоми само појачавали. Било ми је мука, а нагон за повраћањем се из минута у минут појачавао. Моји нерви нису били спремни на ово. Сетила сам се Прокића, који ме је послао у Ниш, па сам и њега у себи проклела због тога. Никада нисам требала напустити Немачку. Све ми је почело стварати мучнину: „Хоризонт”, шпијуни из Канализације, Владимир, логор, плач деце и Данкини урлици, који никако да престану. Ипак сам се прибрала. Добро сам знала да, уколико желим да сачувам оно највредније, не смем имати милости.

– Мама! – чула сам узвике са супротне стране. Девојчица је кроз сузе дозивала вриштећи.

Не, деца нису дужна да умиру због њихових родитеља. Ничија деца, па ни Јакшићева – помислила сам и у том часу зауставих војника који је Данку Јакшић гурао ка холу логорске зграде.

– Одржаћу обећање – рекла сам, прилазећи јој, али Данка је само наставила са клетвама и псовањем. Нисам јој замерала. Није било разлога, али сам морала остати свесна тога да нисам никако могла утицати на оно што се догодило. Ипак, одлучила сам да учиним оно што је било до мене – да испуним обећање и девојчице склоним на сигурно.

У том часу се у дворишту појавио Моткар. Нисам га видела, али сам знала да је ту. Препознала сам лавез пса, који је био нераскидиво везан за свога газду. Он покуша да примири галаму, али сам га ја у томе спречила.

– Допустите, наредниче, да ја ово решим. Молим Вас.

Наредник пристаде. – Будите брзи, молим Вас. Када завршите, волео бих да дођете код мене и објасните ми о чему се овде ради.

Са захвалношћу сам прихватила и окренула се према жени коју су спроводили у ћелије. Унела сам јој се у лице толико да смо једна другој могле осетити убрзана дисања и узнемиреност која је лебдела међу нама. – Твоја ће деца бити безбедна – процедила сам, стежући је за зглобове обе руке.

Данка више није проговарала. Била је то довољно интелигентна жена, способна да схвати ко је заправо био прави кривац за све што се догађа, али је очима од мене тржила бар неко објашњење, потврду у коју може поверовати. Међутим, ње није било. Времена је остало све мање и ја јој пустих руке, грубо је отргнувши од себе. То што ће јој деца остати жива било је највише што може очекивати. Није било времена ни за последњи опроштај. Госпођа Јакшић се трудила да гледа у правцу из кога су је ћерке дозивале, али и то беше узалуд, више их није видела.

Пре него што сам отишла у канцеларију наредника Шульца, повратила сам три пута. Дрхтала сам и само што се нисам срушила од узастопних вртоглавица. Одроз у огледалу показивао је прве знаке отвореног страха, који се појављивао све учесталије. Убрзано лупање срца, стегнутост у грудима и грчеве у стомаку успевала сам да игноришем, али је лице показивало да се плашим. Не, то би била слаба реч. Од тога дана била сам престрављена оним што будућност може донети, јер више није у питању био само мој живот. Прибрала сам се, испила дуплу дозу лекова и две пуне чаше ледене воде, уздахнула и кренула у Моткареву канцеларију, претходно пажљиво склопивши личне исправе Данке Јакшић у футролу ножа, који сам носила на дну дуплих чарапа, унутар леве бутине. Пуковникова жена постала је моја најбоља опција за излазак.

У Моткаревој канцеларији се нисам дуго задржала, а наш сусрет трајао је кратко и био лежернији него иначе. Наредник ме је тада упутио на трасу повлачења коју су одабрали немачки официри и шифре којима би се евентуално некада у будућности могли поново повезати.

– Да ли могу нешто да учиним за Вас на растанку, госпођице Искреновић? – упитао је.

– Нажалост, ништа наредниче. Већ сте учинили оно што је било до Вас. Знате ли да је пуковник Јакшић за мало успео да нас све превари и пређе комунистима? – изненадила сам га питањем.

– Не, о чему то Ви...?

Моткара сам тада први пут видела збуњеног.

– Мајор Дистерло је прозрео његове намере и на сву срећу стигао на Бубањ пре него што су га пустили. Шта Вам је пуковник тачно рекао, због чега је, наводно, одлучио да буде стрељан?

– Због своје породице – наредник није слагао. – Желео је њих да сачува. Веровао је да за њега не постоје шансе и да би га комунисти сигурно пронашли. У иностранство није желео да одлази ни под другим именом, јер је мислио да ни тамо не би био сигуран. Као стрељаном логорашу било би му лакше да промени лични опис, име и заборави све униформе које је носио. Изгледало је то као добар план, јер ће Црвени сасвим сигурно овде, у лагеру, копати и тражити разлоге да од нас направе монструме. Истини за вољу, имаће материјала и уз мало покварене маште бојим се да ће у томе успети. Зато се и Ви потрудите да Вас ништа не повеже са овим местом, госпођице Искреновић. Када мало боље размислим... – наредник на часак скрену поглед у страну, затим поново погледа у мене – пуковник је изгледао прилично растројено и изгубљено када сам га последњи пут видео.

– То је све била глума. Он је већ имао контакте са црвенима. Када га мајор буде испитао, можда и сазнамо где се тренутно налазе.

– Не заносите се више тиме, Ленка. Ми свакако одлазимо, а то и Вама саветујем – звучио је пријатељски.

– Да, свакако, само... Нисам сигурна да ће и мајор отићи, поготово ако из пуковника Јакшића успе да извуче макар нешто, а он то, како сам чула, уме да ради.

– Како год, мислим да ни он неће имати шансе. Велика сила се стуштила на Србију, велика – рече замишљено.

– Али Ви ипак одлазите? – излетело ми је, а касно схватих да је то што сам казала била провокација.

– Ја само слушам наређења, госпођице Искреновић, што и Вама саветујем. Део наших јединице ће свакако остати до краја – одлучно рече и одмах затим енергично додаде: – Србију неће добити без борбе, не. Нико је не може добити без борбе, зар не? – Моткар сасвим мало рашири усне у искривљени осмех испод бркова који су прекривали средину његове танке усне.

Након тог разговора смо се поздравили, а ја сам отишла у подземну канцеларију, како бих ставила тачку на „Хоризонт” и припремила документације које су преостале. Биле су то још само исправе за СС официра кога је препоручио капетан Винеке, за Владимира Дистерла и за мене.

– Реците ми још само... – рекох, окренувши се према Моткару, који је већ сагнуо главу ка фијоци. – Да ли знате ко је био задужен за Јакшићеву породицу? Мислим, ко је требало да их изведе из Ниша?

Моткар се прену. – Не знам – збуњено одговори. – Мислим да је за сву

његову документацију и имовину био задужен његов ађутант, момак који је свуда ишао са њим.

Била сам задовољна оним што сам чула. – Хвала, нареднице. Довиђења.

Била је то потврда онога што је Данка Јакшић рекла када је изашла из стана. Треба ухапсити још тог Миомира, помислих, изашавши у пусто логорско двориште, али то је полиција сигурно већ обавила. Још само да средим ово што је остало и сачекам Владимира.

Болничар

Док је Ленка у подземној канцеларији логора на Црвеном Крсту припремала документацију за себе, ни Болничар није губио време. Информације дају предност, а он их је имао. Истог дана, предвече, послао је неке од својих ухода да дискретно обиђу Трњане и околна села. Рамаданови Роми из Алексинца и околине били су његови најбољи шпијуни. Нико рационалан не би посумњао да они могу преносити информације за полицију, поготово не за скривену обавештајну службу и да од ње примају новац. Такође, нико није знао ни да се они крећу са српском документацијом, коју им је обезбедио мајор Дистерло, а да притом, на скровитим, само њима познатим местима, чувају и старе документе, за сваки случај. То им је још на почетку, преко Рамадана, добронамерно саветовао њихов непосредни шеф.

Исто вече, Болничар је, према устаљеној пракси, обавестио припаднике своје неформалне Службе 11 о кретању комуниста северно од Ниша. Свако окупљање чланова његове групе било је неформално и по правилу ван службених просторија. Заправо, ниједан припадник Службе 11 никада није ни крочио у неку од државних институција, иако је практично живот свакога од њих био подређен управо њима. Састанци су организовани у јавности, у неком ресторану, јавној кући, током биоскопске пројекције, позоришне представе, митинга или у неком парку, када би се преносиле једноставне поруке. То вече, мајор Дистерло одредио је тројицу контраобавештајаца да се постарају за стално мотрење таргетираног подручија и једног за надгледање куће у којој је живела његова сестра са породицом. Овлашћења су, као и обично, била потпуна и супротна званичним наредбама: Служби 11 хапшење није приоритет. *Мршав комуниста говори довољно*, гласио је њихов мото.

За крај дана мајор је оставио оно најважније: сусрет са командантом нишког одреда СДК, Николом Вучковићем. Њих двојица су мало пре поноћи испијали пиће у Маргеру и разговарали. Болничар је у њега имао поверење, а последњих месеци знао је да једини сигурни ослонац у предстојећој борби могу бити само добровољци. Наредник Вучковић пажљиво је саслушао све што је Болничар имао да му каже о случају пуковника Јакшића и обавештењима која је од њега добио.

– Добро, али ми, дакле, не знамо ко су комунисти у тим селима и ко ће бити одговоран да сачека Јакшића тамо, односно, да упеца Вас – брзо се исправио наредник СДК, са неповерењем гледајући у мајора.

– Знамо за тог Жолу. Тај је контакт преко којег размењују обавештења. Ја сам већ наредио мојим људима да одмах мотре на њега. Од сутра, па наредна три дана, колико сам одредио за праћење, добићу тачне информације о свакоме са киме се тај тип буде састао, то је у четвртак. У петак ћемо их све похапсити и нешто морамо да ишчачкамо од тога. Према Јакшићевим речима, удар Црвених ће уследити пре октобра. То је и логично, неће чекати зиму, али нама то пружа још сасвим мало времена – мајор слетну раменима.

– Колико наши знају о њиховим припремама?

– Сви сада само о томе говоре. Неки се спремају за борбу, неки се колебају, а ето, неки као тај Јакшић покушавају да се изгубе. Види, ти ћеш ускоро добити званична наређења. Слушај, ја тренутно једино на твоје људе могу да се ослоним за неку акцију ширег обима. Потребно ми је да ти и момци будете у приправности за три-чет'ри дана. Сигуран сам да ћу пре недеље имати јасну слику о њиховом кретању. Прво ћемо ухватити тог Жолу, а ја знам како такве да натерам да пропевају – мајор се осмехну, а од тог смешка Вучковића подиђоше ледени жмарци дуж целе кичме. Он је знао само оно што се по кулоарима говорило о Болничаревим методама, а у тим круговима још увек се памтило и оно од пре рата. Наредник је ћутао и пушио. Премишљао се. Знао је како ради мајор и колико год био на правом путу све је ишло мимо надлежних, а то га је плашило, јер није желео да неким исхитреним поступком укаља своју официрску част и репутацију коју је стекао. Никола Вучковић је волео да ради војнички, на заповест, а мајор је све чинио на своју руку.

– Шта мислите, има ли та група одозго икакве везе са плановима за напад на Србију?

– Сигуран сам да има – Болничар рече без двоумљења. – Лично верујем да та група циљано ради у залеђу, припремају терен за инвазију, врбују и застрашују. Имам осећај... – мајор на трен застаде, уздахну и погледа некуд околу, затим се нагну преко стола ка саговорнику и тихо настави: – Имам осећај да том групом командује Лептир. Сећаш се оне акције од пре три године?

Вучковић климну главом.

– Тада ми је Јакшић рекао да је то неко од наших, мислио је на људе из обавештајне, а јутрос ми је споменуо и једно име. Има нешто, Вучковићу, има. – Болничар се придиже и поново се врати у удобност наслона на столицу. – Само је времена премало.

– Мајоре – поче млади наредник, тоном и гестикулацијом показујући поштовање које је према саговорнику осећао. – Ви добро знате колико ценим све што сте урадили до сада, али ја се не могу оглушити о званична наређења, уколико она стигну у наредних неколико дана. Молим Вас да то

разумете. Ако стигне команда о покрету мог одреда ја ћу је испунити – искрено рече, не скривајући понос и олакшање које је тог момента осетио. Наредник Вучковић није желео да остави на цедилу мајора, али му је такође било важно да сачува образ и испуни официрску заклетву, коју је положио заједно са својим добровољцима. – Што се тиче Ваше активности око Алексинца, знајте да имате моју личну подршку, а оно што могу да учиним јесте да неколико другова оставим у Нишу и ставим их Вама на располагање. Ако сам Вас добро разумео, за акцију коју планирате не зна нико?

– Слушај, знају они који треба да знају. Пази, ја тренутно никоме не верујем, Вучковићу, а времена је премало да би образлагао обавештења која имам, чекао на разматрања, на процене и на крају одлуке. Уосталом, то и није мој начин рада. Могу ли рачунати на одред до оног тренутка док не стигне наредба из команде? Директно упита мајор на крају.

Вучковић се врпољио на столици, затим на брзину испио пиће које му је остало и гледао мајора право у очи.

– У том случају, имаћете одред на располагању – преломио је. Инстинкт и досадашња искуства уверавали су га да мајор зна шта ради и да је његов начин исправан, без обзира на то што заобилази протоколе. Испоставило се да је он један од ретких официра коме Болничар верује и није желео да га изневери. У дубини душе био је поносан на поверење које му је он управо указао.

– Хвала, Вучковићу – рече мајор са олакшањем.

У ресторану нису остали дуго након тога. Мајор је платио рачун и њих двојица заједно изађоше на улицу. Град је био пуст, улице светлуцаве од кише која је пропрскарала током вечери. Ноћ беше прилично хладна за то доба године и обојица несвесно погледаше ка небу. Научили су да разликују хладноћу која је долазила од ветра од оне коју су носили бомбардери. Ове ноћи грађани Ниша могли су очекивати још један напад и двојица усамљених људи на улици убрзаше корак, свако ка свом аутомобилу.

– Дођи сутра поподне у моју канцеларију – рече му мајор на растанку, пружајући руку. – Имам нешто за тебе.

– У реду – збуњено одговори Вучковић, али је успео да победи знатижељу и одустане од запиткивања. – Лаку ноћ, мајоре.

Ленка

Вече и ноћ уочи растанка Владимир и ја смо провели заједно. Плесали смо танго и одлазили на скривена места, својствена нашим идеалима. Обоје смо желели мир, тишину и љубав. Бар на кратко смо све то и имали. Тих ноћи заборављали смо на шпијуне и лажи. Са њим сам научила да је боље да сваки дан живим као да је последњи. На крају крајева, сваки дан би и могао

бити последњи. Имали смо једно друго и схватили непроценљиву вредност слободе коју смо живели. Нисмо разговарали о ономе што се догађало претходног дана. У ствари, нас двоје те последње ноћи коју смо провели заједно скоро да уопште нисмо ни разговарали. Свет је горео, а ми смо страствено водили љубав као никада пре. Са њим је то увек било као никада пре. Ниједан мушкарац пре, ни након њега, није умео тако добро да ме опусти и узбуди у исто време. А било их је. Знали смо да се растанак ближи и упркос веровању да ће све тећи по плану и да ћемо 1945. годину дочекати заједно, на обали Атлантика, сваки минут проживљавали смо као да је последњи. Била је то слутња која нас је морила, али о којој се нико није усудио да проговори. Тих дана Ниш је помирљиво чамио у рушевинама, чекајући оне који су себе називали ослободиоцима. Биле су то руске и бугарске „црвене” трупе, у савезништву са бандом самопрокламованом као народноослободилачка војска Југославије. Команда градом је у потпуности препуштена немачким официрима, али су сви боље обавештени оперативци могли знати да је само питање дана када ће град пасти. Операција „Хоризонт” увелико је трајала и била једина сламка спаса за све оне који су желели да се одупру идеологији која је агресивно грабила да покоси и оно мало што је остало од старе српске државности. У освет догађаја које су историчари касније назвали „Нишком операцијом” остало је још само три имена на списку „Хоризонта”: СС потпоручник Ернест Хартман, Владимир Дистерло и Ленка Искреновић. Нас троје остали смо у Нишу до самог краја. Лежали смо голи на пространом кревету у хотелу „Европа”, спокојно уживајући у миришљавом дувану и осећају ослобађајуће празнине.

– Ускоро се растајемо – прва сам проговорила, одбијајући последњи дим цигарете према плафону.

– То је само привремено. Сама си рекла да не можемо заједно.

Придигла сам се, притискајући опушак о дно пепељаре која се налазила на сточићу са његове стране кревета и осетила додир прстију по леђима.

– Плашим се – шапнула сам му.

– Ти си урадила оно што си могла, остало је ризик који не можеш да контролишеш – говорио је, мазећи ми образе горњом страном длана, загладан у блиставило мојих зеница. Често ме је гледао у очи и увек би се насмејао када би нам се погледи срели. Волела сам тај благи осмех и желела да га заувек задржим на његовом лицу, али сам се плашила више него икада у животу. Плашила сам се да ћу га изгубити сада кад сам му највише потребна да буде срећан.

– Плашим се да те никада више нећу видети – једва сам задржала сузе.

– То је само неколико месеци, док се све не смири. Након тога ћемо бити далеко – рекао је самоуверено, палцем бришући прву сузу, коју нисам успела да зауставим. – Нема разлога за страх, биће све у реду – охрабривао ме је.

– А шта ако не буде у реду?

– Зашто не би било? До сада је све текло по плану.

– Не знам, осећај. Имам неки чудан осећај, неку злу слутњу, која је све јача и јача – знала сам да је Владимир разумео о чему сам говорила.

Обоје смо знали колики ризик преузимамо и нисмо могли лагати једно друго. Довољно дуго смо провели у послу да би дозволили себи луксуз да поверујемо како се ствари решавају лако. Долазак Црвених појачавао је ризик и кратио време.

– Узми – рекао је спуштеног погледа, а на длану му је сијала беличаста куглица.

Владимир је био интеллигентан човек, са развијеним инстинктима. Добро је знао колико ризика обоје преузимамо и то је показао на једини начин који је умео. Прихватила сам поклон смрти од њега, али сам знала да га никада нећу искористити. Не, за разлику од других, ја то не бих ни могла. За остале би то било самоубиство, којим се непријатељу осмехнете у лице у моменту када помисли да вас је поразио. За мене не. За мене би то био најгнуснији чин жене која мора бити мајка.

– Шта се догодило са пуковником јуче? – скренула сам са теме и коначно поставила питање које је већ пар дана висило у ваздуху између нас двоје.

Није одмах одговорио. Ћутао је неко време, не престајући да ме посматра. Изгледало је као да жели да заувек уреже у сећање сваку тачку мог лица. – Ти не треба да бринеш о томе – коначно је проговорио.

– Не бринем, само желим да знам. Ипак сам му ја отворила врата за бекство.

– Он је рекао све што ми је било потребно. Мало даље од Ниша, неких пола сата вожње аутом, налази се партизанска група, којој је требало да се прикључи. Јакшић и вероватно они који су као и он склопили договор са њима – говорио је, устајући и навлачећи кошуљу на леђа. – Потребно ми је да урадиш још један сет докумената, личне исправе, пасош и пропуснице. Потребно ми је данас. Да ли можеш то учинити?

– Мушкарац или жена?

– Мушкарац. Слику бих ја додао. Уосталом, ти га већ познајеш. То је наредник Вучковић.

Прихватила сам. – У том случају може. Додаћемо још једног мушкараца у „Хоризонт”. То неће представљати проблем. Могу додати и слику, знам о коме се ради – завршила сам, не постављајући сувишна питања. Знала сам да то не би водило никуда.

– Хвала, Ленка – рече искрено.

– Ниси ми рекао шта се то дешава око Алексинца. Да ли то нешто мења у досадашњим плановима? – инсистирала сам да знам шта он планира да ради док се поново не сретнемо у Португалији.

Болничар устаде, навлачећи панталоне. Размишљао је неко време, па напослетку проговорио. – Све ћу убрзати и ништа се неће променити – рече

већ потпуно обучен, док је притезао кравату око грла, затим ми споро приђе и седе испод мојих ногу. – Ово што намеравам да урадим има везе и са неким старим познаницима. Пре три године постојала је овде партизанска група, којом је руководио човек кога су звали Лептир. Група је уништена, али он никада није ухваћен. Сада се помиње неки Комесар, а Јакшић ми је рекао да се ради о човеку који је пре '41. био део обавештајне службе за иностранство. Радио је у амбасади у Москви и једном приликом је покушао да ме убије. Од те ноћи почела је мржња – застао је, а ја сам знала да се ради о неком убиству из прошлости. *О људима које носиш на души се не разговара* – раније ми је казао да га је томе научио војвода Танкосић. – Ако оставим ствари какве јесу никада ми неће дати мира, али се не ради само о томе. Ствар је постала прилично лична и са моје стране.

Суштина је била јасна: Владимир је одлучио да старе рачуне истера на чистац.

– Према Јакшићевим речима, у питању је породица моје сестре. Морам их заштитити.

Немо сам га посматрала, размишљајући о томе колико мало знам о његовом животу. Човек се може заљубити и у некога кога не познаје. *Да ли ја може и заволејти?* – питала сам се.

– Зашто не сачекаш да се спреим? Можемо након тога поћи заједно – предложила сам.

– Не, ти не мораш да журиш, одмарај – насмејао се, помазивши ме дуж ноге. – Намеравао сам успут да свратим и покупим фотографију, не знам да ли ћемо касније имати времена.

Тада сам на ту фотографију заборавила. Прошло је већ три дана како смо је урадили, током једне од ретких шетњи за које смо имали времена. Требало је да та фотографија буде наша последња успомена из Ниша, пре него што заувек отпутујемо.

– Желела бих да о нечему поразговарамо – рекох му бојажљиво – заправо, имам нешто важно да ти саопштим.

Гледао ме је испод обода шешира, па се насмејао очију склопљених на пола. – Шта кажеш да то оставимо за вечерас, уз вечеру у „Галији“. Последњу пред одлазак? – понудио је, не престајући да се смешка.

– Било би сјајно – прихватила сам његову понуду и била сигурна да ће се све окончати онако како смо планирали.

На растанку ми је пришао и љубио ме дуго пре него што је изашао. Никада ме није љубио толико дуго и снажно. Учинио ми се да је о нечему размишљао, па се изненада окренуо, као да је нешто заборавио. Изгледао је као човек који се предомишља, али је заправо само стајао тако укипљен, покушавајући да пронађе речи које нису ни морале бити изречене.

– Волим те, Ленка – преломио је након дугог ћутања, а ја се насмејих дуж целих усана.

Љубила сам га склопљених очију и трајало је дуго, још дуже него раније. Пређашње слутње су се појачавале, али више нисам марила за то. Задржала сам га уз себе, уверена да ће он ту и заувек остати.

У просторијама логора на Црвеном Крсту у Нишу више није било никога. Зграда је у потпуности била испражњена, а последња група логораша, њих нешто више од стотинак, окупљени су на травњаку испред улаза. Стајала сам по страни, десно од мале правоугаоне зграде која је служила за испитивања и стрпљиво чекала да наредник Шулиц отпочне последњу прозивку логораша. Могло би се рећи да сам се у том моменту осећала прилично потиштено, али не због тога што сам знала шта се спрема двадесеторици мушкараца и једној жени, које сам лично одабрала, већ зато што Владимира нисам видела од јуче ујутру, када смо се растали у хотелу „Европа”. Никада нас двоје нисмо имали последњу вечеру у „Галији” и никада му нисам рекла најважнију вест коју сам имала за њега. Није се јавио целог дана, а чинило се да неће ни доћи у Ниш.

Нареднику Вучковићу сам лично однела документацију, задржавши се у његовој канцеларији како би придодала и адекватну слику. Он или није знао или се није усуђивао да ми одговори на сва питања која сам му поставила. Видело се да је нервозан и све што сам од њега сазнала било је то да се северно од Ниша воде борбе против комуниста, који су починили зулум у селу у коме живи мајорова сестра са породицом. Више од тога, наводно, није знао, а наредбу за покрет очекивао је сваког часа. Слутила сам несрећу, а лоше мисли и осећања постајали су изражајнији како се ближио дан када сам морала да напустим Ниш. Никако нисам могла отклонити размишљања која су стварала тако јасне слике у глави, на којима сам видела Владимира у локви крви, непомичног и хладног, мртвог. Очекивала сам да ће се бар јавити или да ће послати по некоме поруку. Ништа. Исправе о његовом новом идентитету налазиле су се у мојој торби и уколико му их не будем предала до краја дана нећемо моћи да отпутујемо у Португалију. Била сам спремна да, ако се неким чудом не појави или од њега не стигне бар глас, сама одем, без поздрава и загрљаја. Задубљена у мисли о Владимиру, посматрала сам врхове ципела, све док ме снажни баритон наредника Шулица није вратио у реалност. Он лично је, у пратњи свог верног пса, гласно прочитао имена логораша које су двојица војника одвојили као последњу групу за одстрел. Тачно двадесет логораша и једна жена склоњени су у страну, док је осталима издата наредба да могу слободно напустити логорски комплекс. Неповећење, измешано са страхом од смрти, изазвало је отпор групе робијаша којима су животи били поштеђени и они почеше плакати, молити или псовати и отимати се од наредбе да похитају у своју слободу. Настаде такав метеж да

су и немачки војници који су остали до последњег дана у логору морали да реагују батинама и пуцњима изнад глава логораша, како би их приволели да послушају наредбу и упуте се према капији, на којој више није било стражара. Тада се и Берлин усправи и зарежа на групу помахниталих логораша, али га Моткар умири крепким гласом и нежним додиром по леђима. Уплашени од метака које би им испалили у леђа, логораша су одбијали све док им није забрањено да ће, уколико се оглуше о наредбу, бити побијени на лицу места. Напокон су сви, избезумљени од страха, касом потрчали ка излазу, не осврћући се назад, а многи од њих тек након неколико минута насумичног трчања постадоше свесни тога да се налазе на слободи, неки и након више од две године.

Друга група заробљеника, одабраних за замене са шпијунима које је требало спасити, не знајући чему ће послужити, била је стрељана испред зида на крају дворишта. Током одласка до места свог страдања, госпођа Јакшић је нехотице окренула главу и ја видех бледо лице, упалих очију и модрих усана, које као да очекује да угледа некога посебно. Иако је трајало кратко, беше сасвим довољно да бар у једном трену ухватим њен поглед, изгубљен и мутан. Данка Јакшић корачала је споро у маси, беживотно се клатећи, а изгледала је као одузета од ужасавајућих урлика оних који ће умрети. Тај мртви поглед заличио је на молбу, коју јој нисам могла услишити, али сам га се касније увек сећала, као знак прекора и издаје дате речи. То што сам спасила децу никада није била довољна утеха за оно што сам учинила.

Након егзекуције, огољена тела стрељаних логораша побацана су у отвор напуњен кречом, спремљен посебно за ту прилику, са намером да се потпуно униште трагови њиховог постојања. Заправо, људи са њиховим именима и исправама, које су добили претходних дана, већ су били укључени у свакодневни живот, а за њих сам знала само ја.

– Е, па, то би било то, госпођице Искреновић – обратио ми се наредник након што је све обављено. – Рекао бих да се сада растајемо.

Чим је изрекао своју мисао уследио је кратак, али веома бучан лавез, којим као да се и Берлин желео опростити од мене. Ћутала сам, полако се спуштајући према псу. Он узврати наслонивши главу на мој испружени длан. Чула сам како убрзано дише и осетила топлину длака, које су се пресијавале на оштром септембарском сунцу. Пришла сам сасвим близу Берлиновој њушци, помазила га читавим дланом изнад ушију и тихо му шапнула речи последњег опроштаја.

– Тако је, наредниче – потврдила сам Моткареву констатацију.

– Било је задовољство упознати Вас – он учтиво додаде, наклони се према мени и даље се не одричући службене етикеције. – Желим Вам сву срећу, госпођице Искреновић.

– Такође, наредниче Шулиц – узвратих, након чега смо се руковали.

За разлику од њега, капетан Венеке није показао нимало од основне

учтивости, па сам на растанку са њим стекла утисак као да ћу га већ сутра поново видети у граду или у канцеларији.

– Ви, дакле, са потпоручником Хартманом, излазите пролазом из канцеларије. Након Вашег одласка, група војника ће затрпати све пролазе. Више се никада немојте враћати овде. Довођења госпођице и... – капетан застаде и усиљено се насмеја – хвала на томе што сте прекорачили овлашћења и прикључили потпоручника том вашем „Хоризонту”.

– Било ми је задовољство, капетане – рекох лежерно, као да се није радило о нечему деликатном.

– Узалуд је све то, узалуд, госпођице Искреновић – надовеза се капетан.
– Нећете имати много шанси ако комунисти пробију одбрану – објаснио је.
– Ти људи које сте извукли неће бити од велике користи и бојим се да ћете им само отежати.

– Како то мислите, капетане, отежати?

– Тако лепо. Мораће остатак живота проводити под црвеним барјаком, а то је, верујте ми, понижавајуће.

– Они су ту да би се борили, ако не сада онда у некој будућој борби – рекла сам, мислећи на Владимира. Овога пута моје мисли бежу оптимистичне, јер сам га, након дужег времена, оживела и поново ми је изгледао као у ноћи када сам га упознала: достојанствен, прек и одлучан.

– Дивим Вам се, госпођице Искреновић. Ех, шта бисмо сви ми да је било више таквих као што сте Ви. Желим Вам срећу у свим Вашим борбама. Ми смо овде завршили – рекао је, осврћући се око себе, као да је желео да упамти оно што је заувек напуштао. На крају, капетан је климнуо главом у знак поздрава, затим се енергично окрену ка нареднику. – Идемо – наредио је и обојица се упутише ка ципу који их је чекао упаљеног мотора.

Ниједан од њих није гледао уназад док је војно возило у коме су достојанствено седели напуштало двориште логора. Одједном, тамносиви облак заклони оно мало сунца што се до малопре пркосно ширило дуж травњака, спуштајући злослутне сенке на наша лица. Около је остало свега неколико војника, који су ужурбано припремали последње намирнице пред полазак. Поглед сам задржала у правцу ципа, који се губио ка излазу и постајао све мањи. Заправо сам погледом тражила пса, који се, изгледа, једини из пратње наредника Шулца опраштао дуго и искрено. Учинио ми се као да он и даље гледа у мене. Не, није ми се учинило, Берлин је заиста све до изласка на главни пут гледао у правцу логора, право у мене.

А ја, ја сам тада стајала на ивици. Сви који су остали једва су чекали да ме гурну, али нису схватили да имам крила и да ћу полетети. Добро сам знала шта ме чека и била сам спремна за лет. Полетела сам и нестала у само мој хоризонт.

Данка Јакшић

Последњег дана рада лагера, тајним пролазом, који води из канцеларије у подрум, оне у којој је операција „Хоризонт” од почетка вођена, дугим ходником све до унутрашњости тврђаве, Ленка Искреновић и СС официр Ернест Хартман, тихим ходом напустили су злогласни објекат, остављајући за собом своје раније животе. Одбацујући стару одећу, лепе манире и навике, постали су непостојани и заувек живи сахрањени у тунелима паклене судбине. Ипак, плаштите прошлости они нису могли одбацити у тминама тајних пролаза. До самог краја носили су их са собом куд год би се запутили, као опомену за будућност и подсетник на оно што су некада чинили.

Шпијун капетана Винекеа, Ернест Хартман, алијас Милован Солујић, у Нишу је остао из практичних разлога. Његов задатак био је да извештава о држању војске која је остала да брани град и мотри на ситуацију из прикрајка. Особа поред њега била је супруга СДС пуковника Животе Јакшића, Данка. За разлику од њега, некадашња ћерка преминулог Солунца, новинарка *Самоуправе* и *Новой времена*, дипломатски изасланик Србије у Берлину и најоданији агент др Ђорђа Прокића, остала је због много деликатнијег и дугорочног пројекта: да чува будућност од онога што ће нове револуције порушити. Ходници који су повезивали подземну канцеларију у којој се некада налазила логорска архива и тајни излаз у тврђаву били су толико уски да су двоје људи били принуђени да корачају један иза другог. Први је ишао мушкарац са батеријском лампом упереном испред себе, док га је дама немо пратила и размишљала о проблемима који су је морили. Влага и мирис земље покретали су јој нагоне за повраћањем, али је некако успевала да се контролише и задржи прибраност. Гледала је хаотични плес прашине у танкој светлости и размишљала о ономе што оставља за собом. Знала је да до човека са којим је желела да отпочне живот негде далеко сада не може доћи. Није било начина да је он пронађе и морала је она тражити њега. Ризици су били превелики, али је он морао да зна, она је желела да он зна и због тога се одлучила да одигра на једину карту коју је имала: на шпијуна са којим је бежала. До излаза се ходало нешто више од пола сата, кривудавим ходницима испод тврђаве, који су били тако испреплетени да онај ко не би у рукама имао мапу тог подземног лавиринта никада не би из њега изашао. На крају пута, пресвучени есесовац је склонио поклопац са широког отвора, који је водио у стару турску барутану. Ту Ленка, алијас Данка Јакшић, застаде и ухвати га за рукав.

– Мислим да сам заслужила да ми учините једну малу услугу – рекла је, одлучно гледајући његове скупљене светлоплаве очи. – Још колико времена планирате да останете у Нишу?

– Знате да то не могу да Вам кажем. О каквој услузи је реч? – одговорио је хрпававим тоном, наговештавајући како није вољан да коригује планове.

Она ћутке извади оловку и папир из ташне, затим папир пресави и учини га мањим, попут неке цедуље, на којој нешто исписа брзо, али прилично читко.

– Колико год остали, ово ми можете учинити. Ако желите, наравно. Мени би пуно значило – пресавила је папир и угурала му га у руку. – Предајте ово у једину ромску кућу у Островици, то је село изнад...

– Знам где се налази Островица – он је прекину и осети хладан додир на длану.

– Молим Вас – тихо му рече.

Знала је колики ризик преузима овим поступком, али је то био једини начин да бар сачува наду у то да ће једног дана успети да пронађе човека којег је волела. Немац спусти цедуљу у унутрашњи џеп сакоа и без речи иступи на светлост дана, пажљиво се осврћући око себе, затим се брзо, у два-три елегантна корака, врати унутра и руком јој показа да може изаћи. У тврђави није било никога, па се двоје људи брзо расташе речима захвалности и формалним, војничким поздравима, након чега се свако упутио ка својој „сигурној станици”, тј. местима у којима од тада бораве склоњени обавештајци, за које, осим једне жене, није знао нико.

Берлин

Тек што је закорачила на калдрму испод Стамбол капије, са намером да крене ка свом новом стану у Хиландарској, Данка је зачула снажан звук експлозије, након којег је уследила рафална паљба из аутоматског оружја. Пуцњава је допирала из правца северно од Ниша и могло се претпоставити да се окршај одвија на самом излазу из града, па она увучене главе у рамена убрза корак. Њен нови стан није био толико близу, а она је желела да се што пре склони са улице.

За то време, у борби на живот и смрт, Берлин је на делу плаћао цену своје оданости. Конвој немачких возила, међу којима се налазио и отворени џип наредника Шульца, напала је група партизана, са намером да ликвидира команданте логора у повлачењу. Трасу пута за њихову евакуацију су унапред знали, међутим, бројчано слабији, одлучили су се за препад бомбама. Скривени иза бујног растиња крај пута, бандити су пропустили возила са чела колоне и напали директно џип у коме се налазио озлоглашени логорски батинаш, наредник Вернер Шулц, звани Моткар. Он је седео на задњем седишту џипа, у друштву верног пријатеља Берлина, капетана Винекеа, шофера и још двојице војника Вермахта. Обезбеђење конвоја одмах је узвратило ватром, брзо зауставивши изненађујући напад. Главни окршај, међутим, водио се на делу пута где се налазило Моткарево возило. Ту су комунисти пришли довољно близу да су се поједини нашли буквално лицем у лице са

метом. У одсудним тренуцима, када су се куршуми заустављали на возилу, наредник више није имао контролу над псом, који је режао, лајао и отимао се толико снажно да је постојала опасност да самог себе повреди ланцем којим је био привезан. У одсудном моменту Берлин зарежа и на свог власника, који тада инстинктивно испусти из руке ланац, док је у другој чврсто стезао пиштољ. Пас је храбро искочио из возила и муњевито појурио ка бандиту који је јуришао ка ауту са одшрафљеном бомбом у руци, док су се његови другови скривали или покушавали да побегну.

– Ураааааа! – узвикнуо је бандит, који је фанатично и закрвављених очију хитао напред. Био је погођен, али га је налет адреналина одржао на ногама. Млади револуционар није имао подршку својих другова, који су се, свесни да је препад пропао, дали у бег. У делићу секунде, он угледа крупног војничког пса, који се кроз ваздух устремио на њега. Брзо је активирао бомбу, међутим, све беше узалуд, јер у магновењу са Берлином није стигао да је употреби. Наредник Шулц је за то време, схвативши да је оружје осталих нападача утихнуло, истурио главу и нанишанио ка фанатику који је намеравао да бомбом дигне ауто у ваздух. Све се догодило веома брзо и оно што је угледао пре него што је бомба експлодирала био је Берлин, који у скоку обара бандита и режећи му гризе руку у којој се налази активиран експлозив. Његов борбени поклич надгласала је снажна експлозија, праћена пламеном и облаком дима који се раширио увис у танком снопу. Наредник није стигао да испали ни метак према нападачу, а све се већ окончало.

За то време капетан Винеке је хистерично наређивао шоферу да крене. – Вози, вози! Брзо!

– Не! – заурлао је Моткар, гледајући у правцу којим је кренуо Берлин. Ништа се није видело од дима и пламена, па зато он покуша да изађе из возила, које само што није кренуло.

– Јеси ли луд?! – чуо је капетана, након што га је овај снажно повукао за руку. – Вози! – он поново нареди шоферу, одлучно држећи наредника са обе руке.

Тад се и обезбеђење конвоја прибрало и већ су оформљене групе од по тројице војника, који су се устремили ка комунистима који су се дали у бекство. Масакр који је након тога уследио био је потпун. Немачки војници добили су наредбу да се не заустављају и не штеде муницију, све док и последњи бандит не буде убијен. Времена и потребе за заробљавањем није било и све је потрајало релативно кратко. Након десетак минута колона је поново формирана и брзо наставила даље ка северу, остављајући за собом лешеве, пепео и опорни мирис барута.

Наредник Шулц фиксирао је поглед према пламену који се полако гасио и из којег је споро извиривала глава његовог пријатеља. Пас је последњим атомом снаге и незадрживом вољом пузио према газди, док му се задњи део тела и даље налазио у пламену. Тада се и он отргао капетановог стиска и рефлексно искочио из аута, прескачући врата. Потрчао је ка клонулом псу

опруженом на земљи, са гелером пробушеним слабинама. Када је стигао до њега очи су му биле склопљене и више није дисао. Берлин, крвав и изгорео, лежао је у пламену сопствене храбрости и врлине као некакво злослутно предсказање. Тога дана он је био једина жртва из колоне која је напустила Ниш.

Болничар

Прохладног септембарског поподнева, у селу Краљево, у долини Јужне Мораве, Болничар је пронашао тренутно уточиште. Читава три дана налазио се у бекству, а обруч који су партизани направили око њега се све чвршће стегао, па су тако и шансе да се извуче из клопке која му је припремљена из сата у сат постајале све мање, а он је тога био савршено свестан. Црвених није било десетак, како му је рекао Јакшић, него на десетине. Једино што је желео у том моменту било је да пошаље поруке у Ниш и нада се у то да би наредник Вучковић могао на време покренути добровољце.

– Оооо, здраво живо, госн Владимире – огласи се тамнопути, онижи човек задовољно, чим је угледао старог пријатеља и спасиоца на капији. Променио се од последњег пута. Лице му је потамнело, а уздуж образа су се оцртавале две дубоке линије, знаци хроничног умора и телесне исцрпљености.

– Здраво, Турки – отпоздрави Болничар, ословивши човека по надимку, затим га хитро ухвати под руку и повуче са собом иза куће.

Човек код кога је дошао био је један од Рома из Рамаданове фамилије, коме је мајор пре три године обезбедио српска документа. Био је то Циганин средњих година, здепаст и са дугим брковима, који су се пружали скроз до његових буцкастих образа. На глави је носио шеширић са дречавом траком око обода и цветом приденутим са стране. Изгледао је прилично незграпно и смешно, одевен у тамну кошуљу мало дужих рукава са раскопчаним браон прслуком, док је ситним корацима збуњено ходао поред мајора, очима усплахирено разгледајући око себе.

– Каква тебе мука доведе у моју авлију? Да није... – он застаде, широм отворивши очи, којима је све време ужаснуто гледао у Болничара, затим стаде као укопан.

– Није добро, Турки. Пожури – рече мајор, па га одвуче до тарабе у задњем делу дворишта. Кућа се налазила на крају села и иза ње се простирала шума, коју је Болничар намеравао да искористи за скривање док не добије вести о евентуалном кретању добровољаца. Он извади папир и оловку и поче нешто писати. Рука му је дрхтала од умора и изгладнености, али је истрајао. Исписао је две поруке, поцепао папир на два дела и предао их у руке човеку који је и даље збуњено стајао поред њега, гледајући га ни не трепнувши. – Узми ово – пружи му цедуље, те их Циганин узе, махинално покушавши да прочита шта на њима пише.

Болничар му стисну руке, стеже га и рече да их само однесе у град.

– Слушај, за тебе је боље да не знаш шта у њима пише. Сакриј их добро и однеси у Ниш, знаш где сам тамо?

Циганин је потврдио, али и даље није проговарао, схвативши да мајор има још нешто да му каже и да му се баш много жури.

– Ако наиђеш на неког од мојих успут, слободно му предај поруке, али ако те пресретну комунисти, ни за живу главу не допусти да ти ово пронађу, разумеш?

– Па како ћу, Владо... – он унапред поче да се правда, али га Болничар прекину.

– Нема како ћу, Турки. Они тебе неће да дирају, кад те виде тако обоје-ног, али ако ти буду нашли ово, најebaо си га – нашали се он, као што је и раније имао обичај, али се не насмеја, што је био прави показатељ опасности у којој се налазио. – До сад сам те штитио ја и био си Србин, а код њих слободно врати старо име и дочекаће те као најрођенијег.

Циганин се трудио да разуме о чему му мајор говори, али му, судећи по његовој мимици и збуњеним очима, ништа није било јасно. – Ма чекај, бре, о чему ти то... – није стигао ништа да каже, јер је Болничар већ наставио, сада се и сам осврћући око себе и као да му се иза Туркијевх леђа учини неки неприродни покрет.

– Само ми ово учини Турки и слободан си, вероватно се више нећемо видети – мајор му се загледа у очи, стискајући му раме.

Циганин уплашено подвикну. – Јуре те?

– Нису ми за петама, али су ту негде, јebеш им семе проклето – процеди мајор бесно, па скрену поново поглед некуд иза, али овога пута не мицајући врат ни за милиметар. – Пази, покушај што пре да ово однесеш у Ниш, може и у Алексинац, било где, само да нађеш неког од мојих. Прошло је већ два дана од како сам им... – он прекину, свестан да нема сврхе говорити му о детаљима акције. – Већ сам преко својих курира послао три овакве поруке. Слушај, можда су они већ и кренули овамо, али за сваки случај. Учинићеш ми то, Турки? – рече не скривајући колико је то за њега важно.

– Добро, де, 'оћу, само...

– Нема само, они ће вероватно да обиђу и Краљево, можда и код тебе сврате. Ако те питају нешто, тебе или твоје, кажите био неки, пивнуо малко воду и изгубио се према Суботинац. Је л' мож' тако да им кажете?

Циганин хтеде да потврди, али га у том моменту мајор грубо стисну за длан.

– Сагни се чим те пустим и бежи у кућу – кроз зубе рече Болничар, а Циганин опази да он, испод ока, гледа некуд у страну, према шуми.

Схватио је о чему је реч, али беше касно. *У шииа ме ѿо увуче овај несрећ-ник*, помисли, али га је глас издао и не успе ништа да проговори, већ само послуша шта му је мајор наредио, наставивши да га у себи проклиње, а себе

да сажаљева. За тили час он виде како му се митраљез, до тада оклембешен око рамена, нашао у крукама. Већ је припуцао из њега према подножју шумовитог узвишења, а митраљески меци се измешаше са урликом, који је дошао из тог правца. Уследила је обострана пуцњава, јер очигледно човек којег је мајор приметио није био сам. Обасут куршумима који су летели ка њему, он се муњевито склонио до зида куће, где је тренутно био безбедан. Освртао се око себе проверавајући количину преостале муниције. Група од четворице партизана кретала се према њему са супротне стране, али мајор одреагова брзо. Турки је исколачених очију гледао шта он ради, не усуђујући се да поверује како један човек може поднети такав напор, притом не промашити ни једним јединим метком. Болничар је циљао митраљезом подигнутим у пределу лица и један по један метак обарао је људе у покрету, који су падали као покошени, неки јаучући од болова који су их слали у смрт, а неки у тишини, без гласа, само би се стропоштали у блато обрасло зеленилом. Одједном се зачу заглушујућа бука и као да хиљаде метака појурише према мајору, који је тада залегао увлачећи главу у рамена. Када се метеж на кратко заустави, све што се чуло беше плач деце из куће. Циганин скупи храброст тек толико да хитро допузи до куће у којој се налазила његова породица. Сада је био довољно близу мајору, који је само мало издигао главу, у исто време рутински припремајући нови шаржер. Још један низ хитаца из правца ниског брдашца које су запосели партизани поче да одзвања изнад његове главе, трештећи у зидове куће. Циганин је плакао и гледао у мајора, потпуно изгубивши способност говора. Врисак из куће заменио је звекет метака и Болничар гласно узвикну, како би га комунисти чули: – Не пуцајте у кућу, бре, деца су унутра! Не пуцајте!

Није било одговора, па мајор понови упозорење.

– Излази, Теодоровићу! Вријеме ти је истекло! – огласио се командант партизана, претпоставио је мајор, вероватно онај који је заменио страдалог Лептира, у окршају са добровољцима у Трњану пре два дана.

Болничар полако приђе до домаћина, у чијем дворишту је у том моменту све замирисало на барут и смрт. Полако је свлачио са себе добровољачку блузу.

– Обуци ово – рече када је остао само у кошуљи, али га је Циганин укипљено гледао, не реагујући.

Мајор му лагано удари шамар, како би га расвестио и понови наредбу. – Ајде, бре, брже! Слушај, нећу дозволити да страдате – поново га лагано шљепну по образу. – Мораш ми веровати, Турки, ајде обуци ово. Брзо.

Док је Циганин на леђа навлачио војничку униформу, Болничар исписа на полеђини фотографије поруку, потписа се и предаде му је у руке. – Потруди се да ово добије жена са слике – рекао је. Турки потврдно климну, али му је у себи псовао и проклињао све што би му пало на памет. – Ајд' сад, крени на ову страну – мајор га упути ка дворишту иза куће.

– Не пуцајте, излазим! – узвикнуо је, како би га вођа партизана чуо, распоређујући муницију и оружје равномерно преко кошуље у којој је остао, затим из танког прслука извуче капсулу цијанида и спусти је у уста.

– Без оружја Теодоровићу и желим ти видјети руке у зраку, је л’ јасно?!
– поново се чуо исти глас из правца у који је упутио Туркија.

Мајор даде знак човеку да крене, осмехну се и намигну, преврћући капсулу по устима.

– Излазим, не пуцајте – раздрао се када је Циганин спуштене главе ходао ка партизанима.

Ваљда овај Турки неће зайлакайти од сџираха њре неџо шџџо им њриђе, размишљао је, гледајући несигурни Циганинов ход, који му је у овом тренутку био једина шанса да добије макар пар секунди предности. Време док комунисти не примете подвалу могло је бити једино у коме је могао извести још један напад, пре него што покуша да уткне. Правац према северу сада је био блокиран, па је одлучио да покуша да се склони назад, преко потока, а онда некуд неодређено. Шансе су биле све мање, али је знао да предаја не долази у обзир. Такву могућност није ни разматрао. Уосталом, ту је била капсула, коју је и даље вртео међу зубима, спремајући се за напад.

Униформа је донекле одрадила посао и дала мајору тих неколико секунди да се склони у супротну страну. Проценио је да су му тамо најбоље шансе, јер је пролаз између брдовитог терена и путељка који је водио према потоку био штићен само једним човеком, који се невешто скривао иза неког стабла. Њега је приметио још након првих плотуна који су се чули из тог правца. Пажљиво и нечујно откинуо је окидач ручне бомбе и пришао углу куће. Више није видео Туркија, који се ситним корацима удаљавао. Знао је да се све мора завршити брзо, у супротном могли би страдати сви, укључујући и Туркијеву породицу. Тишину поремети изненадно шиштање, затим снажни одјек експлозије. Успео је. Комунисти су били изненађени и дали му довољно времена да низом метака, испаленим из митраљеза, на месту убије изненађеног комунисту скривеног иза стабла. Претрчао је преко изрешетаног тела, хитајући ка потоку. Одједном, шум лишћа под његовим ногама надјачао је пуцањ и мајор пред собом угледа лице војводе Танкосића. Шармантни осмех испод дугих, углађених бркова и поносни сјај у његовим очима засија пред њим. Као на траци, у делићу секунде, пред њим се појавише сва лица војника утонулих у смрт и све заличи на последњу смотру. Мајор покуша да се усправи, али тај покрет беше узалудан. Тело му се беспомоћно згрчи и он осети топлу течност на ивици усана, а пред очима му се указа лелујаво лице девојчице, која раширених руку хита у загрљај младића у униформи. Беше то његова сестра, која га је баш тако, у белој хаљини прошараној цветићима, босих, детињих стопала дочекала пре тачно двадесет пет година, у дворишту породичне куће. У том трену снажно је загризао капсулу, док су му се очи немоћно склапале. Отров се полако ширио крво-

током и брзо убијао, у болном ропцу. Тешко је дисао, а дах му се са муком губио, док је тонуо у ништавило смрти. Склапајући спокојно очи, пред њим се указа масакрирано тело те исте девојчице, која је у међувремену постала жена, супруга и мајка двојице дечака. Гледао је њено наго тело, испружено потрбушке између лешева супруга и деце.

Када је коначно склопио очи, уследио је последњи пуцањ. Беше уједно то и последњи звук који је мајор Костадин Теодоровић чуо пре него што пред њим, у сенци и измаглици, не заигра фигура жене, са лелујавим коврџама, пуним уснама развученим у осмех и очима боје кестена.

Др Прокић

– Ово је стигло из Ниша за Вас. Донели су јутрос са ознаком хитно и поверљиво. Без речи поздрава, Олга се још са врата, скоро трчећи, обратила шефу, који тада подиже главу и угледа њену испружену руку кроз светлуцава стакла наочара са танким сребрнкастим оквиром.

Он пружи руку преко стола, узне писмо, затим га лако отвори ножем за хартију, једним покретом. Писмо је насловљено на његово име. Адресирано је за Ђорђа Прокића лично, не Канцеларији службе за државну пропаганду против комунизма. Он рашири папир преко стола, причврсти наочаре кроз до очију и поче читати. Није било меморандума, нити других званичних ознака, али он, према фонту којим је писано, закључи да је откуцано на службеној машини.

„Уважени јосјодине Прокићу,

Обавештавам Вас да сам дана 16. септембра текуће јодине, у касно јојодне, без знања команде и званичних наређења корпуса, самовољно сјууио у акцију, на јојезу Краљево–Суботинац, северно од Алексинца, као јодришка мајору Дисјерлу, алијас Болничару, који је чејири дана раније, јакође мимо овлашћења надлежних војних и цивилних власји владе нашеја генерала Недића, јрисјуио акцији, јоком које је у селу Трњане делимично ликвидирана јарјизанска јруја, којом је командовао Лейјир, воја бандија са којим смо се суочавали још '41. Мајор Дисјерло самосјално је, са својом јединицом, јознајом као Служба 11, јом јриликом ликвидирао воју ове бандијске јрује, у намери да сјречи координисани двосјруки најад на Ниш, фронтјално и из залеја, за који је јрејходно сјекао извесна сазнања.

Одлуку да ову активност јријавим Вама, а не некеме од надлежних, јоне сам знајући да би мајор Дисјерло желео да јо, уместјо њеја, урадим на овај начин, у њејовом сјилу. Незваничним каналима, он је јрејходних дана сазнао за јосјојање јрује комуниста чија је команда, јаралелно са јри-

йремом найада на Ниш, радила на рејруйовању цивилној сйановнишйва и, са жаљењем морам йо йризнайти, неких колебљивих йриядника из редова сйраже, као и оних који су добровољно били сйремни да йриђу комуни-сйима. У йом циљу, бандити су у селу Трњане, йоком ноћи између 13. и 14. сешембра, учинили неколико зверсйава йрема цивилима, између осйалој, йочинили и сйравичан злочин йрема йородици мајора Дисйерла, као лични одраз мржње йрема њему. Том йриликом, злосйављана је, малйреййирана, мучена и силована, йоћом осакаћена и на крају йреклана, заједно са својим синовима и суйруом, мајорова рођена сесйра, Анка Сйевановић, рођена Теодоровић. Служба 11 самосйално је сйривела акцију, као йрейходница мој Одред, којом је ликвидирани сйари комунистйички илеалац и диломайти, Дарио Дувњак, йознай службама йод именов Комесар. Приликом акције сйрадали су сви йриядници Службе 11, њих йейорица, осим мајора, који се наредних дана налазио у бексйву, одакле ми је йроследио неколико молби за йодришком добровољаца и йрецизне информације о свом и крейању бандити. Нажалосй, сйишао сам йрекасно.

Са неизмерном йуоом, обавешйавам Вас да је мајор сйрадао у селу Краљево, након окријаја који је самосйално водио йроћив осйаишака сйоменуше банде, йомоћнуше йруоом йој Комесара, са којом су се сјединили на йоћезу између Бобовишйа и Ђићине. Породица која је йружила уйочишйше мајору је сйашена, а осйаци банде ухайшени или ликвидирани исйој дана, након инйервенције моје јединице. Имајући у виду Ваш однос йрема мајору и њеовом целокуйном раду и заслуама за наш народ и ойацбину, овај извешйај йодносим Вама, а не својим дирекйним йреййосйављенима. Шйо се даље йосйуишања йрема мени и мојој јединици йиче, сйреман сам сносишй службу и јавну одйворност и кривицу, како збој нейошйовања йроцедуре, йако и збој кашњења у йружању йодришке йриликом инйервенције у селима Трњане и Краљево, која је била неойходна нашим храбрим борцима. Вас, йосйодине Прокићу, смайрам меродавним да о мојој даљој судбини донесеш одлуку, а мој случај йредашйе надлежнима или та осйавишйе скривеним од очију инсйишйуција и јавностйи.

П.С.

Посмрйне осйаишке мајора Владимира Дисйерла дађу да буду сахрањени са йочасйима које херој и Србин заслужује, уколико од Вас добијем одобрење за йакав чин.

Наредник одреда „Сйеван Синђелић”,
Н. Вучковић.

Када је завршио са другим читањем писма које му је послао наредник Вучковић из Ниша, Прокић пажљиво склопи хартију и скину наочаре са

очију. Бришући маглу са стакала, он схвати да је Олга све време остала ту, у канцеларији са њим. Гледала га је укоченог лица, уплашено и забринуто. Шеф ћутке обриса наочаре марамицом коју је носио на реверу сакоа са уским пругама, затим их врати пажљиво на очи и загледа се у Олгу.

– Желим да што пре пошаљем одговор, Олга. Можете ли то учинити за мене? – упитао је тихо, а она му одговори потврдно.

Питања су јој се ројила у глави, али се није усудила да запиткује. Знала је да је са Прокићем тако најбоље. Уколико сматра да јој нешто треба рећи, он ће то и учинити.

– Написаћете кратко да служба неће предузимати никакве кораке по питањима која се тичу њега и његове јединице и да сахрану страдалог мајора обави у складу са његовим животом: тајно и изоловано – Олга се скаменила од његових речи и поготово начина на који је говорио, али је ипак била довољно вична свом послу и прибрана да све лепо прибележи. – Адресираћете на исту адресу са које је писмо послато, на име наредника Николе Вучковића. На коверти нека стоји ознака поверљивости. Да ли сте ме разумели, Олга? – поставио је питање поново, скидајући наочаре и стискајући очи палцем и средњим прстом десне руке, када му се на лицу појавише грчеве који би могли навестити да је спреман да заплаче. Суза ипак није било. Како би их зауставио, Прокић дубоко уздахну, па брзо устаде са столице. Шетао је око стола, а Олга није ништа говорила. Напокон јој приђе сасвим близу. – Да ли су пропуснице за нас припремљене? – упита подлаktivши је, окрећући се ка вратима.

– Да, све је спремно. Чека се распоред наших служби за повлачење. То ће најверо... – жена не заврши мисао, јер ју је шеф прекинуо.

– Да ли је сва наша документација склоњена? – мислио је на документе о тајним операцијама које су претходних година спровођене каналима „Самоуправе”.

– Све је спаљено. Ионако није било много тога што смо бележили. Остали су само неки материјали које су користили службеници медијских кућа, али то свакако никога не интересује – спремно је одговорила.

Прокић се кисело осмехну. – Изгледа, драга моја, да више никога ништа не интересује. Сви размишљају само о томе како да сачувају животе. Они које је нешто интересовало су већ мртви или су сами себе препустили судбини. Хајде Олга, молим Вас, завршите ово што пре. Питање је часа када ћемо напустити Београд.

Др Прокић је затворио врата за секретарицом и припремајући дуван вратио се на столицу. Окретао је цигарету међу прстима и загледао је са свих страна, док се присећао последњих дана проведених у Главњачи. *Ја сам онај који ће Вас извући одавде* – рекао му је тада мајор Теодоровић и тако је и било. Сећао се речи којима му се спасилац представио. Одбадио је цигарету, претходно је згужвајући обема шакама. *Овога љуџа, изгледа, сјаса ми*

неће *диги*, размишљао је, а уместо цигарете међу прстима окретао провидну капсулу.

Ђорђе Прокић на крају није скупио храброст потребну да би се извршило самоубиство. Под лажним именом и измењеним идентитетом, напустио је Србију када и већина чланова владе генерала Недића, неколико дана пре него што је отаџбина окупирана.

Данка Јеремић

Данка је остала у граду и живела наредних месеци у стану породице Јакшић, у улици код окретнице у правцу пруге. За кћери Животе Јакшића побринула се у ноћи пре него што је затворен логор на Црвеном Крсту. Оне су одведене у оближњи манастир Св. Тројице, у селу Габровац, недалеко од Ниша. Чињеница да је заштитила децу, онолико колико је могла, бар донекле јој је смиривала савест и пружала олакшање након сазнања да је практично она наредила убиство њихове мајке, па још и преузела њен идентитет.

Службено, операција „Хоризонт” је била завршена. Све старе везе формално су прекинуте, а службе распуштене или прекомпоноване. Сви су размишљали само о очекиваном нападу Црвених на Србију. Сви, осим Данке Јакшић. Њена лична мисија је тек почела и морала ју је истерати до краја потпуно сама. Практично, за њу је „Хоризонт” још увек трајао. Данка Јакшић се бојала и према њеним проценама није била довољно далеко од правог идентитета. Све је још увек подсећало на Ленку, на Прокићеву канцеларију Службе државне пропаганде за борбу против комунизма, на лагер, наредника Шульца, логораше и шпијуне, дугим речима, на све оно што је морала заувек да сахрани. Узалуд, сви они и даље су били ту, врзали су се попут сенки око ње и лутали непозвани у њеним мислима, толико присно да је осећала на свом телу сабласне додире тих људи који не постоје. Једино није било онога који јој је био потребан и којег је желела заувек крај себе.

Ниш је у октобру 1944. године био разорен град, а немачке војне и полицијске снаге налазиле су се у потпуној дефанзиви. Нешто пре поноћи 13. октобра, запаљена је зграда главне поште, мостови су оштећени, извучено је противтенковско наоружање, топови и возила. Вишак хране Немци поделише грађанима, а Данка Јакшић је последње следовање преузела испред зграде Моравске бановине раније тог дана. Све време се осећала лоше, изнемогло и поражено. Сате је проводила у полумрачној соби, под светлом неког патрљка од свеће који јој је остао. Гледала је слике које су јој преостале и постепено их, једну по једну, спаљивала, смештене у лимени лонац који је спустила испред себе за ту прилику. Ништа од њеног претходног живота није смело остати, ниједан једини траг, а са сваком уништеном сликом она је осећала као да кида и понеки део тела и душе. На крају, остала је само једна

фотографија и то она најновија. Њу јој је пре недељу дана, можда и неки дан више или мање, у стан донела Циганка коју је видела још онога дана када је стигла у Ниш. У изолацији, глади и страху изгуби се и осећај за време, али не и за сећања, она тада постају јаснија.

– Узми овој, тој ти Владимир посла по мога Радета – рекла је Циганка након непријатног ћутања, које је трајало предуго од тренутка када је Данка опрезно и споро отворила врата стана. Препознале су се и она ју је понудила да уђе, али Циганка је одбила усиљено гостопримство. – Еее... – вртела је Келебија главом и гледала је право у очи. – Лош з’рт, дете моје, з’рт, ето тој је. Таква му судбина беше, видела сам ја тој одма’. А заволела сам га, неј’ да нисам – промрмљала је, очију мутних од суза, којима је бранила да потеку. – Помагао ј’ много, ал’ ете. Судбина, шта ћеш. Идем сад, ’ајде – рече брзо, стискајући очи, па се упути ка степеништу, али је Данка заустави тако што ју је ухватила за подлактицу.

– Шта му се догодило? – упита, молећиво гледајући Циганку у очи, а брада јој поче дрхтати као у детета.

– Не знам ти ич од тој, дете. Ништа ме немој питајеш. Уплитао ј’ и мог Радета у те работе, а он такав, добар, сваком би да помогне и ете – Келебија уздахну – ћути, сад сам у планину горе. Бегај од људи, бегај и од мен’, плаши се – нервозно је говорила, знајући да не може рећи оно што девојка пред њом очекује, јер ни сама није знала ништа, осим онога што се могло наслутити. – Заборави на тој. Заборави и на њег’, готово је сад, мисли си на себе, дете. ’Ајд’, здраво и нек’си ми добро – она се отргну и нестале у полумраку.

Било је то све што је о Владимиру Дистерлу чула. Од тога дана он као да је испарио и из сећања свих који су га познавали. *Народ је кварљива роба* – помисли она – *лако забораве оне које њрејходно и дојови найусјте и који више никоме не ѡредају*. Таква судбина задесила је и њега, међутим, за њу је он, упркос злој срећи о којој је стара Циганка говорила, остао вечан, бесмртан, а ту бесмртност само је она могла сачувати. Мислила је на Владимира и схватила да он заправо никада и није учинио нешто велико за њу. У ствари је у томе и била његова посебност. Никада се није ни трудио да учини нешто велико, јер у тим малим знацима пажње има највише искрене љубави.

Знала је да је Раде, односно Рамадан, Циганин из Островице којег је Келебија споменула, био Владимиров дугогодишњи ухода и гласник, али то је било све. Знала је да више нема места трагању и да је све морала оставити иза себе. Требало је да заједно буду у другој држави, али нису схватили да су богови за њих исписали другачије судбине. На крају је добро било макар то што је потпоручник Хартман пристао да јој учини услугу и пренесе абер у Островицу. Након што је до ходника испратила стару Келебију, вратила се у стан и исплакала све сузе које је у себи сакупила претходних година. *За умирућим душама се не ѡлаче*, тако јој је отац рекао, али ово није могла издржати. Душа Владимира Дистерла за њу је остала жива, јер је он отац

детета које је носила. Напокон, када су све сузе исплакране, смирила се и дубоко удахнула. Онда се почела смејати, неконтролисано и гласно, држећи све време руке преко усана, као да чини нешто погрешно. Не, осмех је био потребнији од плача, јер је посреди била једна неумесна, локијевска шала. Схватила је: то се само живот још једном нашалио са њом. Овога пута одлучила је да ће га победити по сваку цену.

Дани су пролазили, а Данка је ретко излазила, мало због страха да је неко не препозна, а мало и због честих пушкарања, која су се спорадично могла чути у свим деловима града. Знала је да се спрема велика офанзива на Ниш и да град може пасти у руке Црвених сваког тренутка. То су знали и његови браниоци, предузимајући полако крајње, очајничке мере, карактеристичне за оне којима се спрема пораз. Чудно је једино то како неке послератне анализе супротстављеним аршинима карактеришу исте потезе армија у повлачењу, па се једно глорификује и велича као савршена тактика „спаљене земље”, док се иста таква тактика примењена на супротној страни оцењује као фаталистичка, монструозна и супротна људској природи.

У атмосфери страха и ишчекивања, Данка је дочекала 13. октобар. Беше то баксузни, кишовити петак после подне и она је тада последњи пут видела неког војника у униформи Вермахта. Био је то младић, годину-две млађи од ње, који јој је испред зграде Моравске бановине, заједно са другим становницима Ниша, поделио последње следовање конзервиране хране, пре него што ће коначно напустити град. Читаве наредне ноћи без престанка падала је ситна киша, а град је већ данима чамио у рушевинама, које беху последица вишемесечног бомбардовања и уличних борби које су се водиле све до одлучујућег напада, у ноћи између 13. и 14. октобра. Тада у граду ништа није функционисало: водоводна мрежа је била у квару, електричне инсталације уништене, мостови минирани, а телефонске линије прекинуте. Данка је узалуд стајала крај прозора. Читаве ноћи се није видео прст пред оком, изузев у моментима када би се чуле снажне експлозије, за које је она проценила да долазе из правца Беле куле. Тамо су се водиле најжешће борбе.

Никоме у граду није било до сна те ноћи, а већина Нишлија уплашено је чекала освајаче, који су сами себе називали ослободиоцима. У освет јутра, док је град још увек био у диму, а магацини хране, одеће и муниције у пламену, прве јединице које су ступиле на централни нишки трг на себи су носиле ознаке бугарске отачаствено-фронтоске армије. Касније тог дана, у сумрак, када је окршај са браниоцима Ниша био завршен и када су се могла чути само спорадична пушкарања са оним немачким војницима који су, скривајући се у лагумима тврђаве и канализацији, фанатично и до последњег метка, намењеног себи, штитили одступницу својим саборцима, пристигле

су и партизанске трупе НОВЈ-а. Данка је до тада већ осмислила причу којом ће се увући међу победнике. Једино јој презиме Јакшић није уливало довољно сигурности и бојала се да би је неко могао препознати. Није била сигурна колико дуго може опстати са новим идентитетом. Знала је да мора још много тога урадити како би се осећала безбедном, па је зато, док је још имала новца, почела излазити на дневне прославе наводног ослобођења, а увече на коктеле и игранке, које су нове власти организовале за народ. У данима који су уследили највише су јој сметали бугарски војници, међу којима је било и оних који су променили своје дојучерашње униформе. Нико од Срба не воли Бугаре. Без обзира коју униформу имали на себи, они у Србију увек долазе као окупатори и потенцијалне убице и силеције. Одмах пошто су преузели власт, нови руководиоци града предузели су низ мера за обнову и санацију онога што је порушено током борби и бомбардовања. Најоштеће није биле су железничке станице, стамбене зграде, трамвајске пруге, културно-просветне установе, на чијој обнови су ангажовани први омладински батаљони, којима се Данка врло брзо прикључила, притом користећи прилику да упозна и своје нове суграђане. Документација коју је предала приликом пријављивања за јавне радове у граду била је савршено исправна и није имала никаквих проблема, чак се одмах пријавила новим властима за добијање личних докумената са облежјима нових власти. Свакодневно се пријављивала за јавне радове, скривајући се у маси и трудећи се да мисли отргне од злих слутњи, а срце умири од страха. На сваком кораку је наилазила на плакате са позивима на предају представника претходних градских власти и слушала јавна саопштења којима су комунисти позивали колаборационисте да се пријаве команди града, нудећи им часне заробљеничке услове. У пракси је било сасвим супротно и она је од једног омладинског активисте који је радио у њеној групи свакодневно слушала наметљиве приче о томе како убијају „нацоше”. Тако је он подругљиво називао све оне који су се у то време нашли на погрешној страни. Њих би стрељали или вешали јавно, без суда и по кратком поступку. Чула је и за рације великих размера, у којима су похапшени многи уважени људи, попут председика општине, господина Чемерикића, чувеног Скерлићевог ђака, затим и окружни начелник, директори свих нишких гимназија, шефови железничких станица и они на које је падала сумња сарадње са окупатором, како се то карактерисало. Они који се не би пријавили имали би неке шансе, закључила је, али се клонила таквих тема. Њен циљ био је да пронађе неког посебног, није знала прецизно кога, али је веровала да ће га препознати када се буду срели. Многи мушкарци покушавали су да јој приђу, позивали су је на вечерње игранке, прославе ослобођења и шетње. Две ноћи она је изашла са неким Србином из Македоније, који је безуспешно покушао да је пољуби и помилује, али је она закључила да он није за њу. Прихватила је касније и позив неког момка који јој се представио као Алекса Цветковић, Нишлија који се прикључио комунистима још

'41. и са њима прошао сву борбу против окупатора. Сазнала је да је он поручник НОВЈ-а, младић усијане главе, који је користио сваку прилику како би се разметао својом храброшћу и борбом, не пропуштајући ни да јој говори о светлој будноћи у миру и заједничком животу свих народа и народности Југославије. Знала је на које народе и народности он мисли и гадила се тих прича, иако је знала да ће се његова предвиђања остварити. Гутала би кнедлу сваки пут када би чула да њене отаџбине више неће бити или да ће она поново постати само део неке творевине, која има намеру да окупира и потом прогута народ који је волела. У тим тренуцима завидела је онима који су страдали, чак и онима који су сами донели одлуку да не гледају пустош увијену у светлוצаву црвену заставу, која је Србе требала убедити да забораве Косовски завет, да спале иконе и сједине се са народима којима обличје дају окупациони механизми црвене идеологије „братсва и јединства”. Била је бесна и на Ђорђа Прокића, који ју је послао у Ниш и који је ко зна где сада, док она бије битку унутар непријатељских редова, битку која би оставила само траг наде за будућност и спасила успомену на јединог човека којег је истински волела. Завидела је и њему, Владимиру Дистерлу, његовом херојству, пркосу и смрти која га је ослободила погледа на згариште и пропаст нове домовине, у коју је она била приморана да се уклопи.

Конечно ћемо моћи да остваримо брајтсјиво са Русима и живимо са словенском дрћом у нашој Југославији, сећала се шта је поручник говорио, док је припремала вечерњу тоалету, а заправо је размишљала о сопственој жртви коју подноси на олтар својих светиња. Време је пролазило, а Данка Јакшић јој је све више сметала и постајала сумњива. Желела је да је се отараси, а за то јој је био потребан неко посебан. Неко ће сигурно пожелети да пронађе Ленку Искреновић, можда не сада, али када Црвена армија уђе у Београд, сигурно. Видела је какви су и била је сигурна да ће из неког изопаченог разлога лупати главу о томе где се налазе они који су радили у влади генерала Недића. До тада је морала да пресече све трагове са Ленком. Бринула је о мајци, којој се последњи пут јавила још пре него што је допутовала у Ниш. Није смела да ризикује. Морала је стргнути осећања са душе, као стари плашт, како би сачувала оно највредније, дете које је у себи носила. Са поручником више није излазила, јер је био окорели комуниста, револуционар и совјетофил, који се не разликује од већине које је упознавала тих дана. Такав тип не би јој могао послужити као трајно решење. Није јој се допао, а притом није за себе желела официра. Одлучила је да сама оде на отварање биоскопа у Занатском дому, где се приказивала пројекција филма „Пораз Немаца под Москвом”. Читаво вече слушала је баљезгарије оних који су најавили биоскопски програм и вечерњи коктел, све у духу нове револуције и слободе. Знала је да је најбезбеднија у гужви, те је зато одлучила да остане на коктелу након пројекције филма и помеша се са људима. Свој лични опис променила је колико год је могла: коса јој је била краћа, шминка слабија, преко главе је увек везивала црвене мараме и облачила сукње које су досе-

зале до испод колена. Од накита није носила ништа, осим минђуша и увек се трудила да изгледа сетно, утучено и забринито, што јој и није падало тешко, јер се углавном све време од када је сазнала да Владимир неће доћи осећала баш тако. Те вечери многи мушкарци, углавном официри у униформама и са јаркоцрвеним петокракама на капама, нудили су јој пажњу, покушавали да је чаште пићем и позивали је да им се придружи. Она је и даље тражила неког посебног и држала се подаље од насртљиваца.

Десетак дана касније седела је сама у „Маргеру”, старој нишкој кафани, познатој по томе што су у њој настале идеје и познанства захваљујући којима је један од најзнаменитијих српских писаца, Стеван Сремац, написао своје чувено дело „Ивкову славу”. Она је и раније волела да проводи време овде, а те вечери је седела сама, испијајући лимунаду и правећи се да чита вести. Сећања су, међутим, била снажнија од свега окол; касне ноћи у Нишу, док са Владимиром наздравља животу. Још увек је ту, стално га оживљава и памти онаквим какав је био док ју је гледао. То је, ваљда, знак да се ниједан сусрет не догоди случајно. Као и обично, у „Маргеру” је било и много војника, па јој се један официр понудио да је чашти пићем. Одбила је, али се он након пола сата вратио, добро расположен, са истим питањем и у друштву још тројице својих другова. Они су, за разлику од њега, били смернији и тиши, а она примети једног црномањастог и опуштеног момка, незграпног и немарног држања, са ожиљцима од бубуљица на оба образа. Данка се правдала тиме да чека некога, на шта је официр грубо одреаговао, увредивши човека који је даму оставио да сама седи и чека. Назвао га је битангом, на шта су се његови пратиоци грохотом смејали. Младић са ожиљцима од бубуљица осмехнуо се стидљиво и невешто, више себи у браду и не шали свог друга, него нечему неодређеном.

Током вечери она је сазнала да је насртљиви официр био у пратњи својих ратних другова и млађег брата, оног који јој се на први поглед учинио идеалним за стављање тачке на операцију „Хоризонт”. Искористила је прилику да напусти сто у тренутку када је најмлађи међу њима отишао до шанка по последњу туру пића. Осмехнула се осталима и под изговором да мора до тоалета пришла шанку, рекавши му да се предомислила и да ће ипак, уместо обичног сока, попити вотку са поморанџиним соком.

– Наравно, дакле за Вас једну ђус-вотку? – питао је, осмехнувши се.

Данка климну главом и узврати осмехом. – Него, како си оно рекао да се зовеш? – питала је.

– Братислав, мој брат се зове Томислав, а она двојица су Предраг и Ненад. Они су такође браћа – Братислав се зацрвене, па додаде, желећи да се исправи. – Они нису моја браћа, него... – Данка га прекину, загледана у његове светлוצаве смеђе очи.

– Братислав и како још? – желела је да чује његово презиме.

– Братислав Јеремић – погледао ју је само на трен, да би одмах поново

сагнуо главу. – А како је твоје име? – охрабрио се да упита, више јој не персирајући, а она му одговори као да је само то чекала.

– Данка Јакшић – изговорила је, осећајући како и последњи слој прошлости отпада са њене коже. Прихватила је чашу од Братислава Јермића и пришла му довољно близу да га не дотакне, али да ипак осети његов дрхтај. Усправила је лице према његовим ведрим очима, а кроз главу јој севну мисао да је операција „Хоризонт” и дефинитивно запечаћена.

„Све њрећуиане истйине њосйану ойровне” – њројоворио је Ниче кроз свој Зарайусйру и дио је у њраву. Ја сам њрећуиала најојровнију истйину, али моје њроклейсйиво не чами у њој њишини. Не, ја и сада чезнем да му кажем колико су ме ноћи њроведене са њим научиле да се њредам њренуику, да волим и живим. Насйавила сам да њрчим за живојом без њеја, а он, сйари баксуз, увек је дио за корак исйред мене. Нишйа шйо сам исйланирала није дойусйио да се осйвари. Никада није дозволио да ја њошйуно уйознам. Увек је носио маску.

Мисйерије су вечне.

Оглазим у неки њрад који не њознајем. Никада њре нисам овде долазила. Ноћ се већ сйусйила када сам њрисйиила и све личи на бајку, као њлод неке оживљене чаролије. Људи се радују и одбројавају.

Видим ја у даљини. Скинуо је шешир и раширио руке. Осмехује се док ми њрилази и најокон обоје њледамо у небо. Уйраво сада, овде, у Лисабону, њочиње да њече ново време, само за нас двоје.

ЕПИЛОГ

Судбина др Прокића након рата остала је непозната. Неки претпостављају да је променио идентитет и да се потом склонио у Аустрију, па у Швајцарску и напоскон у Немачку, где је од шездесетих година радио као новинар. Постоје, пак, тврдње према којима је, такође под лажним именом, Ђорђе Прокић приликом бекства ухапшен у Аустрији и потом предат новим југословенским властима. Према тим наводима, он је осуђен на петнаест година робије, али да је након одслужене половине казне добио амнестију и отпутовао у Немачку, где је обављао новинарске послове и доживео дубоку старост. Породична кућа Прокића у Островици национализована је у пролеће 1946. године и служила је најпре као сеоска задруга, потом је претворена у локалну гостионицу. Ретки чланови Прокићеве шире породице су хапшени и злостављани у истражним затворима ОЗНА-е, док су неки, само због рођачке повезаности, били интернирани у неке од многобројних тајних логора, које су широм Југославије оснивале нове власти.

Данка Јеремић живот је провела у Југославији, родивши сина Ђорђа, мога оца, у браку са Братиславом Јеремићем, човеком са којим је дочекала старост и пензију. Мој отац рођен је као недоношче, на дан Светог Ђорђија, 6. маја 1945. године, без потешкоћа. Њихов брак касније је обogaћен бројним потомством. Данка и Братислав проживели су другу половину века у Нишу, у кући коју су сами саградили педесетих година, у Првоборачкој улици. Радни век обома је протекао у фабрици дувана, где су стекли пензије, да би последње године мој деда, иако то заправо није био, провео у разним лечилиштима и одмаралиштима, успевши да за свега пар година продужи себи живот. Бака је, након што ми је, поред крста добровољаца, који је добила пред повратак у Берлин 1942. године, оставила још и фасциклу са материјалом за ову приповест, заједно са фотографијом човека коме сам касније још само једном посетио гроб, запалио свећу за смирај његове душе и тако се заувек опростио од успомена које ми је она завештала.

Ленка Искреновић, алијас Данка Јеремић, након рата никада није посетила мајку и о њеној смрти није сазнала ништа, чак ни датум када је преминула. Никада се није усудила да оде у родно село, вероватно из страха, који је никада није у потпуности напустио. Ни у белешкама она није оставила

довољно података о детињству и родном месту, али ми је понеки посредни детаљ био довољан да сазнам понешто и о њеној породици. Кућа у селу Марковац, смештена у десном сокаку гледано од рампе, дан данас постоји. Она тамо стоји пуста, обрасла шибљем и заклоњена старим орахом, који се у дворишту налази, вероватно, још из времена Ленкиног детињства. С обзиром на то да не поседујем никакав материјални доказ власништва или наслеђа, остаје само питање дана када ће општина преузети бригу о запустелим површинама које је поседовала породица Искреновић. У Марковцу се тек понеко од старијих мештана сећа Драгиње. *Била је њо сџара и њужна жена*, говорили су ми када сам се распитивао, а један старији господин ме је одвео на гробље и показао ми где су сахрањени сви Искреновићи. Својски сам се потрудио да гробнице рашчистим од растиња и смећа, које се обично баца у угловима гробља, где самују гробови оних које нико не посећује, по неписаном правилу, оне најстарије.

Породична историја и заоставштина Искреновића остаће тако да труне у напуштеним гробовима, све док једног дана и њихова имена не буду заборављена и изгубљена у пепелима старих и нових пламенова, који над Србијом не престају да букте и опомињу речима које је изговарао и записивао мој деда, мајор славне српске војске, Костадин Теодоровић: *нема њравде за њоражене*.

Срђан Јовић
НЕМА ПРАВДЕ ЗА ПОРАЖЕНЕ

Издавач

Архив Војводине
21000 Нови Сад
Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача

Др Небојша Кузмановић, директор

Прелом

Александар Павловић

Штампа

Сајнос, Нови Сад

Тираж

300

ISBN 978-86-6178-239-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-31

ЈОВИЋ, Срђан, 1985-

Нема правде за поражене / Срђан Јовић. - Нови Сад : Архив
Војводине, 2025 (Нови Сад : Сајнос). - 179 стр. ; 24 см. - (Библиотека
Посебна издања)

Тираж 300.

ISBN 978-86-6178-239-8

COBISS.SR-ID 179532809